

GELENEKSEL SOSYALİZMİN SONU

Salih Ural	çavuşesku: geleneksel sosyalizm için yolun sonu
Kağan Güner	romanya ve sosyalizmin kültürel kimliği
Gus Fagon	romanya'da şefin gölgesindeki sefalet
Obshchina	sovyetler'de konseyci sol muhalefet
Semih Lim	sosyalizmin ekonomik modeli ve stalinizm
Halil Berktaş	çoğulcu ve çok partili sosyalizm
Oral Çalışlar	demokrasi dalgası bastırılırsa stalinizm güç kazanır

Cihan Senoğut
tarafından
DÜSTAV'a
bağışlanmıştır

OCAK 1990/10

Sosyalist Birlik

AYLIK DERGİ

Sahibi

Atilla Aytemur

Yazışları Müdürü

Hürriyet Karadeniz

Yönetim Yeri

Başmusaşip Sok. 10/11

Cağaloğlu/İST.

Tel: 527 03 99

Avrupa Temsilciliği

Mehmet Emin Yıldırım

Frederik Hendrik Str. 64/2

1052 Hx Amsterdam/HOLLANDA

Tel: (20) 88 10 26

Banka Hesap No

Hürriyet Karadeniz

1069304 İş Bankası Türb e Şubesi

Cağaloğlu/İST.

Yazışma Adresi

P.K.: 1164 Sirkeci (34437)

İSTANBUL

Abone Koşulları

6 Aylık: 12.500 TL.

12 Aylık: 25.000 TL.

Yurtdışı Abone

60 DM

Basıldığı Yer

Uygun Basın ve Ticaret Ltd. Şti.

Dağıtım

GAMEDA

Dizgi ve Teknik Hizmetler

Papirüs Basım

Tel: 527 03 99

çavuşesku: geleneksel sosyalizm için yolun sonu - Salih Ural	3
romanya ve sosyalizmin kültürel kimliği - Kağan Güner	8
romanya'da sefin gölgesindeki sefalet - Gus Fagan	12
sovyetler birliği'nde konseyci sol muhalefet - obshchina	16
sosyalizmin ekonomik modeli ve stanilizm - Semih Lim	19
çoğulcu ve çok partili sosyalizmden yanayım - Halil Berktaş	40
demokrasi dalgası bastınılırsa stalinizm güç kazanır - Oral Çalışlar	48
hariçten tutulmuş notlar Muzaffer Beken	51
berlin duvarının sonu, solun birliğinin başlangıcı olsun - Ünal Doğan	56
bir sovyet muhalifin gözüyle britanya - Boris Kogaritsky	59
protest müzik - Ogan Güner	62
nehirler okyanusa akmalı Sezai Sarioğlu	66
hükmetme biçimleri üzerine	68
mektuplar	73

romanya

Geçtiğimiz ay Romanya Komünist Partisi lideri ve Devlet Başkanı Çavuşesku, bir halk ayaklanması sonucu, trajik şekilde öldürüldü. Romanya Doğu Avrupa'daki bürokratik diktatörlüklerin son kalesiydi. Yaşanan sosyalizm deneylerinin önemli örneklerinden de biriydi. Bu açıdan Türkiye marksistlerini çok yakından ilgilendiriyordu. Salih Ural, Romanya olayını ve Çavuşesku'nun trajedisini değerlendirdi. Kağan Güner ise, bu olaydan yola çıkarak sosyalist kültürü sorguluyor. Ayrıca bu sayımızda sosyalist ülkelerde gelişen yeni sol muhalefetin fikirlerini yayınlamaya devam ediyoruz.

Semih Lim, Sosyalist ekonomi ve stalinizm başlıklı araştırmasıyla tartışmalara katılıyor. Halil Berktaş ve Oral Çalışlar'ın Risale Yayınları'nın Dış Politika derlemesinde Ekim ayında yer alan görüşmelerini güncelliklerini koruduğu için yayınlıyoruz.

Ocak ayında sosyalistlerin birliği konusunda çeşitli girişimler ve tolantılar yapıldı, önümüzdeki sayı, bu birliğin taraflarıyla yapılmış görüşmeleri ve değerlendirmeleri yayınlamaya çalışacağız.

Dikkatinizi çekmiştir, Yazı Kurulu üyelerimizin isimleri bu sayıda künyemizde yer almıyor. Yurtdışı seyahatleri ve başka nedenler yüzünden Yazı Kurulumuz toplanamıyordu, dolayısıyla işlevini yerine getiremiyordu. Bu üyelerin isteği üzerine künyeden isimler çıkarıldı.

Yeni Yazı Kurulumuzu, yine okuyucularımızın katılımıyla yakında oluşturacağımız umuduyla...

Sosyalist Birlik

Çavuşesku: geleneksel sosyalizm için yolun sonu

Çavuşesku'nun bir duvar dibinde noktalan, içime sindiremediğim, onaylamadığım, görüntüsüyle de belleğimden kolay kolay silinmeyecek trajik sonu, dünya için olduğu kadar Türkiye solu için de bir dönüm noktası olabilecek, bütün bir geçmişin sorgulanmasını zorlayabilecek değerde.

Doğu Avrupa'daki alt-üst oluşun, olaylar Romanya'nın kapısını çalana kadar Türkiye solu içinde önemli denebilecek tartışmalara yol açtığı söylenemez.

Solun bir kesimi için bu ülkeler zaten sosyalist değildi; "revizyonist"ti, daha ilerisi "kapitalist"ti. Öte yandan, yakın bir geçmişe kadar bu ülkelerin "kardeş" komünist partilerinin desteğiyle faaliyet gösterebilmiş çevrelerde, Gorbaçov'dan aldıkları "ilhamla" ve "demokrasi" adına, eski yoldaşlarının bir anda tarihten silinivermesini hiç şaşırmadan ve ikirciklenmeden alkışlayıverdiler.

Çavuşesku bir Husak, bir Jivkov, bir Jaruelski değildi kuşkusuz... Romanya da bir Bulgaristan, hatta bir Polonya ya da Çekoslovakya değildi.

Romanya söz konusu olunca Türkiye solu içinde farklı tutumlar ortaya çıktı; bazı çevreler açık bir Çavuşesku savunusu içinde... Bu savunuyu, en genel çerçevesi ile kapitalizme ve reformizme karşı sosyalizmin ve devrimin korunması olarak sunuluyor.

Birden ortalığı kaplayan "Yaşasın Sosyalizm", "Yaşasın Devrim", "Kahrolsun Karşı-Devrim" gibi sloganların gürültüsüne aldırmandan, Çavuşesku sosyalizminin çöküşü olgusuna daha soğukkanlı ve daha objektif bakılma-ya çalışılırsa, sanırım, çok çarpıcı bir gerçeklikle karşılaşılacaktır; 20. yüzyıl sosyalizminin yalnız "kötü"leri değil "iyi"leri de yolun sonuna gelmiştir.

gösteriş ve tükeniş

Çavuşesku farklıydı; geçmişte Sovyetler Birliği'nin tahakkümünü reddetmiş, bağımsız bir politika izlemeye çalışmıştı.

Çavuşesku farklıydı; Varşova Paktı içindeydi, ama Çekoslovakya'nın ezilmesine karşı çıkmıştı, Afganistan'ın işgalini onaylamamıştı.

Çavuşesku farklıydı; Comecon içindeydi, ama bağımsız bir ekonomi kurmayı hedeflemişti.

Çavuşesku farklıydı; emperyalistlerin bütün dünyadaki baskı ve müdahaleleri karşısında Üçüncü Dünya'nın yanındaydı, dosttu.

Çavuşesku, bence, *milli* sosyalizmin yüzyılımızdaki en belirgin kurucularından, uygulayıcılarından, sözcülerinden birisiydi.

Sovyetler Birliği ile ABD arasında dünya hegemonyası için rekabetin en kızgın olduğu günlerde, sosyalist dünyanın ve bağımsız ülkelerin Brejnev'in tahakkümünden iyice bunaldığı koşullarda, Çavuşesku'nun bağımsızlıkçı ve dikkafalı tutumu, kuşkusuz, yalnız kendi ülkesi için değil bütün dünya için çok önem taşımış, bağımsızlık mücadelesinin güç kaynaklarından birisini oluşturmuştu.

Çavuşesku, Sovyetler'e kafa tutarken ne ABD'yi yedeklemeyi ne de ABD'nin yedeği olmayı kabul etmemişti; emperyalizme karşı mücadele edenlerin destekçisiydi. Bu tutumları ile dünyada saygı ve ilgi uyandırmıştı.

Çavuşesku sosyalizm dünyasının en itibarlı ve güçlü liderlerinden birisiydi. Nitekim, daha bir ay önce, Çavuşesku'nun bütün dünyaya ve Doğu Avrupa'daki halk ayaklanmalarına meydan okurcasına gerçekleştirdiği Parti Kongresinden "birlik ve beraberlik" içinde çıkması, mantıklara o kadar da aykırı gelmemiş, hemen hiç kimse çöküşün bu kadar yakın ve kolay olabileceğine ihtimal vermemişti.

Bugün Çavuşesku'nun devrilmesini değerlendirmeden önce bu gerçek tesbit edilmeli. (Özellikle de geçmişte Çavuşesku'ya Brejnev'den bağımsız bir tutum aldığı için kızan bugünün fazlasıyla demokrat çevreleri "sosyalizm dünyasından bir diktatör daha devrildi" diye alkışlamadan önce bu gerçeği teslim etmeliler.)

Kimse Çavuşesku'nun bu kadar kolay yıkılacağını düşünmemişti; ancak Doğu Avrupa'nın

nın en şaşırtıcı gelişmesi Romanya'da yaşandı, Çavuşesku'nun itibarı da gücü de bir anda darmadağın oluverdi... Anlaşıldı ki, o "muhteşem" kongre sadece bir gösteriymiş; gerçekte Çavuşesku çoktan tükenmiş...

Bunun bir tek anlamı vardır; dünya Çavuşesku'yu da eskitmiştir. Çavuşesku'nun *milli sosyalizmi*, geleneksel çerçevesi içinde, bugünün dünyasında artık geçersizdir, etkisizdir, anlamsızdır...

Neden? Çünkü, madalyonun bir de iç yüzü var!

despotik sosyalizm

Çavuşesku'nun sosyalizmi, ülke içinde, bildiğimiz geleneksel despotik, merkezîyetçi, bürokratik, devletçi sosyalizm anlayışının dışında değildi. Ve hatta Sovyet tehditi yüzünden bu tür sosyalizmin *en katılarından* birisi olduğu da söylenebilir; "hanedan sosyalizmi" suçlaması, bu açıdan, o kadar da yabana atılmamalı...

Romanya halkının, daha dün kadar, Çavuşesku'yu, onun bağımsızlıkçı milli politikalarını desteklemediğini söylemek, herhalde, mümkün değil. Hem de içindeki despotik uygulamalara, bürokratik yozlaşmalara, yoksunluklara rağmen...

Romen halkının bu kabullenmesinin arkasında tarihi nedenler aranabilir; Romanya'nın geçmişinde kendisini çok güçlü biçimlerde göstermiş feodal ve faşist etkiler gibi...

Ancak, bence, gerçek çok daha yalın olmalı. Sovyetler'in hegemonyacı siyasetler izlediği, dünyanın iki süper devlet arasında sıkıştığı günlerde, Çavuşesku'nun Romanya'daki alternatifi, Sovyet müdahalesi ve Jivkov tipi bir Sovyet işbirlikçisi iktidar dışında ne olabilirdi? Bu yüzden Çavuşesku, her şeye rağmen, "iyi" idi.

Daha açık bir ifadeyle, bana, Romanya halkının Çavuşesku'nun despotizmini Sovyet hegemonyasına ve işgaline tercih ettiğini söylemek mantıki geliyor. Bu noktada, öteki sosyalist ülkelerin iktidar ilişkilerinde, Çavuşesku'nun uygulamalarından esasta farklı olguların yaşanmadığı da hatırlanmalı.

Geçmişte Çin ve Türkiye'de Aydınlik çevresi, Romanya'nın Sovyetler'e direnen tutumuna bakarak bu ülkenin "sosyalist" olduğunu ileri sürüyorlardı; Sovyetler ve onun hegemonyası altındaki ülkeler sosyalist olarak kabul

edilmiyordu. Oysa bugün, daha açık olarak görülebilir ki, Romanya'daki sistem, sosyalist olarak kabul edilmeyen öteki ülkelerden farklı değil...

Sorun bir dış politika tartışmasının ötesindedir. O günün şartlarında, Çavuşesku'nun dış politikası desteklenebilirdi (ve bence desteklenmeliydi); ancak bu durum onun "sosyalist" olarak ilan edilip kendi halkına karşı da savunulmasını zorunlu kılmıyordu.

Geçmişte bu hata yapıldı; sosyalistler Çavuşesku'yu Romen halkına karşı da savundular. Savundular, kendi sosyalizm anlayışları da ondan pek farklı değildi. Kuşkusuz bu bir mazur gösterme koşulu olamaz; bir hataydı, yapılmaması gerekirdi. Bugün, bunca gelişmeden sonra hiç yapılmaması gerekir...

Ne olmuştur da Romanya halkı dün kabul ettiği Çavuşesku'yu bugün reddetmiştir? En anlaşılabilir sebep; Gorbaçov reformları ve Doğu Avrupa'daki gelişmelerle Sovyet müdahalesi bir tehdit olmaktan çıkınca, Romanya halkı da Çavuşesku'nun despotik sosyalizmini çok daha çıplak olarak görmüş ve hissetmiş olmalı...

komplo açıklaması

Romanya halkı, Çavuşesku'nun despotik ve bürokratik sosyalizmini reddetmiştir, bu açıktır. Buna rağmen Türkiye sosyalistlerinin bir kısmı, yapılmaması gerekeni bir kere daha yaparak, Çavuşesku'yu kendi halkının karşısında savunuyor.

Bazı solcu çevreler, Romanya halkını "karşı-devrimci" ilan ederek, sorunu kestirmeden "çözdüler". Ancak bundan daha ince ve ilginç savunuyu, Doğu Almanya'daki gelişmeler karşısında "Berlin Duvarına bir kazma da bizden" diyecek kadar coşan 2000'e Doğru çevresinden geldi.

Bizzat Doğu Perinçek'in kaleme aldığı haber yazısına göre; Romanya'daki gelişmeler ABD ve SSCB'nin anlaşmasıyla başlamış, Macaristan'da *tezgahlanmış*, "senaryoya göre" Romen-Macar sınırında çatışma çıkarılmış, *dış müdahale* için zemin hazırlanmış. "Nitekim" kıvılcımı Temeşvarlı Macar papaz çakmış... Ortalık birbirine girmiş. Romen ordusundaki *sızmalar* sonucu tanklar Bükreş'e yürümüş, roketler konuşmuş ve "*ordu darbesi*" gerçekleşmiş; Romanya halkına, işçi sınıfına, dahası bü-

tün mazlum insanlığa karşı...

Halkı "karşı-devrimci" ilan etmeyecek kadar "incelik" gösterdikten sonra, doğal olarak, geride bir tek açıklama yolu kalıyor; *dış tertip ve komplo*... 2000'e Doğru biraz daha ileri gitmiş; neredeyse Romen halkını "komplocular"a karşı savaştırmış.

Neden bu "komplo" tezgahlanmış? 2000'e Doğru'nun cevabı çok basit ve açık; Gorbaçov'un bağımsız bir Romanya'ya tahammülü yoktu. (Diğerlerine neden var da Romanya'ya yok, anlamak mümkün değil.) Romanya bütün dış borçlarını ödemişti, 1990'lara emperyalizmden ve IMF'nin denetiminden uzak girecekti. "Sanki emperyalistler müdahale için borçların sıfırlanmasını beklemiş, hoşnutsuzluğun faturasını Çavuşesku'ya çıkarmışlardı. Tefeci kızmıştı. Düze çıkan Romanya yeniden tezgaha alınacaktı."⁽¹⁾

Böylesi bir ekonomist komplo mantrısıyla, 2000'e Doğru sayfalarında karşılaşmak doğrusu şaşırtıcı; çünkü bu çevre geçmişte bu türden mekanik, determinist komplo teorilerine karşı çıkmış, iç çelişmelerin belirleyiciliği üzerinde durmuştu. Ancak, muhafazakarlık, mızrağın ucunun kendisine de yöneldiğini görünce, doğal rengine dönüyor.

"Dış tertip", "komplo" vb. türü açıklamalar, bugüne kadar, sosyalist iktidarların kendilerine karşı direnişleri, iktidar içi mücadeleleri açıklama yolları olageldi. Bunun arkasında, Stalin'den miras, bir mantık var; Kendileri halkı ve ülkeyi en iyi savunduklarına göre, halkın direnmesi söz konusu olamaz. Ancak direnişler, iç mücadeleler de yaşanan bir gerçeklik; o zaman bunları yapanlar dışarıyla ilişkili komplocular olabilir.

Belki başlangıçta buna inanılıyordu; inanılması için, emperyalist kuşatma, müdahale vb. gibi bir çok neden de vardı. Ancak bu mantığın, bizzat yaratıcısı Stalin'in elinde, ne kadar akıl dışı noktalara taşındığı görüldü ve biliniyor. Bundan sonra "komplo" iddialarını, öncelikle, sosyalist iktidarların ya da iktidar içindeki hiziplerin kendilerini meşrulaştırmak için kullandıkları demagogik bir iktidar söylemi olarak ele almak gerekiyordu.

Nitekim, Enver Hoca kaç yıllık yoldaşı Meh-

1. Doğu Perinçek, Faik Bulut, "ABD-SSCB İşbirliği Sunarı: Romanya'da Ordu Darbesi", 2000'e Doğru, Yıl: 3, sayı: 1.

met Şehu'yu Alman, İtalyan, Sovyet ve Amerikan ajanı olarak komploculukla suçlayıp katlettiği zaman, bu iddialara Türkiyeli solcular gülüp geçmişti. Ancak bu, Enver Hoca'nın ortaya attığı iddialara inanmadığı anlamına gelmiyor.

Çavuşesku'nun da "yargılandığı" mahkemede hep "dış tertip" üzerinde durduğu görülüyor. Çok az konuşmuş, ama bu mantığın arkasında halkın kendisine karşı ayaklanmayacağı düşüncesinin yattığı anlaşılabilir.⁽²⁾ Muhtemeldir ki tertibe gerçekten inanıyordu, geleneksel iktidarcı mantık içinde inanmak zordur. Bu yüzden de direnmek istedi, direndi; *ancak kendi halkını katletti...*

Tıpkı "dış kaynaklı tahrikleri" bastırmak adına Tien Anmen meydanındaki öğrencileri katleden Çinli yöneticiler gibi...

Ve ne kadar çarpıcıdır ki, Tien Anmen Meydanında başkaldırmış Çin gençliğine "devrimci" selamlar yollayan 2000'e Doğru, bu "tertip"i bastıran Çinli yöneticilerin Romanya konusunda da "dış güçlerin tertiplerine" işaret eden sözlerine, Çavuşesku'ya karşı düzenlenen "darbe"nin kanıtı olarak, sayfalarında yer verebiliyor.

sorun sistemde

Doğu Avrupa ve Romanya'da patlak veren gelişmeler konusunda Sovyetler'in ve ABD'nin çeşitli niyetleri ve hatta girişimleri olabilir. Ancak, Romanya'da halkın ayaklandığı ve Çavuşesku'yu devirdiği de bir olgudur. Hiç bir "senaryo", hiç bir komplo teorisi bu gerçeği örtbas edemez.

Romanya'da Çavuşesku'nun halk üzerinde baskı uyguladığı, bir gizli polis devleti kurduğu, bütün geleneksel sosyalizm pratiklerindeki gibi denetim dışı, kendi ailesi çevresinde bir azınlık iktidarı yarattığı, bu azınlığın çeşitli ayrıcalıklara sahip olduğu ve bürokratik bir çürüme içinde bulunduğu, ülkedeki azınlıklar üzerinde, özellikle ilk olayların başladığı Temaşvar bölgesindeki Macarlara karşı baskı yaptığı, yalnız Batı'da değil sosyalist çevrelerde de konuşuluyor.

Kuşkusuz Batı'dan gelen haberlerde abartmalar, saptırmalar olabilir, vardır. Daha dü-

ne kadar Çavuşesku'yu alkışlamış yakın çalışma arkadaşlarının yaptıkları açıklamaları, en azından şu safhada, fazlaca ciddiye almak mümkün değil. Ancak yine de Çavuşesku'nun despotizmi bir olgu. Şu veya bu yönde abartılması, saptırılması gerçeği ortadan kaldırmaz.

Nitekim, 2000'e Doğru da, önemli bir referans olarak yorumlarına temel yaptıkları "Belçikalı Solcu Bir Gazeteci" de bu gerçekleri dile getirmiş.⁽³⁾

Ancak 2000'e Doğru'nun komplo teorisi içinde bütün bu olgular, olayları yaratan sebepler değil de "dış müdahale"ye ve "sızmalar"a *zemin hazırlayan* bahaneler haline dönüşmüş.

Ve hele Romanya'nın kalkınmasına övgüler düzüldükten, "herkes onlara gıpta ile bakıyordu" dedikten sonra Romanya halkının "hoşnutsuzluğu"ndan söz etmek, sanki dış müdahale için zorla bahane yaratılmak isteniyormuş gibi oluyor. Bunca olup bitenden sonra "Romanya Komünist Partisi'nin çalışma yöntemi üzerine soru işaretleri koymak" 2000'e Doğru için yeterli olabiliyor; itiraz esasa değil usule ilişkin...

Bu da başka yönde bir saptırma. Hele kafa da önceden kurulu "senaryo"yu birbirini destekleyen haber ve olguları seçip birbiri içine geçirerek yazmanın, Batı'nın yöntemlerinden hiçbir farkı da yok.

Halkın hoşnutsuzluğuna yol açan olgular, aynı zamanda, Romanya halkının patlamasının da *sebebi* olmalı. Başka bir deyişle ortada bir "çalışma tarzı" sorunu değil, bir sistem sorunu olduğu görülmeli...

Romanya Komünist Partisi'ni "sosyalizmin kuruluşunu daha çok bir 'ekonomik kalkınma' olarak anlamakla" eleştirdikten sonra, Romanya halkının özgürlük ve açıklık isteginin karşısına, "emperyalistler ve tefeciler Romanya'nın kalkınmasına kızdılar, olayları tezgahladılar" türü bir ekonomizmle çıkılmalı...

darbe mi?

Romanya'daki gelişmelerde ordunun, öteki Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak, gerek olayları başlatmakta, gerekse Çavuşesku'yu devirmekte önemli bir rol üstlendiği görül-

2. Sorgulamanın tam metni için Bkz: *Sokak*, 31 Aralık 1989, Sayı: 19, s. 28-29.

3. 2000'e Doğru, Yıl: 3, Sayı: 1, s. 14.

dü. Ancak bu Romanya'daki olayları bir "darbe" olarak açıklamaya yetebilir mi?

Romanya'nın Varşova Pak'tı içinde bağımsız, güçlü ve millî bir orduya sahip olduğu biliniyor. Bu bakımdan, öteki Doğu Avrupa ülkelerinde, Sovyetler Birliği'nin seyirci kaldığı ya da alttan alta desteklediği bir gelişme karşısında, orduların da pasif kalması anlaşılabilir.

Bugünkü bilgilerle, güçlü Romanya ordusu-na saf değiştiren etkenin, ordu içine sızmış provokatörlerde değil halkın direnmesi ve insiyatifinde aranması, sanırım, daha gerçekle-re uygun bir "senaryo" olabilir.

Temaşvar'daki çatışma ve katliamlardan sonra, Bükreş'in orta yerinde, Çavuşesku'nun gövde gösterisinde halkın tepkisini ortaya koyması, Çavuşesku'yu (2000'e Doğru'nun ifade-siyle) "şoke etmesi" ve kürsüden kaçırması, dergi sayfalarında yazılmış hayali bir öykü müdür? TV'den herkesin izlediği bir olay değil midir? Bundan sonra ordunun insiyatifinin artması, saf değiştirmesi ve bunu gören halkın daha kitlesel olarak sokakları doldurması, yine TV'de neredeyse anı anına izlenmedi mi?

Bu kadarıyla bile, Romanya'da dış destekli veya desteksiz bir darbe değil bir halk ayaklanmasının yaşandığı söylenemez mi? (Bu gerçeği, yıllar boyu 27 Mayıs'ın darbe değil bir "halk hareketi" olduğunu savunmuş bir çevreye hatırlatmak, doğrusu garip kaçıyor; kaldı ki Romanya'da halkın etkinliği ve insiyatifini 27 Mayıs'la kıyaslamak mümkün değil-ken...)

halka güvenmek

Kuşkusuz, Romanya'da Çavuşesku safında direnenlerin hepsinin Securitate ajanı olduğu (Batı'nın yorumlarının tersine) söylenemez. Direnenlerin büyük bir kısmı "millî" olabilir. Hatta Komünist Partisi'nin üyelerinden bazı-

larının "sosyalizmi korumak" için silaha sarılmış olması da mümkündür.

Önemli olan direnenlerin Securitate veya milis olması değil; Çavuşesku'nun öteki Doğu Avrupa liderlerinden farklı olarak direnmeye kalkışmış olması, bunu "yargılanması" sırasında da savunması ve bunun sonucu doğan durumdur...

Çavuşesku'nun yıllar boyu izlediği millî sosyalizm politikası, öteki Doğu Avrupa ülkelerindeki işbirlikçi, köksüz politikacıların tersine ülke içinde bir zemin yaratmış olmalı. Ancak bu temel sanıldığından zayıfmış; olaylar patlak verdiği andan itibaren (2000'e Doğru'nun Belçikalı Solcu Gazetecisinin belirttiğine göre) direnişçilerin çaresizliği ve umutsuzluğu apaçık ortaya çıktı, bu yüzden, kısa bir süre içinde tükenirlerken yıkıcı bir karakter kazandılar.

Halkın özgürlük, demokrasi, açıklık isteğine karşı, ne gerekçeyle olursa olsun direnmenin sosyalistler için de gericilik olacağı artık anlaşılmalı.

Bir zamanların itibarlı sosyalisti Çavuşesku'nun, bir duvar dibinde, halkının özgürlük isteğine karşı direnmiş, halkını katletmiş bir diktatör olarak tarih olması üzerinde düşünül-meli; Suçu Batı'da, Doğu'da ya da halkta aramak gibi kolaylıklara kaçmadan...

Türkiye'deki geleneksel solcu çevreler, Çavuşesku'nun şahsında, varolan sosyalizmi savunmak için güçlü bir kaynak bulduklarını düşünüp heyecanla ortaya atılacakları yerde, muhafazakar mantıkları ile giderek halka karşı bir konuma düştüklerini, yine Çavuşesku'nun sonuna bakarak, farketmeli...

Çavuşesku'nun sonu, bir kere daha sınırsız iktidarlara, güçlü ordulara, gizli ve açık polislere değil **halka güvenmek** gerektiğini göstermeli.

Türkiye devrimcileri eskinin ve umutsuzluğun yıkıcılığının değil yeninin, umudun, halkla birlikte yürümenin eylemcisi olmalı...

romanya ve sosyalizmin kültürel kimliği

Türkiye solunun içinden geçtiği tartışma ve birlik sürecinin atıldığı devam ederken, Romanya'dan haberlerin gelmesiyle, Türkiye solundan ilk sesler tahmin edilen çevrelerden geldi. İlk önce bu çevrelerin kullandıkları terminoloji üzerinde tartışmak istiyorum. Bu terminolojinin ana başlıkları şunlar oldu:

“Çavuşesku'ya uzanan eller kırılacaktır.”

“Çavuşesku'nun intikamını alacağız.”

“...Çavuşesku'nun en büyük hatası hümanist olmasıydı, zamanında karşı devrimcilerin kafasını ezmedi.”

“Elena'nın onuru...”

“Sosyalizmi kanımızın son damlasına kadar savunacağız.”

“...Çavuşesku'nun ve sosyalizmin onuru korunacaktır.”

Ben, kullanılan bu dilin analizini artık sosyalizmin çerçevesi içinde yapamıyorum. Bu di-

lin dinsel bir karakteri vardır. Örneğin, “Şeriatın kestiği el acımaz” gibi ya da “intikamın alınması” kavramı doğrudan “kan davası” gibi feodal bir geleneğin içerisinde incelenebilir. “Karşı devrimcilerin kafasının ezilmesi” gibi bir cümleyle, İslamiyet düşüncesine düşman olanların öldürülmesini savunanlar arasında bir paralellik kurabiliriz. Dini emirlerin bir farz haline gelmesi ile sosyalizmi birtakım farzlar halinde görmenin keşmekeşi, özellikle Türkiye gibi dinsel tercihini İslamiyet yönünde yapmış bir toplumda sosyalizm daha da ayrıcalıklı dillere sahip olabilmektedir. Dinsel formasyonlu kültürlerin ve patriyarkal yapıların sosyalizm adına devralınması en net ifadesini bugün “stalinizm” başlığı altında incelediğimiz düşünce yapısında bulmaktadır. (Obshchina deklarasyonu bu noktaya özellikle dikkat çekmektedir.) Bu düşünce yapısında teokratik ve

patriyarkal sistemlerdeki "Lider Kültü"nün aynen devam ettiğini görürüz. Ayrıca bu kült muhakkak erkektir. Çünkü devraldığı söylem, erkek egemen bir söylemdir. Yine bu düşünce yapısının devamında, DEMKAD'lı kadınlar adına yapılan açıklamada "Elena'nın DEMKAD'ın onuru" olduğunu okuduk. Çünkü Elena, kocasının sadık karısı, mücadelede hep kocasının yanında olan bir kadın imajıdır. Bu, Türkiye pratiğinde kadın hakları mücadelesinin, kocaları hapiste olan kadınların mücadelesine dönüşmesine yol vermektedir. Kartpostallarda hep çocukların hapisteki babalarına yazdıkları mektuplar yer almaktadır.

Birbirlerine düşman kardeş sol çevrelerden ikinci uyarı şu oldu: "...Savaşanlar Securitate değil, halk milisleridir." Romanya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Çavuşesku ailesi demek olduğu bir ülkede, Securitate'nin halk milisleri olduğu doğrusu hiç inandırıcı olamamaktadır. Bir diğer gerçek Türkiye'deki sol yapılanmaların genellikle aile hanedanlıkları gibi şekillendikleridir. Bu ailelerin en hoşgörülü olanlarında ise senaryolar hep şöyle yazılmalıdır. Bu senaryo, sosyolojideki "çekirdek aile" kavramı ile birebir örtüşür. Başrolde bir baba vardır. Görevi parti başkanlığıdır. Karısı daima yanındadır. Yan oyuncular kardeşler, damatlar olarak şekillenebilir. Ardından bu ailenin evlatları sahneye çıkarlar. Evlatlar üç grupta incelenebilir. Birinci grup, babanın sözünü dinleyenlerdir. İkinci grupta asi evlatlar vardır. Bunlar muhalifler rolünü üstlenirler, baba onları belli periyodlarla karısına alıp ikna eder. İkna olmayanları üçüncü gruba geçerler. Bu grupta, evlatlıktan reddedilenler ve evden kaçanlar yer alır. Biraz karikatürize ederek sunduğum bu sosyalist şemaların, Çavuşesku hanedanlığının yıkılmasına gösterdikleri tepki anlaşılabilir. 12 Eylül sonrasında psikoloji kitaplarının satışlarındaki anormal artış önemli bir göstergiydi. Bu dönemde insanlar yoğun olarak bir yere ait olma duygularının yarattığı boşlukla boğuşup durdular. Psikoloji ve sosyoloji literatüründen bugünkü sol içi tartışmalara ve birlik çabalarına göndermeler yaptığımızda ise insanların eski gruplarının kabuklarına çekilmeleri ile ailenin korunma güdüsü arasında paralellik kurabiliyorum. Ya da grup dogmalarının terk edilip birleşik bir yapıya ulaşma çabalarının,

ailenin dağılması olarak algılandığını fark ediyorum.

Yine bu düşünceler yumağı, Çavuşesku'nun ve sosyalizmin "onuru" ve bu "onurun korunması" kavramlarını getirdi. Sosyalizm bir onur kurtarma mücadelesi değildir. Eğer ortada böylesi bir onur söz konusu ise, bu onuru bizzat Çavuşesku'nun kendisi ayaklar altına almıştır. Fakat bu çevrelerin kullandığı dil daha çok "Kralın onuru" gibi bir çağrışıma denk düşmektedir. "Kral" kelimesinin ise yine dinsel bir içeriği vardır. Krala eleştiri getirilmez, hele hele krala karşı ayaklanmak, tarihte hep Hristiyanlığın yüce onuruna karşı bir ayaklanma olarak sunulmuştur. Bu, kitlelerin ezilme gerekçesidir. Stalinist mantık yine bu düşüncüyü devralıp ismini değiştirerek, partiye karşı ayaklanmayı sosyalizme bir başkaldırı, karşı devrim olarak sunmuştur. Kitlelerin ezilmesine gerekçe olarak yeni bir isim fakat eski içeriği aynen gelir. Bu dille Tienanmen Katliamı'nda da karşılaştık. Çavuşesku bu katliamın baş destekçisiydi. Çünkü ayaklananlar sosyalizm düşmanlarıydılar (onların sundukları senaryoya göre).

İlginç olan şudur: Polonya'da Dayanışma Sendikası, resmi ideoloji tarafından sosyalizm düşmanlığı yapmakla suçlanırken, anti-Sovyet sol ideolojiler bu suçlamaya karşı çıkarak Polonya'da işçi sınıfının direnişi olduğunu söylüyorlardı. Ya da Çinli gençlerin başkaldırışındaki, özgürlük mücadelesini görmezden geleerek, Çin, Mao'nun düşüncelerinden saptığı için insanlar kapitalizmin girişine tepki gösteriyorlar diye gelişmeleri sundular. Aynı çevreler Berlin duvarının yıkılışını da ayakta alkışladılar. Çünkü yıllardır savundukları tezlerle bu gelişmelerden destek çıkarabiliyorlardı. Fakat Romanya'dan patlak veren gelişme artık açıkça kendi kafa yapılarına bir darbe niteliği taşıdı. Beri yandan 1956 Macaristan, 1968 Çekoslovakya, Afganistan işgali gibi gelişmelerde Sovyetler Birliği'nin resmi politikalarının yanında yer alan gelenekler de Romanya'da halkın yanında yer aldılar. Yukarıdaki gelişmeler de artık kınıyorlar ve hata yaptıklarını söylüyorlar. Bu da, Sovyetler Birliği'ndeki değişim süreciyle bir paralellik taşıyor. Bu geleneklerin kadrolarındaki dönüşümü ne ölçüde gerçekleştirebilecekleri ve SBKP politikalarından bağımsızlaşabilmeleri esas gelişme yolla-

rını açacaktır. Çünkü paradoksal bir gelişme ile karşı karşıyayız. “Türkiye’deki solun birincil mücadele alanı reformizm değil Stalinizmdir” diyen görüşü paylaşıyorum ve bundan şunu anlıyorum: Stalinizmle mücadele muhafazakârlıkla da mücadeledir. Bu noktada, ÇKP merkezli şekillenmiş geleneğin 1980 öncesindeki Macaristan, Çekoslovakya gibi tespitlerindeki demokratik tutumunu, dönüşümün ana eksenini yakalayamadığı için terk etmek zorunda kalması ve “reformizm-devrimcilik” ayrımını ortaya atmak zorunda kalması ve bu tutumunu yıldızları hiç barışmadığı halde devrimciliği silahlı mücadele ana ekseninde sunan geleneklerle paylaşması olgusu, bir yanda dururken, beri yanda Gorbachev politikaları ve bunun izleyicileri durmaktadır. Bu noktada Sayın Mehmet Gündüz’ün Sosyalist Birlik’in 9. sayısındaki yazısında yer alan, “Devrimci Marksizm” sıfatı adına reformculuk ayrımını öne sürmesi ve Gorbachev politikalarını Stalinizmin bir türevi olarak sunmasını paylaşamıyorum. Çünkü kendimi, yukarıda sözünü ettiğim muhafazakâr görüşle -ki bu görüş devrimcilik-reformculuk ayrımını getirmektedir - Gorbachev’in görüşleri arasında bir yerlerde hissediyorum. Bu ara yerden gelişmelere baktığımda, reformist olarak suçlanan kesimle şu aşamada bir mücadeleyi gereksiz buluyorum. Açık söylemek gerekirse beni, yukarıda da söz ettiğim gibi TBKP’nin kadrolarındaki değişim ve ortaya çıkaracakları parti yapısı ilgilendiriyor. Ve her şey bir yana reformist olarak suçlanan bu yapı hiç savunmadığım bir programla da ortaya çıksa salt demokrasiye ve sosyalizmin çok renkli yapısına inandığım için TBKP’nin yasallaşma mücadelesine birey olarak katılacağım. Bu mücadeleyi vermek için benim TBKP’li olmam gerekmiyor. Türk solu bugün ne yazık ki bu ayıbı işliyor.

Anladığım kadarıyla benim kendimi hissettiğim bu ara noktada bir ayrışma süreci yaşanacak. Gariptir ki bu süreç Troçkist eğilimlerin eleştirdikleri monolitizmin çukuruna kendilerinin düşmesinden kaynaklanacak. Soyut platformdaki tartışmaların inanılmaz çıkmaz sokaklarında niye direnilmektedir anlayamıyorum. Çünkü gerek Doğu Avrupa’da gerekse de Sovyetler’de, değişimin ana temaları bu ara kesitteki sol muhaliflerce şekillenmektedir. Ne

kadar başarılı olacaklar? Bunu hele hele bizim buradan tahmin etmemiz çok zor. Bu yüzden sosyalizm kapitalizme entegrasyona gidiyor demek için çok erken.

Bu perspektiften hareketle Romanya’daki gelişmeler beni şu açıdan ilgilendiriyor. Devrim olarak adlandıracağım bu hareket, izleyebildiğim kadarıyla, gençlerin aktif rolü ile bütün devrimlerde gördüğümüz yerel konseyler biçiminde örgütlenmiştir. Bu nokta beni çok heyecanlandırıyor. Bir süre sonra bu konseyler dağıtılacak mı ve gençlere “Hadi siz okuluza gidin gerisini biz hallederiz” mi denecek? Yoksa bu konseylerin -ki doğrudan taban inisiyatifi demektir- varlıkları ve aktif politikadaki etkinlikleri korunacak mı? Bu iki uç arasındaki seçim Romanya’nın kaderini belirleyecek.

Romanya’nın önündeki bu iki seçim, muhafazakârlık, Stalinizm dediğimiz tartışmaların pratikteki birebir yansımasıdır. Yazının başında sözünü ettiğim, sosyalizme bulaşan dinsel ve patriyarkal geleneklerin uzantılarının pratik uygulamaları sosyalizmi bir alternatif yaşama biçimi olarak kapitalizmin karşısında tesis edememiştir. Çin’den, Sovyetler Birliği’ne, Doğu Avrupa’ya ve en son Romanya’ya ulaşan kıpırdanmaların ana eksenini bu sorunsaldır. Sosyalizmin silahlarla, baskılarla korunması değil bir yaşama kültürü olarak tesis edilmesi problemi ile yüz yüzeyiz. Sosyalizmi bir din olarak kavrayan düşünce ve bu dinsel düşüncenin duvarları çatlamaktadır. Gerek Doğu Avrupa’da gerekse de Sovyetler’deki sol muhalefetlerin çizgisi, muhafazakârlık ve Stalinizmle mücadele, Gorbachev politikalarını izleme ve eleştirmenin orta yolunda, kendi politikalarını oluşturma süreçleridir. Bu, anarşistlerinden çevrecilerine, sivil toplumcularına kadar böyle yaşanıyor. Avrupa Komünizmine doğudan gelmeye başlayan eleştirilerle de Avrupa’nın sosyalist kadroları tartışma ve yeniden yapılanma sürecine girdiler. Evet bu arada kapitalizme entegrasyon çabaları da söz konusu. Hele bu ülkelerde özellikle 60’lardan ve 70’lerden sonra doğan kuşakların, sosyalizm olarak gördükleri bu olunca “anti-komünist” propaganda da oldukça karşılık bulacaktır. Fakat yıllardır, batı medyalarından kapitalizmi ve batıyı bir rüya diyarı olarak izleyen bu insanların çok kısa bir süre içinde batıyı sor-

gulama dönemleri de başlayacaktır. Özellikle, kapitalizm kendi pazarındaki mal çeşitliliği ve albenili sunumu ile bu pazarlara girecektir. Sosyalist üretim politikaları insanların beğeni ve seçme kabiliyetlerini oldukça kısır bıraktığı için bu oldukça etkili de olacaktır. Burada önemli olan, sol muhaliflerin bu zengin mal çeşitliliğinin altındaki bilinç endüstrisini insanlarına anlatabilme kabiliyetleri ve sosyalist üretimi insani bazlarda çeşitlendirebilme yetenekleri olacaktır. Bu ise doğrudan güncel yaşama yönelik politika üretme kabiliyeti ve insanları demokratik sosyalizme çekebilme kabiliyeti demektir.

Bütün bu problemler Türkiye solunun iki

ucu arasında yer alan gruplar ve yeni birlik tartışmalarının karşısına geçmiş bakıyor. Sosyalizmi hakettiği kültürel kimliğe kavuşturmak. Güncel yaşamın her alanında politika üretebilmek. Kanatlı-demokratik birlikteliği sağlamak. Düşüncelere etiketlerle yaklaşma alışkanlığından vazgeçmek. Sosyalizm üzerine bugüne kadar "izm"ler arasına sıkıştırılmış, anarşizminden, troçkizmine, Avrupa komünizmine kadar farklı yaklaşımları, yeşil düşünceyi, feminizmi ele alıp demokratik sosyalizmin renkli sentezini tesis etmek. Dünyadaki değişim olgusu bu noktayı ısrarla işaret ederken, Türkiye'deki sol grupların tartışma kabiliyeti ne yazık ki karamsar bir tablo çiziyor.

Gus Fagan
(Nisan 1988)

romanya'da, şefin gölgesindeki sefalet

Aşağıdaki makalenin yazarı Gus Fagan, Romanya'daki sol muhalif entellektüellerin önde gelen isimlerinden. Makalenin çevirisi, İngiltere'de yayınlanan, "Labour Focus on Eastern Europe (Doğu Avrupa'ya Emekçi Bakışı diye çevrilebilir.)" dergisinin Nisan 1988 sayısından yapıldı. Romanya'daki son gelişmelerden sonra, değerlendirmelerde bulunabilmek için geçen yıl yazılan bu yazının önemli noktaları işaret ettiğine inanıyorum. "Labour Focus on Eastern Europe" dergisi hakkında da kısaca bilgi vermek istiyorum. Dergi yaklaşık 11 yıldır Doğu Avrupa'daki rejim muhalifleri tarafından yayınlanıyor. Perspektiflerini, sosyalizm ve demokrasi sentezinin oluşturulması, Doğu Avrupa'daki işçi sınıfı mücadelesini, ulusal ve demokratik haklar mücadelesini desteklemek, Avrupa'nın doğusundaki ve batısındaki işçi sınıfının ve sosyalist entellektüellerinin dayanışmasını sağlamak olarak çizerlerken, Doğu Avrupa'daki insan hakları ve demokrasi mücadelesinin, demokratik bir sosyalist modelle birleşmesini savunuyorlar. Targ Ali, Michael Löwy, Ernest Mandel, Zhores Medvedev, Istvan Mészáros gibi Marksizme farklı yaklaşımlar sergileyen tanınmış kuramcıların biraraya gelebildiği derginin yazı kurulu ve yardım edenler listesinde her sayı dünyanın çeşitli yerlerinden elli kişilik bir isim listesi yer alıyor. Dergi yılda dört sayı çıkarıyor.

(Çev: Kağan Güner)

Resmi verilere göre sadece 1987 yılı içinde 6499 kişi Romanya'dan Macaristan'a iltica etti. Resmi olmayan kaynaklar bu rakamın en az iki kat fazla olduğunu vurguluyorlar. 1987'de sınırı gizlice geçmeye çalışan 3 kişi öldürüldü. Burası Berlin Duvarı değil, Romanya ve Macaristan sınırı. İnsanların sosyalist bir ülkeden başka bir sosyalist ülkeye kaçması, Doğu Bloku'nda yazılanlar, perçeklere dayanan bir romandır.

Macaristan'a kaçanlar genellikle Romanya'daki Macar asıllı vatandaşlardır. Üzerlerindeki baskı dayanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Fakat Romanya'daki demokrasi problemi sadece azınlıkların hakları ile sınırlı değil. İşçi sınıfının protesto gösterilerinin ivmesi günden güne artıyor. Bunların en önemlisi 15 Kasım 1987'de Romanya'nın ikinci büyük kenti Bra-

sov'da gerçekleşti. Sokaklara dökülen onbinlerce sanayi işçisi, Polonya'da 1970 Gdansk ayaklanmasını anımsatan sahnelerle, Komünist Parti binasının önünde sloganlar atarak, Belediye binasına yürüdüler ve binanın kapılarını kırıp içeri girerek belediye başkanının odasındaki Çavuşesku resmini yırttılar. "Ekmek istiyoruz", "Diktatörü Devireceğiz" diye sloganlar attılar. Bütün muhalif gösterilerin sloganlarında yer alan "Ekmek" ve "Diktatör" kelimeleri Romanya'nın kötü dışının iki önemli belirleyicisidir.

ekonomi

Romanya'daki rejimin önemli kriz noktaları şunlardır. Çavuşesku ailesinin absurd(saçma) gücü, kişi kültürünün megalomanik tehlikeleri ve bunun Bükreş'e dikilmiş bir Führer anıtı

gibi simgeleşmesi, resmi propogandanın ulusal-şovenist mitolojiler üretmesi, toplumda "güven" duygusunun yok olması.

Kısaca bu sosyo-ekonomik strüktür üzerindeki şekillenmiş olan kriz, Romanya'yı Doğu Avrupa'nın Etiyopyası haline getirmiştir. 1971 ve 1981 yılları arasındaki ekonomik gelişme oranlarına baktığımızda kabaca bir fikir elde edebiliriz.

1971-75	1976-80	1981
% 11.3	% 7.2	% 2.1

Romanya ekonomisi Doğu Avrupa'daki en kuvvetli merkezi örgütlenmeye sahiptir. Ekonomik kararların bir çoğu şefin kendisi tarafından alınmaktadır. 1970'lerde rejim esas olarak petrol rafineilerine ve petro-kimya endüstrisine yatırım yaptı. Bu yatırımın ürünleri yoluyla ihracata yöneleceğini umuyordu. Fakat çeşitli ve sebeplerle ve en önemli sebepleriyle de ithal edilmesi gereken artan hammadde ihtiyacı ve gündelik kullanım için gereken enerji ihtiyacı nedenleriyle bu strateji tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Sonuçta Romanya'nın batıya olan borçları daha da arttı.

Bu sonuçtan sonra Çavuşesku, batıya olan borçları kapatabilmek için sert önlemleri içeren bir ekonomik programa girişti. Hammadde, enerji, sanayi makineleri ve yedek parçaları ithalatına büyük kesintiler getirildi. Temel gıda maddeleri ve temel kullanım ürünleri iç piyasaya sürülmeyerek ihraç edilmeye başlandı. Enerji kullanımına kısıtlamalar getirildi. Bütün bu programın faturası ise sıradan vatandaşların üzerine bindirildi.

1981-1987 arasında dışborçlar 10.2 milyon dolardan 5.4 milyon dolara düştü. 1980-86 arasında OECD ülkelerinden yapılan ithalat 3.7 milyon dolardan 1.6 milyon dolara inildi. (Rakamlar The Economist dergisinden alınmıştır.) Bu tartışmada problem Romanya'nın güven vermeyen resmi verileridir. Örneğin 1986 yılındaki ekonomik büyüme oranı % 7.3 olarak verilirken aynı yılın iç yatırım oranı ihracatın % 12 düşmesine karşılık % 1.2 olarak verilmektedir. Aradaki müthiş fark nereye gitmiştir? Ekonomik Haber Birimi 1987-88 Raporunda 1985 ve 86 verilerinden yola çıkarak Romanya ekonomisinin yanlış bir yola sokulduğundan ve durumun kötü olduğundan söz etmektedir.

yaşama koşulları

Bükreş'te bu kış hemen hemen bütün dükkanlar boştu. Çavuşesku resimleri dükkanların camlarında bütün kış satılmayı beklediler fakat kışın kaldırıldılar. Romanya malı çamaşır makineleri hiç satılmadı çünkü bir ailenin aylık elektrik tüketimi 35 kW ile sınırlanmıştı, ki bu da, bir çamaşır makinasının 3 defa çalıştırılması demekti.

Üniversitenin merkez binasından kütüphaneye geçen öğrenciler sıkı giyinmek zorundalar çünkü kaloriferler yanmıyor. Dükkanların, pubların ve otellerin de kaloriferleri yanmıyor. Fakat bu arada Parti Merkez Komitesi binasının bütün kaloriferleri yanıyor. Sinemalar, tiyatrolar ve publar saat 9'da kapanıyor. Sokak lâmbalarının düşük voltajlı aydınlatması 200 metre görüş mesafesi veriyor. Evlerde kullanılan ampullerde 40 Wattlık ampulden kuvvetli ampul kullanmak yasak.

"Der Spiegel" dergisine demec veren Bükreş'ten bir öğretmen düşüncelerini şöyle dile getiriyor. "...en kötüsü karnınızı nasıl doyuracağınızı düşünmek. Hayvanlaştığınızı hissediyorsunuz. Gece ve gündüz kafanızı meşgul eden tek sorun bu oluyor. Ve bu dört kışır böyle yaşanıyor benim için."

Kişi başına aylık yiyecek sınırı, 1.5 kilo un, 1.2 kg şeker, 300 gr. tereyağ veya peynir ve 4 kg patates. Günde 300 gr. ekmek. Bu arada karaborsada kahvenin kilosu 1000 levaya kadar yükseldi. (Bir kişinin aylık ortalama ücreti 2500 leva)

Brasov kenti arasına öğrenci gösterilerine de sahne oluyor. Fakat öğrencilerin organize olmuş bir güçleri yok. Çavuşesku karşıtı gösterilerde yer alan bir öğrenci görüşlerini şöyle aktarıyor: "...Demokratik sosyalizm için mücadele vermek istiyoruz. Fakat halkın desteğini bulamıyoruz. İnsanlar küçük şeylerini kaybetmekten korkuyorlar. Soğuk evlerini, düşük ücretli işlerini, fabrikalarda yılda bir kez aldıkları ikramiyeyi kaybetmekten, üniversiteye girememekten korkuyorlar. Korkular ve korkular, bu korkular insanların kızgınlıklarını bastırıyor. Dayanışmalarını engelliyor."

Bükreş'ten de dinlenebilen "Özgür Avrupa Radyosu"na konuşan 71 yaşındaki parti üyesi ve 2. Dünya Savaşı kahramanlarından Silviu Brucan diyor ki: "...eğer parti bu yolda giderse, işçi sınıfından tamamen soyutlanacak-

tır. Bu enerji politikası işçiye 'Evinde don' demektir." Bu arada partinin yayın organı, üretiminin kalitesinde düşme olursa, bunun işçilerin hatası olacağını belirterek, işçilerden daha fazla özveri, daha fazla çaba ve daha büyük üretim patlaması istiyor.

macar azınlık

Doğu Avrupa'nın politik sistemindeki "Ulusal Sorunlar" başlığı gittikçe önem kazanıyor. Yugoslavya ve Sovyetler Birliği Ermenistan'ındaki son gelişmelerden sonra Mart 1988'de Budapeşte'de "Macaristan Demokratik Forumu" toplandı. Forumda Romanya'daki Macar azınlık üzerindeki baskı ve asimilasyon politikalarının tehlikeli boyutlara vardığı bildirildi.

Romanya'da resmi olarak 1.7 milyon Macar yaşıyor. Gerçek rakam ise 2.5 ile 3 milyon arasında. Bu nüfusun yaklaşık 20 bini Macaristan'a sığınmış durumda. 1988 yılı içinde Budapeşte'deki Romanya Konsolosluğu önünde yaklaşık 500 kişinin katıldığı bir protesto gösterisi gerçekleşti.

Büyük oranda Macar azınlığın yaşadığı Transilvanya'da Macar okulları kapatıldı. Macarca yayın yapan radyo programının yayın saati 7 saatten 1 saate indirildi. Macar TV'sinin yayımına son verildi. Macar nüfusa yönelik yayınlanan parti gazetesi Nepszabadsag dahil olmak üzere Macar dilindeki tüm yayın organları, kitaplar toplatıldı. Nadia Comaneci'ye Macar aslını inkar etmesi için baskı yapılıyor. (Gerçek adı Anna Kemenes'tir.) Macarların ulusal öfkeleri artmaktadır. Kadar ve Çavuşesku arasındaki 1977 yılındaki görüşmede "...ulusal sorunların sosyalizm altında çözüleceği ve Transilvanya'daki Macar azınlığın iki halk arasında köprü oluşturacağı" ifade ediliyordu. Fakat bu vaatler geçmişte kaldı. Parti Merkez Komitesi sekreteri Szüros, bu yılın başlarında şu açıklamayı yapmıştı. "...Romanya'daki Macar azınlık, sınırlarımızın dışındaki Macarların bir parçasıdır. Macaristan bu insanların sorumluluğunu alıp almama hakkına sahiptir."

Halbuki Transilvanya'da 1977'de Jiu Valley şehrinde 35 bin işçinin gerçekleştirdiği grevler esnasında işçiler arasında hiçbir etnik problemin olmadığı görülmüştür. Bu grevdeki işçilerin % 20'si Macar asıllıydı. Etnik so-

run ve milliyetçilik parti tarafından yaratılmaya çalışılıyor.

gorbachev'in meydan okuması

Gorbachev ve ekibinin Sovyetler Birliği'nde iktidara gelişiyle Doğu Avrupa ülkelerinde tansiyon yükseldi. Bu henüz Romanya'ya ulaşmadı. Şu an hiç kimse yükselen tansiyonun Doğu Avrupa'nın politik liderlerini ve politikalarını etkilemez diyemiyor. Bu meydan okumanın Romanya için özel bir anlamı var çünkü. Çavuşesku etrafında şekillenmiş Bizans Hanedanlığı reform politikasını reddediyor. Bu, Gorbachev'in Mayıs 1987'deki Romanya ziyaretinde belli olmuştu. Gorbachev, Romanya'daki konuşmasında radikal reformların sadece Sovyetler Birliği için değil tüm sosyalist blok için gerekli olduğunu belirtti. Perestrojka'yı yeni liderlerin şekilleneceği bir okul olarak nitelleyen Gorbachev her ülkenin kendi koşullarına uygun yapılanmaları oluşturması gereğinden söz etti. Ulusal soruna da değinen Gorbachev, Lenin'in bu problemin çözümünde önemli görüşleri olduğunu belirterek konuya demokratik çözümlerin getirilmesini istedi. Tüm bu görüşlere bir tür yanıt niteliği taşıyan Çavuşesku'nun Bükreş konuşmasında şu cümleler geçiyordu: "...Romen vatandaşları ulusal kimlikleriyle varolmazlar ve herkes Romanya'daki ideal çalışma ve yaşama koşullarından memnundur."

Çavuşesku rejimi için şu an bir tehlike söz konusu değilse de, halkın hoşnutsuzluğu nasıl bir noktaya gidecek ve komünistler bu değişim dalgasının karşısında ne kadar durabilecekler, bilinmez.

muhafifler

Reform yanlısı görüşlerinden dolayı, Çavuşesku ve karısı Elena tarafından görevden uzaklaştırılan Ion Iliescu en önemli isimlerden biri. 1950-53 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde Romanyalı Öğrenciler Sendikası'nın sekreterliği'ni yapan Iliescu, Gorbachev ile beraber çalışmıştı. Bir söyletiye göre Gorbachev Romanya ziyaretinde Iliescu ile görüştü. Iliescu reform yanlısı görüşlerin Romen entelektüelleri ve Politbüro'da taraf bulacağına inanıyor. Romanya Yazarlar Sendikası'nın yayın organı "Romania Litera" da yayınlanan bir makalesinde Iliescu, politik karar alma me-

kanizmalarını "ortodoks ve ses vermeyen müzik aletleri" olarak niteleyince dergi Çavuşesku'nun emriyle toplatıldı.

Bir diğer önemli muhalif lider: Mihai Botez. Uluslararası haklı bir üne sahip ekonomist Botez, rejimin politikalarını savunmadığını belirterek 1977'de ekonomik danışmanlık görevinden istifa etti. Romen entellektüellerinin Gorbachev'in politikalarını ilgiyle izlediklerini belirten Botez batıda yayınlanan bir röportajda Romanya'daki durumu şöyle değerlendiriyor: "...huzursuzluk bir volkan gibi alttan alta kaynıyor. Artık her an patlayabilir."

Ve Karoly Kiraly: 1972'de Macar azınlık üzerindeki baskıları protesto ederek Komünist Parti'deki yöneticilik görevinden istifa etti. Halen KP üyesi. Transilvanya'da bir et fabrikasında yöneticilik yapıyor. Romanya Samizdat Yazıları'nda çıkan bir habere göre, Gorbachev Kiraly ile de Romanya gezisi sırasında görüşmüş ve fikirlerini almış. İngiltere'de yayınlanan bir röportajda Kiraly Romanya'daki durumu şöyle değerlendiriyor.

"...Bugün Romanya'da gerçek Stalinizm yaşanıyor. Bunun yarattığı tansiyon ise 1956 Macaristan Devrimi'nden önceki dönemi anımsatıyor bana."

Muhalif şair Dorin Tudoron ve Roman yazarı Bujor Nedelcovici ise şu an yurt dışında bulunan ve kitapları sürekli toplatılan yazarlardan sadece ikisi.

Komünist Parti içinde de spekülasyonlar devam ediyor. Entellektüeller ve işçi sınıfı arasında organize bir bağ henüz kurulamadı. İlegal faaliyette olan Ulusal Köylü Partisi liderlerinden Ioan Puiu ve Liberal Parti'den Ion Bratiam insan hakları, parlamenter sistem ve karma ekonomi kavramlarından yola çıkıyorlar.

Bilinen tek samizdat yayını Transilvanya'da Macar entellektüelleri tarafından çıkarılıyor. Adı: Erdelyi Magyar Hirugynokseg (Transilvanya Macar Sesi)

Ayrıca Romanya'daki Alman azınlığın yeraltı çalışmaları da devam ediyor. On genç Alman yazarın kurduğu "Aktionsgruppe Banat" adındaki örgüt Alman azınlığa yönelik kültürel çalışmalar yapıyorlar.

Mihai Botez, Romanya'daki gergin ortamın tahlili konusunda Karoly Kiraly'dan farklı düşünüyor: "...Romanya'nın alttan alta sessiz-

ce kaynaklı yapısı Kiraly'nın yaptığı 1956 Macaristan ayaklanması öncesinden ziyade 1970 Polonya'sına benziyor. Bu ekonomik politikalar ve anti-demokratik ortam Çavuşesku işbaşında olduğu müddetçe düzelmeyecek. Bu da ortamı tehlikeli gerginliklere sürüklüyor."

çavuşesku hanedanlığı

Nikolay Çavuşesku: Devlet Başkanı, Meclis başkanı, Romanya Komünist Partisi Genel Sekreteri, Politbüro başkanı, Ulusal Savunma Konseyi başkanı. Sosyo-Ekonomik Kalkınma Konseyi başkanı.

Elena: Eşi. Merkez Komite daimi üyesi, Politbüro üyesi, Başbakan I. Vekili Bilim ve Teknoloji Ulusal Meclis Başkanı, Sosyo Ekonomik Kalkınma Konseyi başkan yardımcısı. Petro Kimya Endüstrisi Projesi sorumlusu.

Nicu: Büyük oğlu. Merkez Komite daimi üyesi, Politbüro aday üye, Gençlik Bakanlığı başkanı, birçok evi ve özel kuaförü var.

Poliana: Nicu'nun eşi, Merkez Komite daimi üyesi.

Ion: Nikolay'ın erkek kardeşi, Merkez Komite daimi üyesi, Devlet Planlama Merkez I. Başkanı.

Gheorghe Petrescu: Elena'nın erkek kardeşi, Başbakan vekillerinden.

Elena'nın üvey kardeşi Manea Manescu ile beraber Politbüro Merkez Komitesi'nin yedi sandalyesinin tamamı Nikolay Çavuşesku, eşi ve kardeşleri arasında paylaşılmış.

sovyetler birliği'nde konseyci sol muhalefet: obshchina

Doğu Blok'u ve Sovyetler Birliği'ndeki sol muhalefetlerin görüşlerini elimize ulaşılan bilgiler oranında sunmaya çalışıyoruz. Glasnost sürecini, resmi ideolojinin bilgi tekelinin dışında kavrayabilmek için, bunun oldukça önemli görüyoruz. Bu sayıda görüşlerini aktardığımız; OBSCHINA (Tarihsel-Politik Kulüp), Sovyetler Birliği'nde gerek görüşleri, gerekse de militan kadrolarıyla en etkin sol muhalif grup olma özelliğini taşıyor. 1987'de Sovyetler Birliği'ndeki Sosyalist Fikir Kulüpleri'nin açılışında hazırlanan bildiride, oldukça başat bir rol oynamış. Bir diğer önemi, Sovyetler Birliği'ndeki çevreci hareketlerin de en önemlilerinden biri olması. Yazı iki bölüm halinde çevrildi. Birinci bölümde Obshchina'nın organizasyon yapısı anlatılıyor. İkinci bölüm ise uzun yıllardır yeraltında çalıştıktan sonra 1988'de Sovyetler Birliği'nde yayınladıkları ilk legal deklarasyonun tam metni. Deklarasyondan da anlaşılacağı üzere Obshchina, Liberter-Ekolojist olarak adlandırılabilir bir grup. Liberter (Anarşist) köklerini deklarasyonun 3. ve 7. maddelerinde de yer alan, Anarşizmin ünlü kuramcısı M.Bakunin'den alıyolar. Hafızalarını birazcık zorlayanlar ise Sovyetler Birliği'nde geçtiğimiz yıl yaşanan maden işçileri grevinde çekilen fotoğraflardan birinde, herkesin kafasında soru işaretleri yaratan, 1917'nin sloganını hatırlayacaklardır. Pankartta "Bütün İktidar Sovyetlere" yazılıydı. Ve pankartı işçilere yazdıranlar, Obshchina üyelerinden başkası değildi. Birşeyler söyleyebilmek için oldukça erken olmakla birlikte kesin olan birşey var; Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da demokratik sosyalizmin renkli bir yelpaze içinde farklı fikirlerin sentezinin de arandığı. Obshchina deklarasyonu diyor ki, "Sosyalizm için insanlar değil, insanlar için sosyalizm."

(Çev: Kağan Güner)

"obshchina" (tarihsel-politik kulüp) organizasyon yapısı

1. "Obshchina" çatısı altındaki seksiyonların konfederatif birliğidir. Üyelik bu seksiyonların birinde görev almakla mümkündür.
2. Bu seksiyonlar şunlardır.
 - a. "Obshchina" dergisi yazı kurulu.
 - b. COMCON (İlişkiler Komisyonu)
 - Sosyalist kulüplerle çalışma ve Obshchina'nın görüşlerini bu çevrelerde tartışma birimi.
 - Pedagoji Seksiyonu: Pedagoji Hareketi içinde yer alır. Okullar ve üniversitelerde çalışma birimleri oluşturur.

- Özyönetim Seksiyonu: Doğrudan işçiler arasında çalışır. Üretim grupları oluşturur. Fabrikalarda ve üretim birimlerinde işçilerin üretimi plânlamaları ve organizasyonu sağlamaları için çalışır.
- Ekolojik-kültür seksiyonu: Doğanın ve insanın tarihsel araştırmalarını yapar. Diğer çevre gruplarıyla ilişkiler geliştirir. Doğadaki tahribatın önlenmesi için kamuoyu yaratmaya yönelik çalışır.
- Gençlik Seksiyonu: Gençlerin ve özellikle öğrencilerin kendi politikalarını ve bağımsız bir öğrenci hareketi oluşturmaya yönelik çalışır. Politikalarını kendi okullarında yaşama geçirirler.
3. Obshchina üyeleri bütün seksiyonların

toplantılarını izlemekte serbesttirler. Her üye kendi seksiyonunda oy verme yetkisine sahiptir.

4. Her üye çalıştığı seksiyonun dışında diğer seksiyonlarda çalışma ve izleyici üye sıfatıyla oy verme hakkına sahiptir.
5. Her seksiyonun en yüksek organı, seksiyonların genel toplantılarıdır. Seçimler yoluyla Obshchina Konseyini oluşturan delegeleri seçerler. Her seksiyon kendi delegesini istediği zaman seçim yoluyla değiştirme hakkına sahiptir.
6. Seksiyonların genel toplantıları üçte iki çoğunlukla toplanır. Yedek üyelik süresi altı ayı geçemez. Toplantılarda tüm farklı fikirler tartışılır. Dökümanlar incelenir. Toplantılar seksiyon komisyonları veya Obshchina Konseyinin çağrısı ile toplanır.
7. Gençlik Grubu tamamen bağımsız çalışır. Obshchina Konseyi dahil olmak üzere hiçbir şekilde gençlik grubunun politikalarına karışılmaz.
8. Obshchina'nın en yüksek organı "Konsey"dir. Konsey, seksiyonların yolladığı delegelerden oluşur. Her seksiyon konseyde iki oy hakkına sahiptir. Delege sayısında bir sınır söz konusu değildir. Konsey seksiyonlar arası ilişkiyi sağlar, deklarasyon maddelerini güncel yaşama geçirecek politikaları sağlar. Yeni seksiyonlar açılmasına karar verir.
9. Konsey kararları çoğunluğun oyu esasına göre geçer veya geçmez.
10. Konsey sekreteri Konsey tarafından seçilir. Bu sekreter izleyici üye sıfatıyla oy hakkına sahiptir.
11. Konsey toplantıları en az iki haftada bir düzenlenir. Seksiyonların, Konseyi toplantıya çağırma hakkı vardır.
12. Seksiyon değiştirmek isteyen üyeler bunu Konsey sekreterine bildirerek gerçekleştirirler.
13. Seksiyonlardan herhangi birinde 1 aydan fazla aktif görev almayan üyeler, otomatikman üyelikten düşerler. Seksiyonların deklarasyon ilkeleri ve seksiyon aleyhinde çalışmaları durumunda, konu Konseyde görüşülür ve gerekirse seksiyon kapatılır. En fazla 1 ay içinde yeni seksiyonun oluşumu sağlanır veya üyeler diğer seksiyonlarda görev almak zorundadırlar.

"obshchina deklarasyonu"

"Obshchina" üyeleri olan bizler aşağıda 12 madde olarak sunduğumuz deklarasyonu yaşama geçireceğimizi duyururuz.

1. Tarihin temel taşı insanın özgürlük mücadelesidir. İnsanın tinsel ve maddesel özgürlüğü onun reaksiyon kabiliyetinden geçer. Bu, toplumların, devletlerin, sendikaların ve grupların varolmalarının biricik hakkıdır.
2. Soyut bir evrensel mutluluktan veya özgürlükten söz edemeyiz. Genelde mutluluk, bireysel özgürlüğün küçük bir parçasıdır. Bireysel mutluluk ise genel özgürlüğün bir parçasıdır. Toplumdaki veya devletteki "Kişi Kültü" eski dinsel kültürlerin bir artıdır. Bu kültür, güce tapar ve özgürlük mücadelesinin önündeki en büyük engeldir.
3. Özgürlüğün anlamı, özgür bir ortamda yaşamaktır. Eşit insanlar topluluğundan söz ettiğimizde, bu sadece sömürüye karşı söylenmiş bir şey değildir. Aynı zamanda sömürü sisteminin insanlar üzerinde uyguladığı baskıya karşı da bir mücadele ve insanların bu güce boyun eğme acizliklerine bir son vermeleri gerektiğindedir. "...Özgürlük ancak ve ancak özgür insanların dayanışması ile kavranabilir. Bu da her bireyin kolektif özgürlüğün bir sonucu olarak çıkmasıyla mümkündür." M.Bakunin
4. İnsanın özgürlüğü, binlerce insan adına kararları bir düzine bürokratin aldığı bir ortamda imkânsız bir kavramdır.
5. İnsanın özgürlüğü, sosyalist düşünceden ve hedeflediği sınıfların tasfiyesinden ayrı düşünülemez. Ki bu düşünce devletin ortadan kaldırılmasını amaçlar. Bu sosyal düşünce en net ifadesini Rus devrimcilerinden P.L.Lavrov'un şu sözlerinde bulur: "...İşçilerin sosyalizm için verdikleri savaş şu iki formülasyonu haykırır: İnsanın insan üzerindeki sömürüsüne son vermek ve insanın insan üzerindeki kontrolüne son vermek." Bizler bu düşüncelerden yola çıkarak 1917 ruhunu ayakta tutacağımızı ve sınıfların ortadan kaldırıldığı komünist toplum için mücadele edeceğimizi duyururuz. Bizler demokratizasyon adına burjuva bireyciliğinin savunulmasına ve sosyalizmin inkâr edilmesine karşıyız.

6. Fakat tarihsel gerçekler bize şunu öğretiyor. İşçiler için demokrasinin, özyönetimin, politik ve ekonomik özgürlüğün olmadığı bir sosyalizm içi boşaltılmış bir kavram haline geliyor. İşçi sınıfı üzerinde tahakküm kuran, bürokrasinin kullandığı boş bir slogana dönüşüyor.

7. Ne burjuva demokrasisi ne de kışla komünizmi özgür bireysel gelişimin garantisini vermemektedir.

“...Sosyalizmin olmadığı özgürlük, imtiyazlı sınıfa hizmet eder, adaletsizdir. Özgürlüğün olmadığı sosyalizm ise vahşilik ve kölelik demektir.” M.Bakunin

8. Sosyalizm bir inanç veya dogma değildir. Evrensel mutluluğun kışlaları hiç değildir. İşçilerin en yüksek özgürlüğünü ve özyönetim düşüncesini garanti eden bir sistemdir. Kapitalizmden gerek ahlaki gerekse de ekonomik olarak daha cazip olmalıdır. Bugün ve bizim vecizemiz şu olmalıdır: “Sosyalizm için insanlar değil fakat insanlar için sosyalizm.”

9. Bizler, ülkemizde başlayan Perestroyka sürecini, sosyalizm takma adlı bürokratik sisteme karşı verilen bir mücadele olarak anlıyoruz ve istemlerimizi sıralıyoruz:

- Bilgilendirme ve karar alma mekanizmaları üzerindeki bürokratik katmanların tasfiye edilmesi.
- Politik yaşamda ve üretim sahalarında özyönetim kavramının güçlendirilmesi.
- Üretimin sosyal kavramlara hizmet etmesini sağlamak, üretimin plânlamasını tamamen üreticilere ve onların kolektif bilincine bırakmak.
- Plânlama sisteminin demokratizasyonu.
- İşçileri sosyal kazançlarını muhafaza ederek, ülkenin ekonomik yaşamının düzenlenmesi ve bunun için de ticari para dolaşımının açık bir ortamda sağlanması.
- Seçim sisteminin demokratizasyonu ve temel ilke olarak delege sistemine dayanması. Bütün yüksek organların, tabanın isteği doğrultusunda her zaman değiştirilebilme hakkının korunması.

— Oluşturulacak sistemin, sosyal örgütlenmelerin ve işçi kolektiflerinin özgürlüklerinin ve haklarının garanti altına alınması.

— Sosyal ve sosyo-politik örgütlenmelerin ülkenin sosyal yapısında açık ve adil statülerinin korunması.

10. Perestroykaya halk desteği sosyo-politik ve ekolojik hareketlerdeki kendiliğinden yükselişten gelecektir. Bürokratik yapının alternatifi olan sosyal öz-yönetim modeli de buralarda oluşmakta ve pratiği denenmektedir.

11. Geçmişte gördük ki tabanda sosyal örgütlenmeler güçlendikçe, bürokrasi tarafından bu hareketler provoke edilmeye çalışıldı. Bağımsız halk hareketlerinin içinde ırkçılık ve şovenizm, faşizm ve stalinizm, anti-sosyalist ideolojiler filizlendi. Perestroykaya açıkça karşı çıkamayan çevreler bu gerici akımların öncülüğüne soyundular. Bütün bu gelişmeler gösteriyor ki, şovenizm ve militarizmin arkasına gizlenen stalinciler ve neo-stalinciler özgürlük hareketinin en tehlikeli düşmanlarıdır. İnsanları, tornavida ile yuvalarına koyacakları vidalar olarak gören bu kafalar eski ekonomik kalkınmacı modeli savunagelmektedirler.

Perestroyka sürecini burjuva demokrasisinin kalıplarına sokmaya çalışan ve batının ideolojik doktrinlerini savunular da Stalinciler kadar tehlikelidir. Bürokratik katmanların sivilleştirilmesi teknik entelektüellerin gücünün yaygınlaştırılması, tüm toplumu kucaklayacak demokratizasyon sürecinin başlaması demektir. İnsanların öz-yönetimdeki geleneksel formlarına kavuşmaları ve selforganizasyonlara yönelmesi reformlara masif bir destek getirecek, sosyalizm ve demokrasi mücadelesinin önünü açacaktır.

12. Bu ilkeler ışığında politik ve tarihsel birikimden yola çıkarak “Obshchina” sosyalizmin demokratik içeriğinin propaganda faaliyetlerini pratikte yaptığı çalışmalarla yürütür. Öz-Yönetim ve Bağımsız Hareket Cephesi yolunda ilerler.

sosyalizmin ekonomik modeli ve stalinizm

Kısaca Stalinizm olarak bilinen ve ne olup olmadığı konusunda genel bir mutabakat var gibi gözükten teori ve pratikler, sadece sosyalizmin geçmişine değil aynı zamanda *bugününe* ait bir sorun olarak, hem dünyada hem de ülkemizde, artan bir ilgiyle tartışılıyor. Bu tartışma, *glasnost* sayesinde yeni bilgi ve belgelerin birer birer gün ışığına çıkmasıyla, objektif bakımdan daha sağlam bir temelde gelişme şansına sahip. Bütün bunlar, kuşkusuz ki, sadece akademik tarihçileri ilgilendirmiyor; özellikle Sovyetler Birliği'nde cereyan etmekte olan yakın geçmiş tartışmaları, Gorbacov ekibinin yeniden yapılanma (*perestroika*) programının ayrılmaz bir parçasını oluşturuyor. Çünkü bu ülkenin günümüzde yüzyüze bulunduğu a) ekonomik ve b) etnik sorunlar, bazı sol çevrelerin imalarının tersine¹, yeni siyasi çizginin

bir sonucu olarak son bir kaç yılda aniden peydah oluvermiş değiller ve en az elli yıl öncesine, yani Stalin dönemine kadar geri gidiyorlar. Dolayısıyla, hem özel olarak Sovyetler Birliği'nin önünde duran muazzam problemlerin hem de genel olarak dünyada ve Türkiye'de sosyalizmin yaşadığı buhranın² aşılması, sta-

lin belirtisidir?...Bu sorun (milliyetler sorunu, S.L.) bugün Sovyetler Birliği'nde yine gündemdedir. Apaçık bir olgu: Milli sömür ve tahakküm antagonist sınıfsal bölünmelerin bir ifadesidir."Bk. "Düzleyici Stalin, Bekçi Brejnev", Saçak, Ocak 1989, sayı:59, s.21. Doğu Perinçek'in vermede çalıştığı mesaj şu; Bugün Sovyetler'deki "milli kaynaşmalar" Stalin-sonrası "revizyonist" çizginin bir belirtisidir. Gorbacov yönetimi de bu revizyonist gidişin derinleşmesini (hatta, "klasik kapitalizm"e bir geri dönüşü) ifade ettiğine göre, ağırlaşarak süren etnik sorunlar da bu revizyonist karşı-devrimin dolaysız bir sonucu veya belirtisidir... Buradaki indirgemecilik bir yana, bu tahtilin ampirik olarak da yanlış olduğunu sanıyorum.

2 Sosyalizmin aşında bir buhran falan yaşamadığı, çünkü ta başından beri zaten 'teorik olarak doğru ve tutarlı' bir düşünce sistemi olduğu, sosyalizmin önündeki sorunların ise

¹ Örneğin Doğu Perinçek şöyle yazıyor: "Bugün Sovyetler Birliği'nde milyonları harekete geçiren milli kaynaşmalar ne-

linizmin teorisi ve pratiğinin esaslı bir şekilde tartışılması ve eleştirilmesini bütün sosyalistlerin önüne acil bir görev olarak koyuyor.

stalin'den kalan kötü bir miras: milliyetler sorunu

Günümüzde pek çok gözlemcinin üzerinde birleştiği gibi, *prestroikayı* tehdit eden en büyük tehlikelerden biri, yılların birikimiyle kangrenleşmiş milliyetler meselesinin günün birinde kontrol edilemeyecek bir şekilde patlak vermesi ve Sovyetler Birliği'nin küçük devletçiklere bölünerek parçalanması ihtimalidir. Bilindiği gibi, Sovyetler Birliği'nde bu meselenin en akut olduğu bölgelerden biri Letonya, Estonya ve Litvanya'dan oluşan Baltık Cumhuriyetleri. Bu üç Sovyet cumhuriyeti, 1939'da Nazi Almanyası ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan ve Ribbentrop-Molotov Paktı olarak bilinen bir anlaşmayla Sovyetler Birliği tarafından ilhak edilmeye kadar, bağımsız devletler olarak varoldular. Söz konusu pakt gereğince, Sovyetler Birliği bu üç bağımsız ülkeyi ve Polonya'nın doğusundaki toprakları ilhak ederken, Polonya'nın geri kalan kısmı Nazi Almanyası'nın payına düşüyordu. Bütün bu diplomatik pazarlıklar boyunca, adı geçen ülkelerin halkları herhangi bir şekilde temsil edilmediği gibi, kimse onların fikrini bile sormadı. Üstelik Sovyetler Birliği, yakın bir zamana kadar, Nazi Almanyası ile böyle bir pakt imzalamış olduğunu bile inkar ediyordu³.

dış kökenli, konjonktürel sorunlar olduğu görüşü bence bir hüsnükuruntudan başka bir şey değil. Bu görüş, sosyalizmin teorisi ve pratiklerinin eleştirel bir değerlendirmesini son derece zorlaştırdığı için, aynı zamanda buhrandan çıkış çabalarına da zarar veriyor, engel oluyor. Bu yazıda göstermeye çalışacağım gibi, günümüzde sosyalist ülkelerin yüz yüze olduğu ekonomik ve (ekonomi kertesinden türeyen) diğer sorunların kökleri, *bir ölçüde*, Marx ve Lenin'in sosyalist toplumun ekonomik modeline ilişkin hatalı fikirlerinde yatıyor. (Tarihi sadece fikirlerle açıklamak gibi bir iddiam olmadığımı belirtiyim.) Bu hatalı fikirlerle hesaplaşmadıkça, sosyalizmin yaşamakta olduğu buhranın, çok büyük bir kitle hareketi dalgası geliyor olsa da, aşılabileceğine inanmıyorum. Belki de, "Türkiye solunun bazı kesimlerinin stalinizmi tartışmadaki isteksizlikleri veya "yüzde 70 doğru, yüzde 30 yanlış" gibi sloganlarla idare etmeye çalışmaları, aslında, onların Marx'ın Engels'i, Lenin'i, Mao'yu tartışmadaki, klasik maksizimde nelerin diri nelerin ölü olduğunu cesur bir ruhla araştırmadaki isteksizliklerinden kaynaklanıyor.

3 Ribbentrop-Molotov Paktı, yeni Sovyet Parlamentosu'nda, özellikle Baltık Cumhuriyetlerinden gelen delegelerin gayretleri sayesinde, en çok tartışılan konulardan biri oldu. Ko-

Burada, milletlerin kendi geleceklerini özgürce tayin etmeleri ilkesinin üstelik sosyalist bir devlet tarafından ihlal edilmesi ve bu ihlalin kurbanı olan halkların ulusal özlemlerinin yıllar boyunca baskı altında tutulması şeklinde tarif edilebilecek bir durumla karşı karşıyayız. Dolayısıyla, son üç-dört yılın demokratikleşme atmosferinde, geçmişte işlenmiş hak-sızlıkların açıkça tartışılmaya, bastırılmış ulusal özlemlerin seslendirilmeye başlanması kadar normal bir şey olamaz herhalde. Letonya, Estonya ve Litvanya halkları, 1939'dan beri başlarına gelen şeyleri ilk defa olarak özgürce tartışabiliyorlar ve bunca zamandır bastırılmış sorunların birdenbire tartışma gündemine girmesi de kaçınılmaz olarak gerilimli bir hava yaratıyor. Ülkelerinin zorla ilhak edilmesini hiçbir zaman kabul etmemiş olan Baltık halkları arasında Sovyetler Birliği'nden ayrılmayı ve topyekun bağımsızlığı savunan görüşlerin yaygın oluşu stalinci geçmişin (spesifik olarak, Ribbentrop-Molotov Paktı'nın) bir sonucu olarak görülmelidir ve, elimizi vicdanımıza koyarak konuşalım, hiçbir şekilde Gorbaçov önderliğinin sırtına yıkılamaz. Tam tersine, Gor-

nunun daha ayrıntılı biçimde araştırılması için bir parlamento komisyonu kuruldu. Bu meseleyle ilgili olarak, Sovyetler Birliği tarihinin karanlıkta kalmış trajedilerinden biri olan Katın Ormanı Katliamı da artık Sovyet basınında serbestçe tartışılmaya başlandı. Eylül 1939'da, Ribbentrop-Molotov Paktı'na dayanarak, Baltık Devletleri yanı sıra Polonya'nın doğusundaki toprakları da işgal eden Kızıl Ordu işgale karşı direnen 250 000 Polonyalı subay ve asker tutuklanmıştı. Bu savaş tutsaklarının bir kısmı serbest bırakılmış bir kısmı ise Sovyetler Birliği'ndeki özel kamplara kapatılmıştı. 1941'de Nazi Almanyası'na karşı yatıştırıcı siyasetini terketmek zorunda kalan Sovyetler Birliği, Londra'daki sürgün Polonya hükümetiyle, diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması ve Hitler'e karşı savaşmak üzere Sovyet arazisinde bir Polonya ordusu oluşturulmasını öngören bir anlaşma imzaladı. 1939'da tutsak alınan subay ve askerlerin büyük çoğunluğu bu yeni ordunun belkemiğini oluşturacaktı. Ancak subaylar içinden 11000 tanesi kayıptı ve 1943'te bunlardan bir kısmı Alman ordusu tarafından doğu Polonya'daki Katın Ormanı'nda gömülü bulunacaklardı. Yakın zamana kadar Sovyet resmi tezi, bu subayların, serbest bırakıldıktan sonra Nazi ordularının eline düşerek katledildikleri sektikeydi. Oysa yeni bulgulara göre, bu feci katliam, o zamanki Sovyet gizli servisi NKVD tarafından planlanmış ve işlenmiş görünüyor. Bu arada, babası Katın Ormanı'nda yatan subaylardan biri olan ünlü film yönetmeni Andrzej Wajda bu olayı konu alan bir film yapmaya hazırlanıyor. (Bk.A.Akuliçev ve A.Pamyatnik, "Katın: Confirm or Refute", Moscow News, 21 Mayıs 1989, sayı 21, sayfa 16.) Bütün bunları, Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nin hegemonyacılık yapmadığını, hegemonyacı dış politikanın Stalin-sonrası döneme özgü olduğunu düşünenlerin dikkatine sunuyorum.

baçov önderliği, milletlerin istek ve özlemlerini çığneyip geçen büyük devlet şovenizmini ne kadar eleştirirse, Sovyetler Birliği'ni oluşturan milliyetler ve etnik grupların haklarına ne kadar saygı gösterirse, yani *stalinci geçmişi ne kadar reddederse*, reform programının başarısı için gerekli iç barış ve istikrarı korumakta da o kadar başarılı olacaktır.

Stalin döneminde milliyetler alanında işlenen hatalar ve izlenen hatalı politikalar sadece Baltık Cumhuriyetleri ile sınırlı kalmadı şüphesiz. Kırım Tatarları'ndan Misket Türkleri'ne Yahudilerden Ukraynalı köylülere kadar daha pek çok örnek verilebilir. Günümüzde Sovyet önderliği, eğer siyasette ve ekonomide köklü reform hedefini gerçekleştirecekse, geçmişten devraldığı bu dikenli sorunları *glasnost* ve demokrasi ruhu içinde bir çözüme bağlamak zorunda.

yaşayan stalinizm

Aslında, Stalinizm sadece bugünkü Sovyetler Birliği'nin kurtulmaya çalıştığı kötü bir mirastan ibaret değil; aynı zamanda Doğu Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Romanya gibi ülkelerde hâlâ iktidarda olan bir siyasi çizgi ve zihniyetin de adı⁴. Sürekli biriken olgular karşısında, "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezini⁵ Doğu Avrupa'ya mekanik bir şekilde uygulayarak, Kruşçev'in iktidara gelmesiyle Sovyetler Birliği'nin etki alanı içindeki bu ülkelerde de sosyalizm döneminin kapandığı dolayısıyla bu ülkeler için 1956'dan sonra stalinçilik (= sosyalizm) tesbitinin geçerli olmadığı görüşünü savunmak giderek güçleşiyor. Kruşçev'in iktidara gelmesinden sonra Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin *sosyo-ekonomik yapılarında* hangi esaslı değişimler olmuştur ki bu ülkeler birdenbire sosyalist olmaktan çıkmışlardır? Adı geçen dört ülkenin Stalin öncesi ve sonrası dönemde izledikleri po-

litikalar şaşılabacak bir benzerlik gösterir⁶; ekonomik model katı merkezi planlama ve kapsamlı devlet mülkiyetinin sınırları dışına pek çıkmamış, siyasal model ise iktidar tekeline sahip tek parti ve bundan türeyen demokrasi yokluğu ile belirlenmeye devam etmiştir. (*Sosyalizmin böyle olmaması gerektiğini*, daha doğrusu *ille de böyle olmak zorunda olmadığını* düşünüyorum. Aksi taktirde, kendimi bir sosyalist olarak göremezdim). Sosyalist ülkeler içinde, merkezi planlama/kapsamlı devlet mülkiyeti/tek partinin iktidar tekeli üçlüsüne en sıkı sarılan ülkelerin, aynı zamanda, stalinist geçmiş de (üstelik en kötü yanlarıyla) savunmaya devam etmeleri bir raslantı olamaz.⁷

Bu yazıya, stalinizmin milliyetler meselesinde ne kadar kötü bir sicile sahip olduğuna ve Gorbaçov ekibine bu alanda ne kadar berbat bir miras bırakmış olduğuna değinerek başlamıştım. Ancak Sovyetler Birliği, hiç olmazsa, kangrenleşmiş etnik sorunların çözümü için doğru yönde adımlar atıyor, bu sorunlara yol açmış olan stalinçi zihniyetle hesaplaşmaya çalışıyor. Baltık cumhuriyetlerini çok yakından ilgilendiren Ribbentrop-Molotov Paketi'nin açıkça tartışılmaya başlanması bunun bir örneği. Öte yandan, ekonomik ve siyasal olarak hâlâ stalinist modeli izlediklerine işaret ettiğim Bulgaristan ve Romanya gibi ülkeler kendi etnik azınlıklarına yönelik şovenist politikalarıyla milliyetler meselesini çözmek bir yana giderek ağırlaştırıyorlar. (Doğu Almanya ve Çekoslovakya'da ise önemli bir etnik azınlık yok iyi ki. Eğer olsaydı, onların durumu da Bul-

6 1968'de Çekoslovakya'da yaşanan kısa ömürlü "Prag Baharı"nı bir istisna olarak kaydetmek gerek şüphesiz. Yine, aynı genellemeyi, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, Macaristan ve Polonya gibi ülkeler için yapmayışının nedenleri açık olmalı. Yugoslavya ta baştan itibaren, Macaristan 1960'larda, Sovyetler Birliği 1985'te, Polonya ise son bir yılda, değişen derece ve hızlarda olmakla birlikte, ekonomik ve siyasal bir model olarak stalinizmi (veya onun belirli yönlerini) reddederek farklı yollar izlemeye başladılar.

7 Çok ilginçtir ki "Kruşçevci karşı-devrim" hipotezine göre 1956'dan sonra anti-stalinçi (= anti-sosyalist) olması gereken Doğu Almanya, yine anti-stalinçi (anti-sosyalist) bir Sovyetler Birliği'nde yayınlanan *Ogonyok*, *Novy Mir*, *Moskova Haberleri* gibi anti-stalinçilikte (= anti-sosyalizmde) en ileri giden dergi ve gazetelerin kendi vatandaşları tarafından okunmasını yasaklamıştır. Yine çok ilginçtir ki, anti-stalinçi olması gereken Doğu Almanya'sından sık sık Stalin'i öven yazılar yayınlanmaktadır. Oysa gerçek şu ki Doğu Almanya'da şimdiye kadar herhangi bir destalinizasyon (maalesef) yaşanmamıştır.

4 Arnavutluk, Kuzey Kore, Küba gibi ülkeleri belirtmeye gerek yok.

5 Sovyetler Birliği'nin Stalin'den sonra sosyalist bir ülke olmaktan çıktığı tezi benim görebildiğim kadarıyla dünyada artık hiçbir ciddi siyasi akım tarafından savunulmuyor. Bu tezin öldürücü bir eleştirisi için bk. Halil Berktaş, "Bazı Tarihsel Sorunlar: Stalin, Kruşçev, Mao, Kültür Devrimi (1/II)", *Saçak*, sayı 56 (Eylül 1988) ve 57 (Ekim/Kasım 1988).

garistan'daki Türk⁸ ve Romanya'daki Macar azınlığın içler acısı haline benzerdi herhalde.)

Türkiye'de stalinizm eleştirileri

Şimdi, hem tarihsel bir miras olarak hâlâ Sovyetler Birliği'nin başını ağrıtan hem de güncel bir siyasi çizgi olarak bazı Doğu Avrupa ülkelerinde fiilen iktidarda olan stalinizme ilişkin bütün bu sorunlar Türkiye'de geniş bir şekilde tartışılmaya başlandı. Ben de bu meselelerin bir kaç yönüne değinmek istedim yukarıda. Ancak belirtmeliyim ki bu yazıda asıl yapmak istediğim şey, stalinizme ilişkin eleştirel perspektifimizi derinleştirmek ihtiyacından hareketle, a) stalinci teori ve pratiklerin ideolojik ve teorik kökenlerine bir parça ışık tutabilmek, b) batılı sosyalist çevrelerde (özellikle *New Left Review*'de) bir süreden beri devam etmekte olan sosyalizmin iktisadi teorisi üzerine bir tartışma bağlamında, Marx başta olmak üzere klasik marksist düşünürlerin sosyalist toplumun iktisadi modeline ilişkin öngörülleri veya tezleri ile stalinci iktisadi gelişme modeli arasındaki bağlantıları araştırmak ve c) bütün bu konularda benim şahsen yakın geçmişe kadar bağlı olduğum aşırı-sol görüşleri eleştirmek.

Başlangıçta işaret ettiğim gibi, stalinizmin teorisi ve pratiklerinin enine boyuna tartışılması sosyalizmin yaşamakta olduğu buhrandan çıkışta son derece önemli bir yer tutuyor. Bu gerçeğin, Sovyetler Birliği'nde Stalin'i (bizdeki 12 Eylülcülerin Atatürk'ü lafta savunmaları, Kemalist Devrim'in ilerici karakterini ise pratikte reddetmelerinin tersine) sadece lafzıda değil aynı zamanda *teorisi ve pratiğiyle* de savunan çevrelerin (yani, menfaatlerini koru-

mak için savaştan bütün bir *nomenklaturanın*) *perestroikaya* direnişlerini yenmek sorunuyla karşı karşıya olan Gorbaçov önderliği tarafından gayet iyi kavranmış olduğunu sanıyorum. Ülkemizde de, hem genel olarak sosyalistler arasında bu konuya yönelik artan bir ilginin olduğu, hem de (başta Halil Berktaş ve Mehmet Gündüz olmak üzere) özel olarak Aydınlık kökenli bir grup sosyalistin, stalincilik ve onunla ilgili bir dizi teorik ve pratik, tarihsel ve güncel sorunlar hakkında, aralarında önemli bazı farklar olmakla birlikte, oldukça kapsamlı (ve değişen ölçülerde benim de katıldığım) tahliller yaptıklarını görüyoruz.

Fakat ülkemizde geliştirilen stalinizm eleştirilerinde eksik, yetersiz ve (bazen) yanlış bulduğum şeyler var. Berktaş'ın ve Gündüz'ün tahlillerini ele alırsak; esas olarak son derece doğru bulduğum stalinizm eleştirisini (yararlı bazı ipuçları verse de) genel bir *sosyalizmin iktisadi* bağlamına oturtmayı, aslında Marx ve Lenin'den kaynaklandığını düşündüğüm solcu/ütopyacı bir damarın nasıl olup da somut tezahürünü stalinci ekonomik inşaat pratiklerinde bulduğunu (veya, en azından, bu damar ile stalinci ekonomik inşaat pratikleri arasındaki olası bir bağlantıyı) tartışmayı Berktaş'ın tahlilindeki önemli bir eksiklik olarak görüyorum. Gündüz'ün tahlili ise, aynı eksikliğe ilaveten, stalinizmi bir sağ sapma olarak görme ve (yakın bir zamana kadar) sosyalizm-dışı veya (şimdi) sağcı bir Termidor olduğunda ısrar etme yanlışlığı ile malûl. Mehmet Gündüz'ün stalinizmin bir sağ sapma olduğunu savunurken Troçki ile, (geçmişte) "sosyalizm-dışıdır" iddiasında ise Bettelheim ile aynı paralele düştüğü çok açık. Bu sapmalarını temellendirmek için, daha önce de belirttiğim gibi, batılı sosyalist çevrelerde bir süreden beri devam edegelmekte olan ve sosyalist toplumun ekonomik modeli, klasik marksizmin bu konudaki pozisyonu, mevcut sosyalist toplumların ekonomik deneyimleri ve bütün bunların birbiriyle ilişkileri üzerine oldukça kapsamlı bir tartışmaya göndermeler yapacağım.

sosyalizmin iktisadi üzerine tartışmalar

Şüphesiz ki, sosyalizmin iktisadi teorisi üzerine ilk tartışmalar çok daha gerilere, bu yüz-

8 *İkibine Doğru* (18 Haziran 1989), Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın haklarını çok garip bir şekilde savunuyor. İddiaya göre, Jivkov iktidara gelene kadar Türkler (ve genel olarak bütün Bulgaristan halkı) bir tür altın çağ yaşadı. Türklerin durumu ancak 1950'lerin sonuna doğru, "Stalinist kadroların temizlenmesi" (a.b.ç.) yüzünden bozulmaya başlamış. Eğer, a) aynı sayıda Baskın Oran'ın yazdığı gibi, kırsal kesimdeki zoraki kolektivizasyon kampanyasının direkt bir sonucu olarak, Türk azınlığa yönelik baskılar, iddia edilen aksine, Jivkov'un Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri olmasından sonra değil, epeyce daha önce bir tarihte, 1950'de (yani, *İkibine Doğru*'ya göre Bulgaristan hâlâ sosyalist bir ülke) başlamamış olsaydı ve b) 1930'lar ve 40'lar boyunca, yani Stalin döneminde, Sovyetler Birliği'ndeki çeşitli etnik grupların başına en az aynı ölçüde kötü şeyler gelmemiş olsaydı, işte o zaman İkibine Doğru'nun tahliline inanabilirdim.

yılın başlarına kadar uzanıyor. İlk "kurşun", 1908'de, İtalyan iktisatçı Barone tarafından atıldı. Barone, kendisi bir sosyalist olmamasına rağmen, "Kollektivist Devlette Üretim Bakanlığı" başlıklı ilginç bir makalede⁹, Marx'ın öngörülerıyla uyumlu olarak, meta mübadelesinin olmadığı, üreticiler ve tüketiciler arasında (ayrıca, üreticiler ve tüketicilerin kendi aralarında) kaynak tahsisinin merkezi bir plan vasıtasıyla gerçekleştirildiği hipotetik bir sosyalist toplumun ekonomik modelini formüle etti. Barone'ye göre a) tüketicilerin zevk ve tercihleri (dolayısıyla, neoklasik iktisadın terimlerini kullanırsak, bu zevk ve tercihleri temsil eden "kayıtsızlık paftaları" ve "talep fonksiyonları") ve b) üretimin teknolojik koşullarını temsil eden "üretim fonksiyonları" biliyorsa, o zaman merkezi plan örgütü, en iyi ihtimalle milyonlarca denklemden oluşan bir eşanlı denklemler sistemini çözerek, üreticilerle tüketiciler arasında (ve üreticilerle tüketicilerin kendi aralarında) optimal, yani, toplumsal refahı azamileştiren bir kaynak dağılımına ulaşabilir. Daha doğrusu, Barone'nin asıl savunduğu fikir, bu kadar muazzam bir eşanlı denklemler sistemini çözebilmenin (dolayısıyla, marksist anlamda bir sosyalizmin) imkansız oluşuydu. Sosyalizmin iktisadi tartışması, 1920'ler ve 1930'larda von Mises ve Hayek gibi Avusturya Okulu olarak bilinen akıma mensup iktisatçıların katkılarıyla yeniden canlandı. Mises¹⁰ ve Hayek, yine Marx'ın öngörülerini temelinde, mübadelenin olmadığı, üreticiler ve tüketiciler arasındaki ilişkilerin paranın/piyasanın dolayımı olmaksızın gerçekleştiği hipotetik bir sosyalist ekonominin etkin (efficient) biçimde işleyemeyeceğini, çünkü, böyle bir ekonomide fiyatlar olmayacağı için rasyonel ekonomik hesaplamanın imkansızlığını savundular. Bu iddia, 1937'de Polonyalı sosyalist iktisatçı Oskar Lange tarafından çürütülmeye çalışıldı. Lange, daha sorunları "piyasa sosyalizmi" olarak bilinecek olan bir model çerçevesinde, sosyalist ekonominin (de) etkin kaynak dağılımını sağlayabileceği-

ni göstermeye çalıştı¹¹. 1930'lar boyunca süren ve Maurice Dobb, Abba Lerner gibi iktisatçıların katkılarıyla zenginleşen bu tartışma, 1940'lar ve 1950'lerde hızını yitirerek ikinci plana düştü¹². Hatta denebilir ki, tarihin ilk planlı ekonomi deneyimi olan Sovyet sanayileşme hamlesi, çok yüksek büyüme oranları sağlayarak, "sosyalizm bir ekonomik sistem olarak işler mi, işlemez mi?" sorusunu, en azından o an için, pratikte cevaplamış görün-
dü.

Stalinist "ekstansif" büyüme modelinin¹³ 1950'lerin sonuna doğru doğal sınırlarına dayanması ve büyüme oranında gözlenen ağır ama istikrarlı düşüş, Stalin-sonrası dönemde Sovyet ekonomisinde reform girişimlerini gündeme getirdi¹⁴. Ben, "karşı-devrimci Kruşçev hizbi'nin hainane bir komplosu olarak görmüyorum bu ekonomik reformları. Ayrıca, daha genel olarak, toplumların tarihinin tahlilinde gerçek marksist yöntemin, bir takım insanların şeytanca kumpaslarından değil, (esas olarak) maddi ve (tali olarak) ideolojik/kültürel faktörlerden hareket etmek olduğunu sanıyorum. Kimbilir, belki de, 1950'lerin sonlarında ve 1960 başlarında Çin'in Stalin-sonrası gelişmeler üzerine tahlillerine damgasını vuran komplocu perspektif ve tabii ki bizzat Stalin'in 1930'larda parti içindeki fikir ayrılıklarını "çözerken" kullandığı "karşı-devrimci komplo" suçlamaları, aslında, stalinist zihniyetin bu yönüyle marksizme yabancı olan tarafını, veya Isaac Deutscher'in deyişiyle, "marksizm ve ilkel büyü" arasında garip bir sentezi temsil edişini gösteriyor. Ancak, aşağıda açıklamaya çalışacağım gibi, stalinizmin ekonomik inşaa alanındaki (hatalı) pratiğinin, bir ölçüde, Marx ve Lenin'in aynı alandaki (hatalı) teorileri ile ilgili olduğu noktasında, dolayısıyla sta-

9 Yazının orijinali italyanca bir dergide yayınlandı. İngilizcesi için bk. *Socialist Economics* (der. Alec Nove ve D.M.Nuti, Penguin 1972, s.52-74).

10 Bk. Ludwig von Mises, "Economic Calculation in the Socialist Commonwealth", a.g.e. s.75-91.

11 Geniş bir alıntı için bk. Oskar Lange, "On the Economic Theory of Socialism", a.g.e. s.92-110. tam metin için bk. *On the Economic Theory of Socialism*, (University of Minnesota Press, 1938)

12 Bu konuda çok yararlı bir tarama ve değerlendirme için bk. Ercan Eren, "İktisadi Etkinlik Sorunu; O.Lange ve Avusturya Okulu", *İktisat Dergisi*, sayı 266/267 (Ocak/Şubat 1987)

13 Ekstansif ve entansif büyüme kavramları için bk. Abel Aganbegyan, "Sovyet Ekonomisinde Yeni Yönelimler", *Saçak*, sayı 57 (Ekim/Kasım 1988), s.53-56.

14 Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da Stalin-sonrası ekonomik reform girişimleri hakkında çok yararlı bir kaynak olarak bk. Korkut Boratav, *Sosyalist Planlamada Gelişmeler*, (Savaş Yayınları, Ankara, 1982).

linizmin *marksizm-içi* bir olgu olarak görülmesi gerektiği noktasında ısrarlıyım. Bu tesbitimin mantıki uzantısı ise, elbette ki, sosyalist toplumun ekonomik modeline ilişkin Marx ve Lenin'de mevcut hatalı fikir ve öngörülerini iskartaya çıkarmak gerektiğidir. Bu konuya, ileride, daha ayrıntılı bir şekilde döneceğim.

1960'lar, hem Sovyetler Birliği'nde hem de Batı'da, sosyalizmin ekonomik teorisi ve varolan sosyalist ülkelerin ekonomik deneyimleri üzerine yeni bir araştırma/inceleme/tartışma dalgasında tanık oldu¹⁵. Oto Şik, Liberman, Brus, Nove, Kornai gibi iktisatçılar merkezi plan sisteminin tıkanmasıyla Doğu Avrupa'da gündeme gelen ekonomik reform girişimleri bağlamında, entsansif büyüme ve etkin kaynak kullanımını sağlayacak modeller geliştirmeye başladılar. Bu modeller, a) üretimle gerçek tüketici ihtiyaçları arasında daha sıkı bir bağ kurulması ve b) üretici birimlerin kendi aralarındaki ilişkilerin, ille de merkezi plan örgütünün dolayımından geçmek zorunda olmaksızın, yatay bir şekilde işlemesi için, (planlamayı makro düzeyde sınırlayarak) piyasa mübadelesi alanında belirli bir genişlemeyi öngörmekteydiler.

Ancak, a) 1964'te Sovyetler Birliği yönetici eliti içinde anti-reform güçlerin ağır basarak Kruşçev'i alaşağı etmeleri ve b) 1968'de, bir başka köklü siyasal ve ekonomik reform deneyimi olan "Prag Baharı"nın bastırılması ile, Doğu Avrupa'da yirmi yıl kadar sürecek olan neo-stalinist bir durgunluk dönemi başladı. Brejnev dönemi boyunca, reform yanlısı yazarlar ve düşünürler kâh karamsarlık ve umutsuzluk içinde köşelerine çekildiler kâh devletin baskısına teslim oldular. Batılı sosyalistlerin ilgi alanı da sosyalizmin ekonomik ve siyasal sorunlarından felsefe ve ideolojiye doğru kaydı. Hatta 1970'lerin sonunda başlayan ve 1980'lerin ikinci yarısına kadar süren soğuk savaş atmosferinde, çok sayıda batılı aydın sosyalizm saflarını tümüyle terkederek muhafazakâr konumlara savruldu. Fakat başka

bazı sosyalistler de, Sovyet ve Çin¹⁶ deneyimlerinin başarısızlığı ve, aynı zamanda, Batı Avrupa tipi sosyal demokrasinin gerilemesi olgularından hareketle, sosyalizmin teorik ve pratik sorunları üzerine köklü bir şekilde düşünmeye yöneldiler. Bu yeniden düşünüşün ilk ürünleri 1980'lerde belirmeye başladı ve, bir yandan sosyalist dünyada siyasal ve ekonomik reformların yeniden gündeme gelmesiyle öte yandan da ileri kapitalist ülkelerde solun yeni bir yükselişe geçtiğini gösteren işaretlerin çoğalmasıyla, giderek artan bir tempoda sürüyor.

yapılabilir bir sosyalizm için

Bence, sosyalizm teorik ve pratik, tarihsel ve güncel sorunları üzerine en kapsamlı değerlendirmelerden biri, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ekonomileri üzerine bir uzman olan Alec Nove'den geldi. Nove, *Yapılabilir Sosyalizmin İktisadı* başlıklı kitabında¹⁷, Marx'ın

16 Çin'de 1966-76 boyunca süren "Kültür Devrimi", stalinici sosyalizmi aşmak bir yana, onun en kötü hatalarını tekrarladı ve bu yüzden sosyalizmin önündeki sorunların aşılmasına hizmet etmek bir yana bu sorunları daha da ağırlaştırdı. Şahsen ben de, yakın bir zamana kadar, aslında nesnel olgular temelinde falan değil, olayların tek yanlı veya düpedüz yanlış anlamlarının etkisi altında, kendi kafamda oluşturduğum bir "Büyük Proleter Kültür Devrimi" imajının kurbanıyım. Daha nesnel kaynakları okudukça, işin içyüzünün pek de öyle olmadığını anladım.

Saçak dergisinin 53. (Haziran 1988) ve 54. (Temmuz 1988) sayılarında Charles Bettelheim'in "Çin'de Büyük Geri Atılım" başlıklı (ve bu arada belirtmeliyim ki, baştan sona çeviri yanlışlıklarıyla dolu) bir incelemesi yayımlandı. [Bu makalenin ve ona damgasını vuran asırı solcu pozisyonunun kısa bir eleştirisiyle, Bettelheim'in daha sonraki yönelimi için bk. Halil Berktaş, "Bettelheim'in 1982'deki Görüşlerini Sunarken", Saçak, sayı 56 (Eylül 1988).] İsterdim ki bu yazıyla birlikte, bir mühendis olarak Çin'de yıllarca çalışmış, tımtıraklı teori iddiası olmayan, ama asgari sağduyu sahibi bir insan olarak Neil Burton'ın Bettelheim'a yazmış olduğu mektubun da bir çevirisi yayınlanmış olsun (bk. *China Since Mao*, Monthly Review Press, 1978, s.15-36). Burton, bu mektupta, ilk elden gözlem ve izlenimlerine dayanarak, "Kültür Devrimi" öncesi ve sonrası dönemi anlatıyor. Bu mektupta en çarpıcı bulduğum bölümlerden biri, "Dörtü Çete"nin tutuklandığı haberinin duyulmasıyla, (üstelik "Kültür Devrimi"nin en fırtınalı yaşandığı) Şanghay'da halkın sokaklara dökülerek sevinç içinde gösteriler yapmasının anlatıldığı bölümdü. Yine bilindiği gibi, 1976'da, hep "Dörtü Çete"nin aşırılıklarını frenlemeye çalışmış olan, itidal ve sağduyu sahibi Çu En-Lay'ın ölümünden sonra, Çin halkı, cenaze törenini, tpki 1989 Nisan ayında Hu Yao-bang'ın cenazesinde olduğu gibi, yönetime karşı demokrasi talebiyle gösteriler yapmak için kullanmıştı. Bütün bu spontane halk eylemleri, "Kültür Devrimi"nin mizansen dozu yüksek mitinglerinden ne kadar farklı.

17 *The Economics of Feasible Socialism*, (George Allen and Unwin, 1983). Bundan sonra, bu kiraba yapacağım göndermelerin sayfa numaralarını metin içinde vereceğim.

15 1960'larda sosyalizmin ekonomik teorisi üzerine tartışmalar deyince, bazılarının aklına şu meşhur Moskova-Pekin polemiki gelebilir. Hemen söyleyeyim ki benim kastettiğim bu değil ve ayrıca söz konusu polemik sosyalizmin ekonomik teorisi sorununa herhangi bir şekilde ışık tuttuğunu sanmıyorum.

sosyalist toplum üzerine tezlerini ve öngörülerini, Sovyet deneyimini, Macaristan, Yugoslavya ve Çin gibi ülkelerdeki ekonomik reform modellerini, kapitalizmden sosyalizme geçiş ve azgelişmişlik sorunlarını tartışıyor ve, kitabın en son bölümünde de, kendi sosyalizm modelini ortaya koyuyor. Burada, Nove'nin (esas olarak katıldığım) tahlillerini özetleyip tartıştıktan sonra, troçkist eğilimli bir marksist olan Ernest Mandel'in ona yönelik eleştirisini ve Nove ile Mandel arasındaki polemigi kısaca aktarmak istiyorum. Daha sonra, Nove'nin a) Türkiye'de, bazen, Stalin'in şahsını kınamak/lanetlemek şekline bürünen bir stalinizm eleştirisinden öteye giderek, stalinci sosyalizmin Marx ve Lenin'deki solcu/ütopyacı bir damarla ilişkisini kurarak teorik kavrayışımızı geliştirmeye hizmet edebileceğini ve b) geliştirdiği, meta ekonomisi ve planlama sentezine dayalı sosyalizm modelinin (esas olarak gelişmiş kapitalist ülkeler için formüle edilmiş olmakla birlikte) Türkiye gibi orta-gelişmişlik düzeyindeki kapitalist ülkeler için de en az aynı ölçüde geçerli olduğunu savunacağım.

marx'ın ütopyacı yanı

Nove, "Marx'ın, sosyalizmin iktisadi üzerine çok az şey söylediğini ve söylediği az şeyin de ilgisiz veya düpedüz yanıltıcı olduğunu..." öne sürerek başlıyor kitabına. Gerçekten de, ne kendisi sosyalist bir toplumda yaşamış ne de yeryüzünün herhangi bir yerindeki herhangi bir sosyalizm deneyini (Paris Komünü bir yana) inceleyebilmiş olan Marx, sosyalist toplumun ekonomik modeli üzerine tek bir eser bile vermedi. Onun bu konuda yazdıkları ve söyledikleri de son derece genel ve belirsiz. Örneğin, bazı marksistlerin, sanki ne olup ne olmadığı biliniyormuşçasına, sık sık kullanmaktan hoşlandıkları "üreticilerin özgür birliği" kavramı Marx'a aittir. Marx, bu kavramı net bir şekilde tanımlamaksızın, onu, geleceğin "komünist" toplumunu karakterize etmekte kullandı. Marx'a göre, komünist toplumda, meta ekonomisi ortadan kalkacak, insanlar arasındaki ilişkilerin metalar arasındaki ilişkiler olarak gözüktüğü kapitalist toplumun tersine emeğin ürünü meta biçimini almayacak, yani, pazarın dolayımından geçmek zorunda olmaksızın doğrudan üreticiler arasında değiş-tokuş edilecek ve, nihayet, bütün üre-

tim araçları toplumsal mülkiyet altında olacaktır. Böyle bir "model" çerçevesinde, üretim, mübadele için değil, doğrudan kullanım için, yani (mükemmelen bilindiği varsayılan) toplumun ihtiyaçlarının dolaysız biçimde giderilmesi içindir.

Bilindiği gibi, burada Marx sosyalist toplumu iki farklı bölüşüm ilkesiyle karakterize ettiği iki farklı aşamaya böler. Kapitalizm ve "komünizm" arasında uzanan tarihsel aşamanın bölüşüm ilkesi "herkesten yeteneğine göre, herkese emeğine göre" şeklinde tanımlanır. Komünist toplum ise, "...kollektif zenginlik kaynakları yerden fışkıncasına bollaştığı için... kendi bayraklarının üstüne şunu yazabilecekler: Herkesten yeteneğine, herkese ihtiyacına göre." (*Gotha Programının Eleştirisi*). Marx, "emeğe göre" bölüşüm ilkesini formüle ederken, emekçinin toplumsal üründen (harcadığı emek-zaman ile ölçülen) katkısına eşit değerde bir pay alacağını öngörmekle birlikte, (sosyalizmle piyasa arasında uzlaşmaz bir karşıtlık olduğuna inandığı için) bu payın emekçiye "ücret" biçiminde değil (çünkü bu parayı ve bir işgücü piyasasını gerekli kılar), tüketim malları alımında kullanabileceği fakat para işlevine sahip olmayan "kuponlar" biçiminde verilmesini tasarlar. Ama, bolluk toplumu olan komünizmde böyle şeylere gerek kalmayacak, toplumun üyeleri ortak (ve sınırsız) zenginlikten istedikleri kadar alabileceklerdir. Bu son derece genel öngörüler ve onlardan türeyen siyasal ve toplumsal karakteristikler (örneğin, devletin sönmesi ve iş bölümünün¹⁸ yok olması) haricinde, Marx sosyalist toplum hakkında pek fazla şey söylemez ve üstelik geleceğin sosyalist toplumunun sistematik bir programını oluşturmaya yönelik girişimleri "aptalca, yararsız ve hatta gerici" olarak görür.

Bu noktada Nove, haklı olarak, mevcut sosyalist toplumların, Marx'ın bu genel şeması kıstas alınarak değerlendirilmesinin doğru olmadığını işaret ediyor: "Sovyet tipi sosyalizmin karşısına Marx'ın vizyonunu koyan eleştirmenleri dinledim. İkisi arasında farklar olduğu çok açık. Fakat şurası da açık ki bu farkları göstermek ve ondan sonra da SSCB ger-

¹⁸ Marx'ın "işbölümünün ilgası" ile neyi kastettiği pek açık değildir. Meslekler veya işkolları arasındaki yatay işbölümü mü, işyerindeki dikey işbölümü mü, yoksa ikisi de mi?

çekliğini Marx'ın ve hatta Lenin'in vizyonu-
na uymadığı için eleştirmek doğru ol-
maz." (s.ix). Şimdilik bu yargıyı desteklemek
için tek bir örnekle yetineceğim; Korkut Bo-
ratar'ın belirttiği gibi, "... (sosyalist toplumlar-
da, S.L.) ekonomik yapılar belli bir olgunluk
ve karmaşıklık düzeyine ulaştı, ekonominin
yönetiminde ve plan uygulamasında piyasa
mekanizmalarının oynadığı rolü genişletmek
er-geç zorunlu olmaktadır." ¹⁹ Sovyetler Birli-
ği başta olmak üzere bir dizi sosyalist ülkede
yaşanmakta olan ekonomik reform deneme-
lerinin, ekstsansif şekilde büyümüş ve bu tip
büyümenin doğal sınırlarına varmasıyla, eco-
nomik durgunluk içine yuvarlanmış olan eco-
nomileri entansif tipte bir büyüme sürecine so-
kabilmek için piyasa mekanizmalarının oynadığı
rolün genişletilmesini gerektirmesi, "kapitalizm
tarafından ideolojik olarak fethedilmiş"
bürokrasilerin bir komplosu değil, Boratar'ın
işaret ettiği *nesnel eğilimin* bir beliri-
mi olarak görülmelidir. Oysa Marx, sürekli
olarak, sosyalist toplum geliştikçe, yani, top-
lumun üretim kapasitesi büyüdükçe (= "bolluk"
toplumuna yaklaşıldıkça), meta üre-
timi alanının daralacağını/daralması gerekti-
ğini öngörmüştü. Marx'ın her yazdığını mark-
sizmlerinin ayrılmaz bir parçası olarak algıla-
yan bazı insanlar, bu öngöründen hareketle,
sosyalist ülkelerdeki ekonomik reform girişim-
lerini ve "sosyalist meta ekonomisi" veya "pi-
yasa sosyalizmi" gibi bazı kavramlaştırma de-
nemelerini eleştiriyorlar ²⁰. Böyle bir eleştirinin

herşeyden önce metodolojik bakımdan yanlış
olduğunu, (hatta, paradoksal gibi görüne de,
bizzat Marx'ın metodolojisine aykırı olduğu-
nu), çünkü somut gerçeklerin somut tahlilinden
(lafta hepimizin benimsediği bu doğru il-
keden) değil, kitaplardan/teoriden (üstelik,
Paris Komünü bir yana, hiçbir sosyalizm de-
neyiminin yaşanmadığı bir dönemde oluşturul-
muş teorilerden) hareket ettiğini düşünüyö-
rum.

Yukarda özetlemeye çalıştığım marksçı sos-
yalizm "model"i, fazlaca bir değişmeye uğra-
maksızın, Kautsky, Bernstein ²¹, Lenin, Buha-
rin, Luxemburg gibi teorisyenler tarafından ta-
şınarak günümüze kadar geldi. Örneğin Buha-

Nereye Gidiyor?", Saçak, sayı 60 (Şubat 1989), s.22-30.
Üretici güçler geliştikçe "bolluk" toplumuna ilerlerken, me-
ta üretimi alanının da giderek daralması ve limite yok ol-
ması şeklindeki tümüyle ütöpic bir fikrin troçkicilerden ma-
oculara kadar bu ölçüde yaygın bir şekilde ve sorgulanmak-
sızın kabul edilmesinin üzerinde durmak lazım. İlerde, No-
ve'nin de yardımıyla ve başka örneklerle göstermeye çalış-
acağım gibi, Marx'tan türeyip günümüze kadar gelen bu
solcu/ütopyacı damarın (stalinci, maocu, troçkici, vs.) he-
men bütün marksist akımlarda derin bir etkisi olduğunu ve
sosyalizmin somut inşa deneylerine büyük zararlar verdiğini
sanıyorum. Savran ve Perinçek, örneğin bir Stalin mese-
lesinde yüzseksen derece zıt olmalarına rağmen, açıkça ve-
ya zımnen Marx'ın bu öngörüsünden hareketle Gorbacov'u
eleştirirlerken kendi içlerinde tutarlılar hiç olmazsa. Oysa
hem "piyasa sosyalizmi" kavramını (sadece terim olarak
değil aynı zamanda *içerik olarak da*) reddettiği için hem de
anti-stalinci bir konumdan Gorbacov'a sempatiyle baktığı
için, Mehmet Gündüz'ün bu noktada tutarsız olduğu ka-
nısındayım. Mehmet Gündüz, Stalin'in "... sosyalist üretim
tarzı" diye kalıcı bir kategori yaratarak kapitalizmden işçi
sınıfı iktidarına bir miras olarak kalmış ve birdenbire orta-
dan kaldırılmayan bir çok kategoriyi de (meta ekonomisi,
piyasa, vs., S.L.) kalıcılaştırdığını..." yazıyor (bk. a.g.e.
s.28). Oysa Stalin'in bu *husustaki* teorisi (yani, özet olarak,
sosyalizmde meta ekonomisinin gerekli olduğu fikri) ve ay-
nı Stalin'in pratiği (NEP'in sona erdirilmesi, tarımda zora-
ki kolektifleştirme, ücretlerde eşitlikçilik, vs.) arasında dağ-
lar kadar fark var. Bu konulara yine döneceğim.

21 Kanımca, Kautsky ve Bernstein ile Lenin arasındaki tartış-
ma daha ziyade bir taktik ve strateji tartışmasıydı. Bu say-
dığım marksist teorisyenlerin hiçbirini, Marx'ın sosyalizm mo-
delini (parasız/piyasasız bir bolluk toplumu vizyonunu) tartış-
madılar. Daha kişisel bir düzeyde, örneğin Bernstein hem
Marx'ı hem de Engels'i şahsen tanıyordu; hatta Engels, onu,
ölümünden sonra evraklarını ve elyazmalarını düzenlemek-
le görevlendirmişti. Kautsky de hem Engels'le hem Bern-
stein'la yakından tanışıyor ve 1880'lerden Birinci Dünya
Savaşı'na kadar Batı Avrupa'da ortodoks marksizmin en
önde gelen sözcüklerinden biriydi. Kautsky, ayrıca, Marx'ın
önümlü eseri *Felsefenin Sefaleti*'ni almancaya çevirdi ve *Kapi-
tal*'in dördüncü cildi olarak kabul edilen *Artı-Değer Teori-
leri*'ni yayına hazırladı. Bunları, bu iki büyük marksisti
"revizyonist" ve "dönek" saflara rahatlıkla yerleştiren
solculara hatırlatmak istiyorum.

19 "Piyasa ve Sosyalizm Üzerine", *Onbirinci Tez*, 8. kitap, 1988, s.9

20 Böyle bir eleştiri için bk. Sungur Savran, "Sovyetler Birliği Nereye Gidiyor?", a.g.e., özellikle s.83-84. Keza, Aydın-
lık geleneğinden bir sosyalist olarak Mehmet Gündüz de ay-
nı eleştiriye yöneltiyor Gorbacov reformlarına; "Bunlar (me-
ta ekonomisine ait kategoriler, S.L.) sosyalist üretim ilişki-
lerini geliştirme ve sınıfsız topluma ilerleme sürecinde mü-
cadele edilmesi, geliştirilmesi ve giderek ortadan kaldırılması
gereken kategorilerken, adeta benimsenen, sosyalizme öz-
gü kategoriler haline dönüştürüldü." Bk. "Teorik Tartış-
manın Seyir Defteri (2)", *Sosyalist Birlik*, sayı 2, Nisan
1989, s.28. Doğu Perinçek de, Stalin dönemine diğer iki ya-
zara kıyasla çok daha sempatik bir perspektiften bakarak,
Gorbacov'u aşağı yukarı aynı şekilde eleştiriyor. Perinçek'e
göre, Sovyetler Birliği'nde (ve bu arada, Çin, Macaristan,
Yugoslavya, Polonya gibi ülkelerde) piyasanın rolünü ge-
nişletmeyi içeren ekonomik reformlar "tekelci devlet kap-
italizmi"nden "klasik kapitalizm"e (ki ben bu kavramın da
son derece sorunlu olduğunu veya günümüz batı toplumla-
rını tanımlamaktan uzak olduğunu düşünüyorum, bk. dip-
not 25) doğru bir dönüşü temsil ediyorlar. Bk. "Gorbacov

rin ve Preobrazhensky, İç Savaş esnasında yazdıkları *Komünizmin ABC'si*'nde, Marx'ın öngörülerini temelinde, parasız/piyasasız bir toplumsal model kurmaya çalıştılar; "...sosyalist devrimin hemen ertesinde, para önemini yitirmeye başlayacaktır. Derece derece, parasız bir muhasebe sistemi yerleşecektir." (Bilindiği gibi Buharin daha sonra bu görüşlerini değiştirecek, diğeri ise hızlı sanayileşmeyi ve tarımda kollektivizmi savunan troçkist sol muhalefetin önde gelen sözcülerinden biri olacaktı.) Buharin 1920'de kendi başına yazdığı *Geçiş Dönemi İktisadi*'nda da aynı türden aşırı-sol görüşleri savunuyordu. Ona göre, sosyalizmde piyasa ve fiyatlar olmayacak, üretilen mallar toplumun üyeleri arasında, piyasanın dolayımı olmaksızın, bütün toplum tarafından ortaklaşa tahsis edilecekti. Yine, sözgelimi Rosa Luxemburg, sosyalist toplumda meta üretiminin tasfiyesiyle birlikte üreticiler arasındaki ilişkilerin "saydam" hale geleceği tezinden hareketle, meta ekonomisinin bilimi olarak nitelendiği iktisadın varlık nedeninin ortadan kalkacağını ve bu nedenle sosyalist toplumun iktisadi teorisi diye bir şeyden söz edilemeyeceğini savunur; "Modern işçi sınıfının zaferi ve sosyalizmin gerçekleştirilmesi ekonominin bir bilim olarak sonu olacaktır."²² Bu tahminin tümüyle yanlış çıktığını ve hiçbir zaman da doğru çıkmayacağını söylemek Rosa'ya büyük bir haksızlık olmaz herhalde. Günümüzde, sos-

yalist ekonominin işleyişi ve sorunları üzerine hacmi giderek genişleyen bir literatür var.

yanlış varsayımlar,

yanlış teoriler, yanlış politikalar

Sosyalist ekonomide ürünlerin, paranın ve piyasanın dolayımına ihtiyaç olmaksızın, tüketiciler ve üreticiler arasında (ve tüketicilerle üreticilerin kendi aralarında) "özgür üreticiler birliği" tarafından dağıtılacağı şeklindeki marksist öngörü, kaynak tahsisi görevini yerine getirecek kamu örgütünün ihtiyaçlar ve kaynaklar hakkında *tam bilgi* sahibi olduğu ve bu nedenle "piyasa sinyalleri"ne gerek olmadığı varsayımı yanında (ki bu son derece gerçek-dışı bir varsayımdır), sosyalist devrimin hemen arefesinde ulusal ekonominin çok yüksek bir tekelleşme düzeyine erişmiş olduğu, adeta tek bir fabrika gibi işlemeye başladığı varsayımına da dayanır. Örneğin Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*'da şöyle yazarlar; "Küçük mülkiyeti ortadan kaldırmaya ne gerek var; sanayinin gelişmesi onu büyük ölçüde yok etmiş bulunuyor ve halâ da yok etmeye devam ediyor."²³ Dolayısıyla, çok güçlü ölçek ekonomilerinden²⁴ kaynaklanan tekelleşme süreçleri, en sonunda, ekonomideki her sektörün tek bir firmanın hakimiyeti altına girmesine yol açmaktadır. Hatta bu tezi mantıki uzantısına kadar götürürsek, tekelleşme sadece dikey olarak (yani, büyük şirketlerin küçükleri yutması şeklinde) değil, aynı zamanda yatay olarak da (yani, farklı sektörlerdeki şirketlerin birleşmeleri şeklinde) ilerleyerek, en sonunda, *bütün ulusal ekonomiyi* tek bir dev şirketin hakimiyeti altına sokacaktır. Dolayısıyla, sosyalist devrimde yapılması gereken şey, kapitalistlerin mülkiyetindeki bu son derece

22 Bk. Rosa Luxemburg, *İktisat Nedir*, Belge Yay., 1987, s.95-96. Aslında sosyalizmin ekonomik sorunları üzerine en az *yapıcı teorinin* (yani, sosyalist toplumların somut ekonomik deneyimlerini ve bu ekonomik deneyimlerin tükanelerini aşmak için girişilen reformları "olmadı, olmayacak, zaten kapitalizme döntüyorlar" havasıyla eleştirmek değil, anlamaya ve mümkünse katkıda bulunmaya çalışmak anlamında yapıcı teorinin) en dogmatik, yani Marx'ın fikirlerini en dogmatik tarzda yorumlayan, Marx'taki solcu/ütopyacı damarı eleştirisiz kabullenmeye en hazır kesimlerden gelmesi gayet normal. Örneğin Sungur Savran, tam da böyle bir dogmatik-marksist konumdan, Gorbacov reformlarının meta üretimini geliştirdikleri için Sovyetler Birliği'ni kapitalist bir restorasyon sürecine soktuğunu iddia ediyor; fakat, "işçi demokrasisi" veya "özgür üreticiler birliği" gibi ne olduğu, somut ekonomik inşada neye tekabül ettiği belirsiz bir kaç slogan dışında, alternatif bir ekonomik model falan bir yana, ne Sovyetler Birliği'nin ne de geleceğin Türkiye'sindeki olası bir sosyalist iktidarın işine yarayacak tek bir öneri bile ortaya atmıyor. İşin üzücü yanı sıra ki bu iktidar sadece troçkistler değil başka eğilimlerden marksistler arasında da oldukça yaygın. Ben buna "fildişi kule marksizmi" diyorum.

23 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, (çev. Nur Deriş), Aydınlık Yay., s.66. Aynı fikri *Anti-Dühring*'te de rastlanabilir. Keza, troçkist eğilimli bir yazar olan Ernest Mandel de, *Late Capitalism* (Geç Kapitalizm) adlı eserinde (1972) modern kapitalizmin sürekli ve tek yönlü bir tekelleşme eğilimine sahip olduğunu, tekeli şirketler içindeki dikey işbölümünün, adım adım, gerçek piyasa ilişkilerinin yerini aldığı savunur.

24 Ölçek ekonomileri (veya, *pozitif ölçek ekonomileri*), üretimin ölçeği büyüdükçe ortalama maliyetlerin düşmesi demektir. Bu ille de böyle olmayabilir; yani, üretim ölçeği belli bir noktayı geçtiğinde ortalama maliyetler *artmaya* başlayabilir. O zaman da *negatif ölçek ekonomilerinden* söz edilir. İktisat teorisinde ölçek ekonomileri olgusu tekelleşmenin en önemli nedenlerinden biri olarak ele alınır.

merkezleşmiş/yoğunlaşmış birleşik üretim aygıtını kamulaştırmak, emekçilerin kontrolü altına koymaktır.

Burada, Nove'nin haklı olarak işaret ettiği gibi, Marx teknik gelişmenin pozitif ölçek ekonomileri yaratma ve rekabeti yok ederek tekelleşmeye yol açma kapasitesini haddinden fazla vurguladı. Tekelleşme eğilimleri modern kapitalist ekonomilerde bile abartıldığı kadar hakim değilken²⁵, küçük ve orta sermaye modern kapitalizmde bile kesin yok oluş belirtileri göstermiyorken, Marx'ın öngörüsünün Türkiye gibi az gelişmiş veya görece ileri bir Üçüncü Dünya ülkesinde çok daha az geçerli olduğu meydanda. Türkiye'de, özellikle tarım sektöründe yaygın olan mülkiyet biçimi küçük mülkiyettir ve bu sektörde belirgin bir mülkiyet yoğunlaşması gözlenmemektedir. Tarım dışı sektörlerde de küçük ve orta sermayenin bir hayli yaygın olduğu söylenebilir. Her türden özel mülkiyetin (veya, daha doğrusu, *üretim araçları üzerindeki* bütün özel mülkiyetin) ilgasına dayanan pür proleter/sosyalist devrim programlarının, başka ülkeler bir yana, Türkiye için geçersiz oluşunun nedeni işte burada yatıyor kanımca.

Ölçek ekonomilerinin ve/veya tekelleşme eğilimlerinin abartılması, uyguladıkları politikalara dayanak olan tahlillerini açık seçik bu terimlerle yapmamış olsalar da, sosyalizmin in-

şası pratiğine girmiş marksist devrimcileri, üstelik bu eğilimlerin çok daha az güçlü olduğu, üretici güçlerin gelişmişlik düzeyinin ve halkın hazırlık derecesinin çok daha düşük olduğu ülkelerde, ekonomik gelişmeye büyük zarar veren vakitsiz kollektifleştirme/küçük mülkiyeti yok etme hamlelerine sürüklemiştir²⁶. Başka pekçok benzerleri yanında, Çin'de 1958'deki "Büyük İleri Atılım" a ve Sovyetler Birliği'nde 1929'da başlatılan zoraki kollektifleştirme hareketine hep bu gözle bakıyorum. Bilindiği gibi, "Büyük İleri Atılım" ın başlatılmasından sonra Çin tarımında uzun yıllardan beri ilk defa çok büyük kıtlık başgösterdi, milyonlarca insan açlıktan öldü²⁷. Tarım üretimi o kadar kötü bir hal aldı ki, yetkililer tarım kesimine ait istatistikleri yayınlamayı durdurdular. ÇKP kısa bir süre sonra bu ultra-sol politikadan geri çekilerek tarımda küçük köylü mülkiyetine izin vermek zorunda kaldı. Bu arada, Mao'nun parti içindeki konumu geriledi ve iktidar Liu Şao-şi ve Çu En-lay gibi daha ılımlı önderlere doğru kayd. 1929-32 yıllarında Sovyetler Birliği'nde yürütülen zoraki kollektifleştirme siyasetinin sonuçları ise, bugün hâlâ, Sovyet ekonomisinde sektörlerarası dengesiz büyüme olgusunda, kronik gıda maddeleri sıkıntısında, *kolhoz*lardaki düşük emek verimliliğinde...kendini gösteriyor. Bugün Gorbaçov önderliğinin tarımsal kooperatifler yoluyla olsun, bireysel aile çiftlikleri yoluyla olsun, piyasanın rolünü genişleterek Sovyet tarımını içinde bulunduğu krizden kurtarmaya

25 Bu arada, bir dizi çağdaş batı ekonomilerinde, güçlü ölçek ekonomilerinin bulunuşu nedeniyle büyük ölçekte üretimin daha verimli olduğu sektörlerin (örneğin, demir yolları, elektrik üretimi, vs.) kamu mülkiyeti altında veya, en azından, son derece sıkı kamusal denetim biçimlerine tabi olduğunu hatırlamak ve şu sıkça kullanılan "klasik kapitalizm" kavramının çağdaş kapitalizmin bu türden özgül karakteristiklerini ifade edemediğini, daha ziyade XIX. yüzyıla özgü "laissez faire, laissez passer" kapitalizmini tanımladığını belirtmek yerinde olacak. Günümüzde kapitalizm hiç de "klasik" falan değil, hatta denebilir ki sosyalist bir ekonominin bazı unsurlarını içeriyor. Daha da ileri giderek şöyle bir tesbit yapmak istiyorum: Batı Avrupa toplumları, büyük kamu sektörleriyle, parasız sağlık ve eğitim hizmetleriyle, ulusallaştırılmış sanayileriyle, belediye ve kooperatif sosyalizmi deneyimleriyle, demokratik kurumları ve gelenekleriyle, güçlü sendikaları ve sosyal güvenlik kuruluşlarıyla, arada bir nükseden sağcı reaksiyonlara rağmen (örneğin, Britanya'da Thatcher iktidarı), ağır aksak da olsa, zigzaglar çizerek, kısmi geri dönüşler yaparak da olsa, kapitalizmden bir tür sosyalizme doğru ilerleyen tarihsel bir geçiş sürecini yaşamaktadırlar. Şimdi, Sovyetler Birliği veya Macaristan gibi ülkelerdeki ekonomik reformlar, bu ülkeleri (farzı muhal) İsveç veya Avusturya tipi bir sosyal demokrasiye dönüştürse, acaba bu, "klasik kapitalizme dönüş" olarak mı görülmeli? Bence hayır.

26 Burada şu tespite yüzde yüz katılıyorum; "...bir bütün olarak insanlığın sosyalist inşa konusunda fazla sabırsız, fazla merkeziyetçi davrandığı, görece ileri üretim ve bölüşüm ilişkilerine fazla hızlı geçtiği..." bk. Halil Berktaş, "Dünyanın Büyük Dönemeci - II", *Saçak*, sayı 52 (Mayıs 1988), s.43.

27 Bir gün, bir arkadaşla bu meseleleri konuşuyoruz. Ben, ona, sosyalizmi inşa deneylerinde aşırı sol politikaların ekonomik gelişmeye ne kadar zarar verebileceğini/verdiğini, dolayısıyla sosyalist bir ülkede aşırı sol hataların düzeltilmesine eşlik eden piyasa-yönelimli ekonomi politikalarının ille de "kapitalizme dönüş" olarak görülmemesi gerektiğini, hele yoksul ülkelerde önemli olan şeyin üretici güçlerin kararlı bir tempoda geliştirilmesi olduğunu örnekler vererek anlatıyorum. "Büyük İleri Atılım" ı da, felaketli sonuçlarıyla, son derece öğretici bir örnek olarak verdim. Arkadaşım, bunun "üretici güçler teorisi" demek olduğunu, esas olanın üretici güçleri geliştirmek değil, "yeni insan" ı yaratmak olduğunu söyleyerek cevap verdi. Peki ama insanların açlıktan kırıldığı bir ülkede "yeni insan" ı nasıl yaratacağız?

çalışması, fildişi kule marksistlerinin hoşuna gitmese de, akıllıca bir tutumu gösteriyor.

Marx'ın sosyalist toplumun ekonomik modeline ilişkin bölük pörçük fikirlerinden türeyen, Rosa Luxemburg'dan, Lenin'den, o kuşağın bütün diğer marksistlerinden geçerek, somut sosyalist inşa deneyimlerine damgasını vuran ve günümüzde de çeşitli eğilimlerden marksistler arasında son derece yaygın olan bu anti-piyasa damarın, ölçek ekonomileri ve tekelleşme eğilimlerinin abartılması kadar, doğrudan doğruya Marx'ın değer teorisinin tek yönlü karakteri ile de ilgili olduğunu sanıyorum. (Alec Nove de bu noktayı vurguluyor.) “Bolluk” kavramının, yani, malların fiyatının sıfır olduğu bir durum fikrinin tümüyle ütöpik bir kavram olduğunu kabul etmek zorundayız²⁸. O halde, sosyalist bir toplum, kendinden önce gelen bütün diğer toplumlar gibi, tanım gereği sınırlı bir üretim kapasitesini ve doğal kaynakları yine tanım gereği sınırsız olan insan ihtiyaçların (veya, alternatif kullanım alanları) arasında optimum bir şekilde (yani, toplam refahı maksimize edecek bir şekilde) tahsis etmek zorundadır. Piyasa ve piyasa kategorilerinin (para, fiyatlar, maliyetler, vs.) sosyalizme yabancı olduğunda ısrar edildiği taktirde, alternatif bir kaynak tahsis mekanizması önerilmelidir. Böyle bir “marksist” alternatifin değer teorisi nedir, ne olabilir? Marx'ın emek-değer teorisi sosyalist toplumda kaynak tahsisi sorununa rasyonel (ve hatta, kapitalizminkinden üstün) bir çözüm sunabilir mi?

Sosyalist toplumda da, kaynaklar insan ihtiyaçlarına göre kıt olmaya devam edeceği için, iktisat bilimine ihtiyaç olacağına/olduğuna, Rosa Luxemburg'un ve genç Buharin'in sa-

vunduğunun aksine iktisadın yok olmayacağına, tam tersine yeni ve daha karmaşık sorunlarla yüzyüze olacağına yukarda değindik. O halde Ernest Mandel gibi, parasız/piyasasız bir sosyalist ekonomi modeli üzerinde ısrar eden marksistler, bildiğimiz piyasa fiyatlarının olmadığı bir ortamda rasyonel kaynak dağılımını sağlayacak bir alternatif mekanizma formüle etmek durumundalar. (Mandel'in formüle ettiği “alternatif”e aşağıda değiniyorum). *Kapital*'de bulduğumuz emek-değer teorisinin, kapitalizmin tahlilinde yarattığı sorunlar bir yana, rasyonel bir biçimde işleyen bir sosyalizmin iktisadi modelini oluşturmada işe yarar bir teori olmadığını düşünüyorum.

emek-değer teorisi ve sosyalizm

Nove'nin işaret ettiği gibi, Marx değer, mübadele değeri, kullanım değeri, “dönüştürülmüş” değerler (üretim fiyatları) gibi karışıklık yaratması muhtemel farklı kavramlar kullandı. Bilindiği üzere, “değer” toplumsal olarak gerekli işgücü miktarıdır. Mübadele değeri, mallar arasındaki değişim oranları biçiminde, değerini kendini piyasada ifade edisidir. Piyasa değeri, normal koşullarda, yani arz talebe eşitken geçerli olan fiyattır. Piyasa fiyatı, arz ve talepteki dalgalanmalara bağlı olarak, uzun-dönem dengesini ifade eden piyasa değerinden farklılaşabilir. Dönüştürülmüş değerler veya üretim fiyatları ise, farklı sektörlerin farklı organik bileşimlere sahip oldukları koşullarda, kâr oranlarını eşitleyecek biçimde dönüştürülmüş değerler olarak tanımlanır Marx tarafından. Nove, haklı olarak, piyasa değeri, mübadele değeri ve üretim fiyatları arasında bir fark göremediğini belirtiyor.

Marx, sürekli olarak, kullanım değerlerinin birbiriyle kıyaslanamaz oluşunu, ancak ve ancak mübadele değerlerinin (üretilmeleri için gerekli olan işgücü miktarları temelinde) birbiriyle kıyaslanabilir olduğunu vurgular. Marx için, mübadele değerleri piyasa fiyatlarından önce gelir ve toplumsal olarak gerekli (dolaylı ve dolaysız) işgücü miktarlarıncı belirlenirler. Yani, değerler (Hegelci terminolojiyi kullanırsak, “öz”) ve fiyatlar veya uzun-dönem denge fiyatları (“görünüş”), sadece üretim/maliyet/arz yönünden belirlenirler; değerlerin ve fiyatların oluşumunu açıklamak için dolaşımı

²⁸ Marksist gelenek, tek taraflı bir şekilde, üretici güçlerin sürekli gelişimini, insanlığın üretim kapasitesinin büyümesini vurguladı hep; fakat, aynı anda insan ihtiyaçlarının da devamlı arttığı ve çeşitlendiği gerçeği ihmal edildi. İhmal edilen bir başka şey de, özellikle son zamanlarda çevreci akımların güçlenmesiyle giderek daha iyi anlaşıldığı gibi, gezegenimizin doğal kaynaklarının sınırlı oluşudur. Esas olarak bu iki nedenle, ciddi bir sosyalizm projesi “bolluk” gibi gerçek-dışı bir varsayım üzerine kurulamaz. (Günümüzde bazı marksistler hem Marx'ın “bolluk toplumu” vizyonuna bağlı kalmaya devam ediyorlar hem de ekonomik büyümenin durmasını veya, en azından, sınırlandırılmasını savunan çevreci tezlerle sempatiyle bakıyorlar. Yeşillerin veya çevrecilerin, gezegenimizin geleceği için geliştirdikleri duyarlılığın çok yerinde olduğuna ben de inanıyorum. Ama bu duyarlılık bolluk ütopyasıyla yanyana varolabilir mi?)

(yani talebi, piyasayı) hesaba katmamız gerekmez; "...malların değerini malların dolaşımı belirlemez; tam tersine, değişim oranlarını belirleyen şey malların değeridir." 29

Oysa çok açıktır ki bir malın mübadele değeri, o malın üretimi için harcanan dolaylı ve dolaysız emek miktarı (üretim/maliyet koşulları) ve üretilen malın istenme derecesi (piyasa/talep koşulları) tarafından aynı anda belirlenir. Aynı ihtiyacı karşılayan ve aynı miktar emek-zamana malolan iki mal düşünelim. Bunlardan biri diğerine göre daha üstün olsun; yani, alıcılar tarafından daha fazla istenilir, beğenilir olsun. Bu durumda, daha fazla talep edilen malın fiyatı diğerine göre daha yüksek olacaktır (içerdiği emek-zaman miktarı aynı olduğu halde); diğer malın üretimi, artık ekonomik olmaktan çıkacağı için, duracaktır. Peki, üreticilerle alıcıların karşı karşıya geldiği, böylece karşılıklı bilgi akışının sağlandığı mekanizma (yani piyasa) yok edilirse, objektif fiyat oluşumu nasıl gerçekleşecektir? Eğer (sosyalist bir ekonomide) mallar sadece harcanan emek-zaman cinsinden fiyatlandırılırsa, bu şekilde belirlenen fiyatlarla kullanım değeri arasında (piyasanın kurduğu) ilişki kaybolacaktır.

Eğer fiyatlandırma sadece maliyetlere, doğrudan ve dolaylı emek-zaman harcamasına dayandırılırsa, alıcının tercih ve değerlendirmesinden bağımsız olarak, daha fazla emek-zaman harcanarak üretilmiş mallar daha pahalı/değerli olacaktır. Böyle fiyatlarla rasyonel ekonomik hesaplama yapmanın yanlış olacağı yeterince açık. Nove'nin dediği gibi; "Marx, sosyalizmde maliyetlerin hesaplanması üzerine anlamlı çok az şey söyledi (ve zaten komünizm aşamasında bunun tamamen gereksiz hale geleceğine inanıyordu). Onun değer teorisini uygulamaya çalışan marksistler, yanlış bir biçimde, sadece (doğrudan) emek-maliyet cinsinden 'değerlendirmeler' kullanma eğilimindedirler. Fakat bu, emekten başka üretim faktörlerinin kışkırtıcı dikkate almadığı ve kullanım değerini ihmal ettiği için, etkin kaynak tahsisi bakımından açıkça yetersizdir. Sovyetler'deki uygulamada, fiyatları maliyetlere göre belirlemek ve bunun ideolojik bakımdan

doğru olduğunu iddia etmek elbette ki yanlış bir yöntemdir. Fakat marksist teori daha iyi bir yöntem için herhangi bir ipucu vermiyor ve hatta olası alternatiflerin düşünülmesini engelliyor." (s.27)

Marx, kullanım değerlerinin birbiriyle kıyaslanamazlığında ısrar ederek, herhangi bir (alternatif) fiyat oluşumu teorisi geliştiremedi. Oysa tüketiciler farklı kullanım değerlerini birbiriyle pekala kıyaslarlar. Bunun en basit ifadesi, tüketiciye aynı "fayda" düzeyi sağlayan mal demetlerini iki boyutlu bir düzlemde gösteren ve adına "kayıtsızlık eğrisi" denen şeydir. Örneğin, basitlik amacıyla, iki maldan oluşan bir ekonomi düşünelim; A ve B. Bir tüketici, diyelim ki, 5 birim A ve 8 birim B, 4 birim A ve 10 birim B, veya 16 birim A ve 2 birim B arasında "kayıtsız" olabilir; yani, bir dizi A-B bileşimleri ona aynı derecede tatmin sağlayabilir. İşte bu bileşimlerin geometrik yeri bize "kayıtsızlık eğrisi"ni verir. Kullanım değeri, böylece, tüketicinin kendi zevk ve tercihlerini gösteren bu eğriden türetilen ve gelir sabitken fiyatın bir fonksiyon olarak talebi gösteren "talep eğrisi"ne götürür bizi. Tek tek bütün tüketicilerin taleplerinin toplamı ise bir malın piyasa talep eğrisini verir. Öte yandan, bir malın üretim/maliyet koşullarından türetilen arz eğrisi, her fiyat düzeyinde üreticilerin satmaya hazır oldukları ürün miktarlarını gösterir. Piyasa denge fiyatı, bu iki eğri tarafından aynı anda belirlenir³⁰.

Düzgün bir fiyat oluşumu teorisindeki bu vazgeçilmez önemi bir yana, talep marksist emek-değerleri de belirler aslında; örneğin, ölçek ekonomileri sözkonusuysa, yani harcanan emek-zaman üretim ölçeğine bağlı olarak değişiyorsa, talebin düzeyine göre aynı ürün farklı emek-zaman içeriklerine sahip olabilecektir.

30 Herhangi bir iktisada giriş ders kitabında bulunabilecek bu bilgileri aktarışım garip görünebilir, hatta marjinalist/neoklasik 'burjuva' iktisat teorisine bağlı olmakla eleştirilebilirim: a) Ben, marjinalist iktisadi analizde içkin olarak burjuva bir karakter göremiyorum. Ayrıca, bir iktisatçı olarak, talebe (yani, son tahlilde, kullanım değerine) gerek olmadan düzgün bir fiyat oluşumu teorisinin kurulabileceğini hıvısalam almıyorum; b) Formel bir iktisat eğitiminden geçmemiş olan ve iktisat bilgileri *Kapital*'le sınırlı marksistlerin 'kayıtsızlık eğrisi', 'fayda', 'talep fonksiyonu' gibi kavramları tanımlayamıyor olabileceğini sanıyorum. Aslında Marx da onlarla aşağı yukarı aynı dönemde yaşadığı ve *Kapital*'i yayınladığı (1867) halde, Jevons ve Walras gibi marjinalist analizin kurucularından büyük bir ihtimalle habersizdi.

29 Karl Marx, *Capital*, cilt I, (Lawrence and Wishart, 1983), s.69.

Yine, değişken sermayenin fiyatı (ücret) ile sabit sermayenin fiyatı (faiz) arasındaki ilişkiye bağlı olarak, seçilen teknoloji ve böylece, malın üretimi için gerekli emek-zaman miktarı da değişecektir. Faiz oranı sabitken gerçek ücretlerde bir artış varsa, kapitalistler daha sermaye-yoğun teknikler kullanmaya başlayacaklardır. Faiz oranlarındaki göreceli bir artış ise, kapitalistleri, daha emek-yoğun teknikler kullanmaya sevkedecektir. Şüphesiz ki seçilen teknolojinin küçük ve geçici göreceli fiyat oynamalarına bağlı olarak değişmesi beklenemez. Fakat faiz oranları ve ücretlerdeki uzun süreli ve büyük değişmelerin teknolojiyi etkilememesi de beklenemez. Burada, *piyasa fiyatlarının marksist değerleri belirlediği* bir durum var açıkça. Oysa Marx'a göre, değerler ("öz") fiyatlardan ("görünüş") önce gelir; başka bir ifadeyle, değerler fiyatları belirler, fiyatlar değerleri değil.

Tabii ki, Marx'ın emek-değer teorisinin sosyalist bir ekonomiye uygulanmaması gerektiği (haklı olarak) söylenebilir. Fakat, bu durumda, sosyalist ekonominin hangi esaslara göre işleyeceği sorusu cevapsız kalmaya devam eder. Marksist değer teorisini sorunlu karakteri yüzünden bir yana bıraksak ve Doğu Avrupa'nın stalinci plancılık deneyiminde olduğu gibi, plan hedeflerini fiziki büyüklükler olarak belirlese, paranın/fiyatların sağladığı homojenlik ve derneşikliği (aggregation) terkettiğimiz için muazzam güçlüklerle karşılaşırız. Herşeyden önce, tamamiyle fiziki birimlere dayalı kantitatif planlamanın, kaynak israfına yola açmadan, pratikte nasıl işleyeceği sorusu ciddi olarak düşünülmeli. Marx, Engels, Lenin ve diğer marksist teorisyenler, milyonlarca girdi ve çıktudan oluşan modern bir endüstriyel ekonomide, "ihtiyaçlar nedir?", "hangi mal ve hizmetler ne miktarlarda üretilmelidir?", "hangi üretim teknikleri kullanılmalıdır?" sorularının (*her ekonomik sistemin bir şekilde cevaplaması gereken bu soruların*) aslında son derece karmaşık sorular olduğunu, merkezi bir organ tarafından tutarlı bir biçimde çözümlerinin ne kadar güç olduğunu fazlasıyla küçümsediler³¹. Örneğin Lenin, "bü-

tün toplumun tek bir ofis ve tek bir fabrikaya dönüşmesi..."ndan³² söz ederken, aslında, merkezi plan örgütünün ekonomiyi oluşturan bütün birimlerin ihtiyaçlarını tam olarak tahmin edebileceği şeklinde kahramanca (ama gerçek-dışı) bir varsayım yapmış oluyordu. Nasıl ki bir firma belli bir ölçeğin ötesine geçtiğinde enformasyon ve koordinasyon sorunları kendini hissettirmeye, birim maliyetler bir noktadan sonra yükselmeye başlıyorsa, bir ülke ekonomisinin "tek bir fabrika" gibi yönetilmesi de aynı sorunları çok daha geniş bir ölçekte gündeme getirir.

sovyet-tipi merkezi planlamanın ekonomik ve toplumsal sonuçları

Sovyetler Birliği'nin son 60 yıllık geçmişi, dogmatik merkezi plancılığın düzgün ve rasyonel bir ekonomik gelişmeye verdiği zararların son derece canlı bir kanıttır. Tepeden belirlenmiş, üretim ve talep koşullarındaki değişimleri dikkate almayan fiyatlar, Sovyet ekonomisinde, günümüze kadar gelen büyük sektörlerarası dengesizlikler yarattı. Ekonominin çok fazla çeşitlenmediği, geniş hammadde ve emek rezervlerinin mevcut olduğu 1920 sonlarında başlatılan merkezi planlama, makro düzeyde sınırlı kalmayıp mikro düzeye kadar indiği için, üretici birimlere fiziki büyüklükler (ton, litre, adet, vs.) cinsinden plan hedefleri dayatarak geniş çapta hammadde ve emek israfına yol açtı. Eğer bir işletmenin yerine getirmesi gereken plan hedefi belirli bir fiziki çıktı miktarı olursa, girdi israfı ve kalite düşüklüğü kaçınılmaz olur. Doğu Avrupa ekonomileri üzerine araştırmalar yapmış hemen her iktisatçının belirttiği gibi, kantitatif planlama geniş hammadde ve emek rezervlerinin bulunduğu koşullarda yüksek büyüme hızları sağlayabiliyor (ki, bu tip büyümeye literatürde "ekstansif büyüme" dendiğine daha önce değinmiştim, bk. dipnot 13). Fakat ekonomi çeşitlendikçe, üretilen mal ve hizmetlerin sayısı arttıkça, fiziki birimlere dayalı ve bütün ekono-

"Bir Sovyet yazar, şüphesiz ironik bir şekilde, şöyle yazıyor: "Matematikçiler, sadece Ukrayna için tam olarak doğru ve bütünüyle entegre bir malzeme ikmal planı hazırlamak için bütün insanlığın 10 milyon yıl boyunca çalışması gerektiğini hesapladılar." (Nove, a.g.e., s.33)

32 V.I.Lenin, *The State and Revolution* (Devlet ve Devrim), Foreign Languages Press, Pekin, 1976, s.123.

31 Bundan şüphesi olan varsa, milyonlarca falan değil, sadece dört bilinmeyenli dört denklemi çözmeye çalışmalarını öneririm. Bilgisayar çağında (merkezi) planlamanın çok kolay olacağını iddia edenlere şunu hatırlatmak istiyorum;

miyi kapsayan entegre bir planın hazırlanması giderek zorlaşmaktadır. Keza, hammadde çıkarımının gittikçe zorlaşması (Aganbegyan'ın ifadesiyle, "daha derin kazmak") ve demografik trendler (nüfus artışında yavaşlama) nedeniyle ekstansif büyüme modeli bunalıma girmektedir. Sovyet ekonomisinde büyüme oranlarının 1960'lardan itibaren ağır ama sürekli bir düşüş göstermesi bu bunalımın bir belirtisidir ve "geri dönüş"le bir ilgisi yoktur. Ekonomik bunalım, optimum girdi kullanımına ve emek verimliliğinin artmasına (yani, daha ileri teknolojilerin üretime sokulmasına) yönelik entansif büyümeye geçişi gündeme getirmiş bulunuyor. Bu tip bir büyüme modeli ise, gerçekçi bir fiyat sistemi ve daha az merkezi planlama temelinde işleyebilir ancak; çünkü, somut tarihsel deneyimlerin de gösterdiği gibi, kantitatif merkezi planlama işletme düzeyinde optimum kaynak kullanımı hedefine ulaşamaz³³.

Alec Nove bu merkeziyetçi ekonomik modelin siyasal ve toplumsal sonuçlarına işaret ediyor; "Bir iktisatçı olarak, merkezi planlamanın işlevsel mantığının, merkezi despotizmin pratiğiyle bu kadar mükemmel bir uyum içinde olması bana çok çarpıcı geliyor." (s.ix); "Sosyalizmin geleceğiyle ciddi biçimde ilgilenen bir insanın, Sovyet gerçekliğinin siyasal ve toplumsal yönlerini ve bunlarla ekonomik sistem arasındaki bağlantıyı görmemesi olanaksızdır... Merkezden planlı, piyasasız ekonominin hiyerarşik yapısına paralel olarak, yine hiyerarşik biçimde örgütlenmiş bir toplumsal yapı buluyoruz ve bu paralellik hiçbir marksisti şaşırtmamalıdır." (s.111-2) Burada, en başta yaptığımız tespiti, klasik marksizmin sosyalist ekonomi modeli ile bu modelin (üstelik, nesnel sınırlamalardan ötürü, ancak belli ölçülerde) uygulandığı Stalin dönemi Sovyetler Birliği'nin olumsuz siyasal özellikleri arasında bir bağlantı olabileceği tesbitine dönüyoruz. Gerçekten de Stalin, "Sol Muhalefet" in 1920'ler boyunca savunduğu (özellikle Preobrazhensky gibi iktisatçılar tarafından formüle edilmiş) aşırı merkeziyetçi, aşırı kolektivist iktisat politikalarını 1929'da şaşırtıcı bir U-dönüş yaparak uy-

gulamaya koyarken, aynı zamanda hem parti-içi demokrasiyi hem de genel olarak toplumda demokrasiyi yok etti. Geniş kapsamlı devlet mülkiyeti ve onunla elele giden merkezi planlama, kaçınılmaz olarak, yani siyasal önderliğin istek ve düşüncelerinden bağımsız olarak, devlet aygıtına toplum üzerinde muazzam kudret verir, anti-demokratik deformasyonların kaynağı olan devasa bir bürokrasi yaratır.

Oysa bazı marksistler, kapsamlı devlet mülkiyeti ve merkezi planlama ile stalinci sosyalizm arasındaki nesnel bağlantıya "kör" gibiler. Örneğin, stalinizme yönelik eleştirilerinin içtenliğinden kuşku duymadığım Mehmet Gündüz şöyle yazabiliyor; "Devlet mülkiyeti bu mücadelede ("proletarya ile bürokratik eğitimler arasındaki mücadele", S.L.) tarafsızdır. Bürokrasiye ya da proletaryaya öncel bir avantaj sağlamaz."³⁴ Bence bu doğru değil. Devlet mülkiyeti ve merkezi planlama, bürokrasinin emekçiler ve genel olarak toplum üzerinde hakimiyet kurmasının *nesnel temelini* oluşturur. Devlet mülkiyetinin tarafsızlığı tezinin, troçkist "politik devrim" fikrinin temelinde yatan varsayımlardan biri olduğunu düşünüyorum. Troçki'ye göre, Sovyet işçi sınıfı "yozlaşmış işçi devleti"ne karşı bir devrim yapacak ve Sovyetler Birliği'ni (yeniden) sosyalizm yoluna sokacaktı. Ekonominin yönetim tarzında ise herhangi bir değişiklik gerekli değildi. Oysa, sosyalist ülkelerin somut tecrübelerine baktığımızda görüyoruz ki, ister yukardan (bürokrasinin bir kanadından), ister aşağıdan (işçi sınıfından, aydınlardan, halktan, vs.) gelsin, isterse (genellikle olduğu gibi) bu ikisinin karmaşık bir bileşimi olarak doğsun, reform girişimleri sadece daha fazla demokrasi yaratmaya çalışmamış, sadece stalinci politik yapıları hedef almamış, aynı zamanda daha az devlet mülkiyeti, daha az merkezi planlama talep etmiş, ekonominin yönetim tarzını değiştirmeye yönelmiştir³⁵.

34 Mehmet Gündüz, a.g.m., s.23.

35 Bunun en örneği herhalde Polonya'dır. Yıllardan beri Polonya işçi sınıfının hak ve özgürlükleri için (ve genel olarak Polonya halkının demokrasi davası için) stalinst bürokrasiye karşı mücadele etmiş olan (ve bu satırları yazarken, Polonya tarihindeki ilk çok-partili seçimleri büyük bir farkla kazandıktan sonra *hükümeti kuran*) Dayanışma Sendikası'nın ekonomik programının, henüz tümüyle netleşmemiş de olsa, bir tür piyasa sosyalizmi olarak karakterize edilebileceğini sanıyorum. Reformun yukardan başlatıldığı Sov-

33 Bu sorunların, Sovyet ekonomisinin somut deneyimleri bağlamında tartışılması için bk. Abel Aganbegyan, a.g.m. ve aynı yazarın, *The Challenge of Perestroika*, Hutchinson Press, Londra, 1988.

mandel'in piyasasız sosyalizm modeli

Çağdaş kapitalizm üzerine çeşitli araştırmalar yapmış, bir ara Dördüncü Enternasyonal'in başkanı olmuş, troçkist eğilimli bir yazar olan Ernest Mandel, Nove'ye karşı kaleme aldığı uzun bir polemikte³⁶, Sovyet-tipi ekonomilerin sorunlarının, merkezi planlamadan değil, "toplumsallaşmanın genelleşmesi için gereken koşulların olgunlaşmamış olması"ndan ileri geldiğini, ileri kapitalist ülkelerde ise bu koşulların olgunlaşmış olduğunu savunuyor. *Geç Kapitalizm* adlı eserinde de öne sürdüğü gibi, ileri kapitalist ülkelerde büyük tekellerin kendi içindeki dikey işbölümü ve planlama, adım adım, yatay piyasa ilişkilerinin yerini almaktadır. Mandel'e göre, Nove'nin sözünü ettiği milyonlarca ürünün büyük bir kısmı, girdi olarak, büyük tekellerin kendi iç bünyelerinde, yani piyasa mekanizmasının dolayımı olmaksızın tahsis edilirler. Mandel bunu "emeğin büyüyen nesnel toplumsallaşması" olarak adlandırıyor ve kendi piyasasız sosyalizm modelini de ileri kapitalist ekonomilerde mevcut olduğunu iddia ettiği işte bu eğilimin giderek gelişmesinin mantıklı bir sonucu olarak sunuyor. Mandel'in burada alttan alta savunduğu ve troçkist konumuyla da tutarlı ikinci bir tez, (kendi anladığı anlamda) sosyalizmin ancak ileri kapitalist ülkelerde olabileceği tezidir; çünkü a) gerçek piyasa ilişkilerinin firma-içi dikey işbölümü tarafından yutulması süreci, piyasasız bir ekonomiye (= "sosyalizm") geçişi mümkün kılacak derecede, ancak oralarda gelişmiştir ve b) üretici güçlerin gelişmişlik düzeyi, insanların ihtiyaçlarının (veya "temel" ihtiyaçlarının) parasız karşılanabilmesine yetecek kadar yüksek bir noktaya ancak oralar da gelmiştir.³⁷

yetler Birliği'nde de gidiş aynı yöndedir. Örneğin, Saçak'ın 66. sayısında (Ağustos 1989) yayınlanan "Sovyetler Birliği'nde Perestroika, İşçi Hareketi ve Sosyalizm" başlıklı yazısında, Sibirya ve Ukrayna'da grev yapan maden işçileriyle Gorbacov'u karşı karşıya koymaya çalışan Ender Helvacıoğlu'nun iddiasının tersine, grevcilerin en önemli taleplerinden biri olan, maden işletmelerine daha fazla ekonomik özerklik verilmesi ve merkezi planlamanın daraltılması talebiyle Gorbacov'un ekonomik programı arasında tam bir uyum var. Sosyalist toplumların bu gelişme seyri hem Troçki'nin öngörüsüyle hem de stalinci-maocu tahlillerle açıkça gelişiyor.

36 In Defence of Socialist Planning, *New Left Review*, sayı: 159 (Eylül/Ekim 1986).

37 Sosyalizmin iktisadi tartışmasına katılan Paul Auerbach, Meghnad Desai ve Ali Shamsavari, en gelişmiş kapitalist ül-

Mandel, Nove'nin "bolluk" kavramına yönelttiği eleştirileri de kabul etmiyor ve üretici güçlerin gelişmesiyle birlikte, "talep esnekliği" sıfır veya çok düşük olan malların (yani talep edilen miktarı fiyatından bağımsız olan mallar, örneğin su, tuz, sabun, ekmek, vs.) giderek artacağını, ortalama bir tüketicinin tüketim sepetini oluşturan malların yüzde 70 civarında bir kısmının bedava/fiyatsız edinilebileceğini savunuyor. Mandel'e göre, "en şiddetle hissedilen ihtiyaçların doyurulması" (yani, karşılıksız bir şekilde), Marx'ın sözünü ettiği "bolluk" toplumu için yeterlidir. İnsan ihtiyaçlarının büyük bir kısmı standartlaşıp fiyat değişmelerinden bağımsız olarak belli bir doyum noktasına ulaştıkları zaman, artık bu ihtiyaçların piyasa "sinyalleri" ile üreticilere iletilmesine gerek kalmayacaktır; "Maddi kaynakları toplumsal ihtiyaçlara uyarlamanın en basit - ve en demokratik - yolu, ikisi (yani, "maddi kaynaklar ve toplumsal ihtiyaçlar", S.L.) arasına paranın dolayımını sokmak değil, insanların ihtiyaçlarını onlara sorarak öğrenmektir. "Böylesi bir yöntemin, tüketim mallarının dağıtımında tek pratik çare olan piyasa mekanizmasını yok ederek, aslında hem tüketicinin sırtına büyük bir yük yüklediği (çünkü, diyelim ki yılda bir defa yapılan bu 'anket' için *bir yıllık* tüketim ihtiyaçlarınızı doğru bir şekilde tahmin edebilmeniz gerekir) hem de tüketici özgürlüğünü çok ciddi bir şekilde sınırladığı (çünkü, 'anket'i doldurarak yaptığınız tercihleri daha sonra değiştirmeniz imkansız değilse bile çok güç olacaktır) aşikâr.

Mandel'in kendi sosyalizm modelinde, piyasa kategorileri ortadan kalkmakta, kaynakların alternatif kullanım alanları arasında dağıtılması işi örgütlenmiş üreticiler ve tüketiciler tarafından oylama yoluyla yapılmaktadır. Mandel kendi önerdiği ve hem piyasa ekonomisinden hem de bürokratik merkezi planlamadan farklı olduğunu iddia ettiği ekonomik modeli "bilinçli ve özgür işbirliğine dayalı, demokratik biçimde merkezileşmiş öz-yönetim"

ke olan ABD ekonomisine ait veriler temelinde, Mandel'in görüşünü reddederek şu sonuca varıyorlar; "İleri kapitalizmde 'piyasa'nın metaların üretimi ve dağıtımı için bir alet olarak yerini giderek (firma-içi, S.L.) bıraktığını gösteren herhangi bir belirti yoktur." (vurgu yazarlara aittir). Bk. "The Transition from Actually Existing Capitalism", *New Left Review*, sayı: 170 (Temmuz/Ağustos 1988), s.72

olarak adlandırıyor; "...yıllık...işçi kongreleri ve halk konseyleri, bütün yurttaşlarca daha önce tartışılmış tutarlı alternatiflerden hareketle, ulusal gelirin temel kategoriler arasında bölüşümünü belirler. Tercihler, yani, her alternatifin belli başlı sonuçları, açıkça belirlenir: ortalama iş-yükü (çalışma haftasının uzunluğu), garantili kaynak dağılımı yoluyla herkes için öncelikle giderilmesi gereken ihtiyaçlar ('bedava' dağıtım); 'büyüme'ye ayrılacak kaynakların hacmi (rezerv fon + ek nüfusun tüketim ihtiyacı + yine açıkça belirlenmiş teknolojik tercihlerin bir fonksiyonu olarak net yatırım); piyasa mekanizmasıyla dağıtılacak 'zaruri olmayan' mallar ve hizmetler için ayrılacak kaynakların hacmi; asgari ve azami parasal gelirler; piyasada satılacak mallar ve hizmetler için fiyatlandırma politikası... Bu tercihlerden hareketle, maddi bilançolar ve input-output tabloları kullanarak, tutarlı bir genel plan formüle edilir...Ulusal veya uluslararası kongre bu genel talimatların ötesine geçmez ve her branş veya üretim birimi için spesifik ayrıntıları belirlemez. Özyönetim organları...genel planın öngördüğü iş-yükünü, mevcut üretici birimler arasında bölerler...Teçhizat yapan üretim birimlerinde, daha önceki aşamalardan türeyen teknik katsayılar ürün bileşimini belirler. Tüketim malları üreten fabrikalarda ise, ürün bileşimi, yurttaşlar kitlesi tarafından demokratik biçimde seçilmiş tüketici konferansları ile işçi konseyleri arasındaki danışmalarla belirlenir. Çeşitli modeller - örneğin, değişik stillerde ayakkabılar - tüketicilere sunulur. Tüketiciler bu modelleri deneyebilir, eleştirebilir ve başka modellerle değiştirebilir...Bu yöntem bir 'referandum' gibi işleyebilir - yılda altı çift kundura hakkı olan bir tüketici, yüz veya iki-yüz model ihtiva eden bir katalogdan altı tane seçer. Model karışımı, böyle bir referandumun sonucu olarak belirlenir... Piyasa mekanizmasına kıyasla, bu tür bir sistemin üstünlüğü, ürün bileşimi üzerinde tüketicinin daha fazla söz sahibi olması ve aşırı üretimin önlenmesidir - tüketici tercihleriyle fiili üretim arasındaki dengenin satıştan sonra değil, üretimden önce sağlanmasıdır... Fabrika işçi konseyleri, daha sonra, kendi branşlarına ilişkin kararları üretici birimler düzeyine istedikleri gibi aktarırlar... Eğer, output hedeflerine haftada otuz saat yerine yirmi saat çalışarak va-

rabilirlerse, toplumsal tüketimde bir düşme olmaksızın, iş-yüklerinde belli bir azalmadan yararlanırlar."³⁸

Görüldüğü gibi Mandel de, kendi sosyalizm modelinde, piyasa mekanizması ve paranın belli bir rol oynamasını öngörüyor. Zaten kendisi de bu noktaya işaret etmekte; "Çizdiğimiz bu sistem, henüz, Marx ve Engels tarafından öngörülmediği türden bir 'pür' sosyalizm değil... Para ve piyasanın hükmettiği bir sektör ('zaruri olmayan' mal ve hizmetler sektörü, S.L.) varolmayan devam edecektir. Keza, özel işletmeler ve kooperatifler küçük ölçekli üretimde varolmaya devam edeceklerdir."³⁹ Fakat Mandel'in modelinin, aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde anlattığımız Nove'ninkinden farkı, sosyalizme doğru ilerledikçe piyasa alanının daralması ve limitte, yok olmasıdır. Nitekim, Mandel'in Nove'ye yönelttiği eleştirinin merkezinde, bir ekonomik sistem olarak sosyalizm ile meta ekonomisi ve piyasa arasında esastan bir uzlaşmazlık olduğu fikri yatmaktadır.

nove'nin piyasa sosyalizmi: non tertium datur

Hem Nove hem de Mandel kendi sosyalizm modellerinde piyasa mekanizmasına yer vermekle birlikte, Mandel piyasanın rolünün giderek daralacağını ve sonuçta tümüyle yok olacağını öngörerek Nove'den ayrılıyor. Nove, Mandel'e verdiği cevapta⁴⁰, 'geç kapitalizm'-de dikey olarak bütünleşmiş, içlerinde 'dolaysız kaynak tahsis'i'nin piyasa mekanizmasının yerini aldığı dev şirketlerin varlığını kabul ettiğini söylüyor. Hatta, kendi piyasa sosyalizm modelinde, büyük ölçek ekonomilerinin varlığı nedeniyle tekelleşme eğilimlerinin güçlü olduğu sektörlerde kamu mülkiyetini ve merkezi planlamayı savunuyor zaten. Ancak Nove, haklı olarak, teknoloji, enformasyon ve organizasyondan doğan pozitif ve negatif ölçek ekonomilerinin, sektörden sektöre, endüstriden endüstriye değiştiğini, bir dizi sektör ve endüstride küçük ve orta boy işletmelerin yaygın olduğunu, dolayısıyla sosyalist bir ekono-

38 Mandel, a.g.m., s.27-28.

39 a.g.m., s.31.

40 Alec Nove, "Markets and Socialism", *New Left Review*, sayı: 161 (Ocak/Şubat 1987).

midde de farklı tipte üreticiler (kamuya ait/merkezden planlanan işletmeler, kooperatif veya özel mülkiyet tipinde, birbirleriyle ve müşterileriyle yatay/sözleşmesel ilişkiler içinde olan işletmeler, küçük aile işletmeleri, vs.) olması gerektiğini belirtiyor. Sosyalist bir ekonomide çok sayıda işletme/üretici birim varolmaya devam edeceğine göre, her bir işletme ya başka işletmeler için ya da tüketiciler için üretim yapacak, yani üretim dolaysız kullanım için değil satış için olacaktır. Bu ise meta ekonomisinden başka bir şey değildir. Mandel'in savunduğu gibi, gemiler veya büyük makine ve teçhizat belirsiz alıcılar için değil sipariş üzerine yapılır gerçekten de; ama, üretilen malların büyük çoğunluğu belirli bir talep *beklentisi* temelinde yapılmaya devam edilecek ve beklentilerin doğruluğunu *ex post* sınamak için de bir piyasaya, piyasanın gönderdiği sinyallere ihtiyaç olacaktır. Eğer fiyat düşüyorsa, o maldan çok fazla üretilmiş demektir; dolayısıyla, maliyet yapısı en zayıf olan firmalar piyasadaki tümüyle çekilecek, kalanlar ise üretimlerini kısacaklardır. Eğer fiyat yükseliyorsa, bu, o maldan yeterince üretilmediği anlamına gelecek, yeni firmaların o alana girmesini ve/veya mevcut firmaların üretimlerini arttırmalarını teşvik edecektir. Dolayısıyla, Nove'nin işaret ettiği gibi, "...şu veya bu malın üretimindeki dikey bütünleşme derecesi ne olursa olsun, mallar doğrudan kullanım için değil, satış için, mübadele için üretildikleri sürece piyasa ve meta üretimi varolmaya devam edecektir."⁴¹

Nove, Mandel'in öne sürdüğü "insanların ihtiyaçlarını öğrenmenin en basit ve en demokratik yolunun, insanlara hangi mal ve hizmetlere ne miktarlarda ihtiyaçları olduğunu soruvermek olduğu" fikrini de eleştiriyor; "Bu yöntemle, isteklerin yoğunluğu nasıl öğrenilecektir? Bir isteğin yoğunluğu, (ne kadar kusurlu olursa olsun), o isteğin giderilmesi için insanın ödemeye hazır olduğu para miktarıyla anlaşılır. Ayrıca, Mandel'in önerdiği yöntem uygulanırsa ortaya çıkması pek muhtemel sonuç, yani, toplam ihtiyaçların onları gidermek için mevcut toplam kaynakları aşması halinde ne yapılacaktır?"⁴² Ancak, Nove'nin

Mandel'e cevabı esas olarak şu noktada yoğunlaşıyor; Bir üretici birim üretim yapabilmek için pek çok sayıda girdiye muhtaçtır. Bu girdilerden bazıları gerçekten de merkezi olarak sağlanabilir (örneğin su, elektrik, demiryolu ulaşımı, vs.). Ancak geriye kalan çok sayıda girdinin öteki üretici birimler tarafından yapıp teslim edilmesi gerekir. Bu ötekiler de, söz konusu girdileri, eğer bizatihi *kendi üretimleri için* gerekli olan girdi ve üretim araçlarını başka işletmelerden temin edebilirlerse, berikilere teslim edebilirler. Kısaca, üretici birimler arasındaki girdi-çıktı ilişkilerinin son derece yoğun ve karmaşık olduğu bir modern sanayi ekonomisinde, "meta ekonomisini yok etmek" dogmasından hareketle, işletmeler arası yatay/sözleşmesel ilişkileri kapsamlı bir kantitatif merkezi planla ikame etmek, ekonominin etkin işleyişine büyük zararlar vermeyi göze almadan, imkansızdır. Tekrar belirtelim ki, Nove bir dizi endüstrinin yapısı gereği "planlanabilir" olduğunu savunuyor; homojen ürünler üreten, talebin *ex ante* tahmin edilebilir olduğu endüstriler, örneğin enerji ve demiryolları, merkezden planlanabilirler ve kamu mülkiyeti altında olmalıdırlar.

Mandel, kendi sosyalizm modelini hem piyasa ekonomisine hem de bürokratik merkezi planlamaya bir alternatif, bir *üçüncü yol* olarak sunuyordu. Oysa Nova, bunun gerçekte bir alternatif olmadığını, piyasanın bastırılmasının kaçınılmaz olarak bürokrasiyi üreteceğini savunuyor; "Aslında Mandel üretim araçlarının nasıl üretileceği veya dağıtılacağı sorununu çözümüyor...Oldukça basit ürünler için bile, çok sayıda ve bazen son derece spesifik girdilere ihtiyaç vardır. Hiyerarşik bir otorite piramidi olmaksızın, binlerce girdinin her biri için yapılacak işçi delegeleri toplantılarının girdi-çıktı uyumunu sağlayacağı nasıl garanti edilebilir? Meğer ki girdiler parayla satın alınmasın ve böylece piramit gereksiz hale gelsin. Ne yazık ki, *non tertium datur*"⁴³. Bence Nove, varolan sosyalist ülkelerdeki bürokrasilerin oluşumuna çok güçlü bir ışık tutmakla birlikte, *non tertium datur* diyerek aslında kendine haksızlık etmiş oluyor. Mandel'in ki türünden bir ekonomik model, hem naif ve ütöpik hem de, pratikte, bürokrasiyi yeniden do-

41 a.g.m., s.99.

42 a.g.m., s.100.

43 a.g.m., s.102.

ğuracak özelliklere sahip gerçekten. Ama Nove'nin "yapılabilir sosyalizm" modeli, plan ve piyasa arasındaki doğru ilişki ve oranları kurmadaki başarısıyla, hem laissez-faire kapitalizmine hem de bürokratik-stalinist sosyalizme çok esaslı bir alternatif oluşturuyor.

Burada, Nove'nin sosyalizm modelinin ekonomiye ait başlıca unsurlarını özetlemeden önce, modelin siyasal bakımdan da, çok-partili bir parlamenter demokrasiyi öngörerek, stalinci sosyalizmden köklü bir kopuşu temsil ettiğini belirtmek istiyorum. Türkiye'de pek çok marksist, hâlâ, çoğulcu bir sosyalizmi içlerine sindirememişe benziyorlar ne yazık ki. Onlara göre, çok partili bir siyasal sistem, mutlaka, rakip toplumsal sınıfların mücadelesi demektir. Siyaset ve ekonomi kerteleri arasında bu kadar düz paraleller çizen bir indirgemeciliğin hatalı olduğuna inanıyorum. Ayrıca, Polonya ve Macaristan başta olmak üzere bir dizi sosyalist ülke tek-partili bürokratik sosyalizmden çok-partili, serbest seçimli, çoğulcu bir demokratik sosyalizme doğru ilerlerken; böyle si fikirlerin giderek anakronistik bir hale geldiği çok açık. Öte yandan, çoğulcu bir sosyalizmin gerekliliği noktasında Türkiye sosyalistlerinin belirli bir konsensüste birleşmeye başladıkları da görülüyor⁴⁴.

Nove'nin sunduğu "yapılabilir sosyalizm" modelinde⁴⁵, mülkiyet ve yönetim yapıları ile birbirinden ayrılan üç tip işletme veya sektör bulunuyor;

1. Merkezden kontrol ve idare edilen devlet işletmeleri; bu grupta, a) bankalar ve diğer kredi kurumları ve b) aralarında sıkı bağlar olan büyük birimler halinde çalışan ve/veya tekeli bir konumda bulunan sektörler yer almaktadır. Nove, bunun en iyi örneğinin, enterkonnekte elektrik şebekesi olduğunu belirtiyor: tek tek santrallerde ne kadar akıma ihtiyaç olduğunu

ve hangi santrallerin ulusal şebekeye kaç kilovat-saat elektrik vermesi gerektiğini ancak merkez bilebilir. Aynı şekilde, demiryolları, entegre demir-çelik tesisleri, petro-kimya kompleksleri gibi 'ekonominin kumanda mevkileri' denebilecek endüstriler hep bu kategoriye giriyor. Bu tür endüstrilerin, esas olarak teknolojik ölçek ekonomilerinden kaynaklanan güçlü tekeli pozisyonları, işgücü ve yönetim arasındaki ilişkinin biçiminden bağımsız olarak, tüketicinin (veya genel olarak, alıcının) sömürülmesine neden olabilir. Dolayısıyla, kamu mülkiyeti altındaki büyük işletmelerin sadece devlete ve (bir az-yönetim modeli çerçevesinde) çalışanlarına değil aynı zamanda müşterilerine karşı da sorumlu olması gerekir. Ayrıca, bu işletmelerin performans kriteri olarak, dar anlamda parasal kârlılık değil, toplumsal ve ekonomik dışsallıkları hesaba katan daha sofistike kriterler oluşturulabilir.

Öyle sanıyorum ki, herhangi bir sosyalizm modelinin asgari özelliği yukarıda sayılanlar türünden büyük kuruluş ve işletmelerin kamu mülkiyeti altında olmasıdır. Aslında, Türkiye'de de, demir-çelikten elektrik enerjisine, petrokimyadan demiryolu ulaşımına kadar bir dizi sanayi kamu mülkiyeti ve yönetimi altındadır zaten.

Sosyalist bir ekonominin yapı taşlarını oluşturacak olan bu temel sanayilerin yerli veya yabancı özel sektöre satılmasına şiddetle karşı çıkmalıyız. Öte yandan, Türkiye'de sosyalist bir ekonomik programın en önemli unsurlarından biri de, bankacılık sektörünün kamulaştırılması olacaktır. Fakat Türkiye'deki mevcut kamu iktisadi kuruluşlarının mükemmel den çok uzak oldukları ve esaslı bir reformdan geçirilmeleri gerektiği ortada. Önemli ölçek ekonomilerinin veya dışsallıkların olduğu tekeli pozisyonundaki kamu iktisadi kuruluşları Nove'nin bu ilk kategorisine giriyorlar; yani, üretim, yatırım ve istihdam hedeflerinin merkezden belirlenmesi, fiyatlama politikalarının sadece maliyet koşullarına göre değil, aynı zamanda makro-ekonomik ve toplumsal mülâhazalar dikkate alınarak tespit edilmesi gerekir. Öte yandan, bir dizi başka kamu kuruluşları için ise, mülkiyet yine devlette kalmakla birlikte, muhtemelen bir tür özyönetim modeli çerçevesinde çok daha fazla ekonomik

⁴⁴ Örneğin bk. Murat Belge, *Sosyalizm Türkiye ve Gelecek*, Birikim Yayınları, 1989. Farklı eğilimlerden sosyalistlerin Murat Belge'nin kitabı üzerine yorumları için bk. *Marksizm ve Gelecek*, sayı:1, 1989. Öyle sanıyorum ki, hem Murat Belge hem de diğerleri, aralarındaki farklar ne olursa olsun, esas olarak a) Türkiye'de sosyalist mücadelenin legal zeminlerde yürütülmesi ve b) bir siyasal düzen olarak sosyalizmin, temel özgürlükler bakımından "burjuva demokrasileri"nin gerisine düşmemesi gerektiği noktalarında hemfikirler.

⁴⁵ Nove, kendi sosyalizm modelini, *The Economics of Feasible Socialism*'in beşinci ve son bölümünde ayrıntılı biçimde ortaya koyuyor; bk. s.197-230.

özerklik olması gerektiğine inanıyorum.

2. Nove'nin modelindeki ikinci işletme tipi, rekabetin mevcut olduğu ve kararların merkezde değil üretim noktasında alınması gerektiği sektörleri kapsayan *toplumsallaşmış* işletmelerdir. Bu tip işletmelerin yanısıra, mülkiyetin ortaklara ait olduğu *kooperatifler* de olacaktır bu kategoride. Toplumsallaşmış işletmeler ve kooperatifler, çalışanların/ortakların tayin ettiği menajerler tarafından yönetilecektir; öte yandan, bunun da ötesinde, çalışanların işletmelerin yönetimine katılmalarını sağlayacak öz yönetim mekanizmaları da geliştirilmelidir. Bankacılık sektörü ve belirli büyük sanayi kuruluşlarıyla aşağıda ele alınan özel girişim dışında kalan bütün sektörler bu kategoriye giriyor.

3. Son olarak, *özel girişim*; serbest yazarlar, sanatçılar, marangozlar, boyacılar, lokantacılar, berberler, manavlar, çiftçiler, vs. Herhangi bir faaliyet, eğer bir veya bir kaç birey tarafından verimli ve kazançlı bir şekilde yürütülebiliyorsa, bu onun meşruluğu için yeterli bir neden olacaktır. Zaten, eğer bir mal veya hizmet, kamu kuruluşları veya toplumsallaşmış işletmeler veya kooperatifler tarafından istenen kalite ve miktarlarda piyasaya sunuluyorsa, özel girişimin o mal veya hizmeti sunması için bir neden olmayacaktır. Nove şöyle yazıyor; "Sovyetler Birliği'nde gördüm ki, eğer devlet mağazalarında yeterince tereyağ varsa, köylüler pazara satmak için tereyağ götürmüyorlar."⁴⁶ Bırakalım, ekonomi-dışı zorlamalara falan başvurmadan, girişimci ruhlu bireyler, iyice tanımlanmış makul sınırlar içinde, istedikleri alanda üretim ve satış yapsınlar. Özel girişime, istihdam edilen insan sayısı, üretim araçlarının değeri, vs. gibi (sektörden sektöre değişen) limitler uygulanabilir. Belirli bir limitin aşılması halinde, ister bir kooperatife isterse toplumsallaşmış bir işletmeye dönüşme seçenekleri sözkonusu olabilir. Dikkat edilirse, burada, özel girişimcinin geliri *kendi emeğinden*, örgütleme ve yönetme yeteneklerinden türüyor, üretim araçlarının sahipliğinden değil. Dolayısıyla, girişimcinin kendi emeğine dayanan bir özel işletmenin sosyalist adalet ilkelelerine aykırı olduğu söylenemez.

Türkiye gibi bir ülkede gerçekçi bir sosya-

lizm projesi, kendi emekleriyle geçinen milyonlarca küçük üreticinin (özellikle, kırsal kesimdeki küçük üreticilerin) varlığını ve, mevcut teknoloji veri iken, pek çok tarımsal üründe küçük ve orta ölçekli işletmelerin rasyonel olacağı gerçeğini kabul etmek zorundadır. Tütün ve çay, küçük ölçeğin optimal olduğu ürünlerin en bariz örnekleri. Öte yandan, büyük ölçeğe üretimin daha verimli olabileceği ürünlerde, çiftçilerin daha ileri mülkiyet ve işbirliği biçimlerine (örneğin, kooperatiflere) geçmeleri teşvik edilebilir. Ancak, geçmiş sosyalizm deneylerinde olduğu gibi tepeden ve zamansız kollektifleştirmelerden kesinlikle kaçınılmalıdır. Aynı zamanda, sadece tarımda değil diğer sektörlerde de oldukça geniş bir özel girişim alanı varolmaya devam etmelidir. Polisiye önlemlerin bir sosyalist ekonomide yeri olmamalıdır. Özel girişim ve küçük mülkiyet, ekonomik rasyonelliklerini kaybettikleri zaman, üreticilerin kendi inisiyatifleriyle, daha ileri mülkiyet biçimlerine doğru kendiliğinden evrileceklerdir.

plan-piyasa, merkeziyet-ademimerkeziyet

Nove, "yapılabilir sosyalizm"e, plan-piyasa veya merkeziyet-ademiyet arasındaki ilişkiler açısından da bakıyor. Herhangi bir sosyalizm modelinde olması gerektiği gibi, Nove'nin modelinde de merkezin bir dizi hayati fonksiyonları var. Öncelikle, milli gelirin yanırlara ayrılacak payının belirlenmesi, büyük kamu yatırımları için finansman kaynaklarının yaratılması (vergileme, borçlanma, vs.), sağlıksız projelerin finansmanını ve duplikasyonları önlemek için diğer sektörlerdeki yatırımların izlenmesi ve para ve faiz politikalarıyla yönlendirilmeye çalışılması, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, ekonomik büyüme sürecinde makro dengelerin (fiyat istikrarı, dış ödemeler bilançosu, gelir dağılımı, vs.) korunması... hep merkezin işlevleri arasına giriyor. Ayrıca merkez, enerji ve demiryolları gibi sektörlerin yönetiminde doğrudan ve asli bir rol oynayacaktır. Merkez dışsallıkların önemli boyutlarda olduğu sektörlerde çeşitli biçimlerle müdahalelerde bulunmak göreviyle de karşı karşıyadır. Örneğin, bir *negatif* dışsallık olarak çevre kirliliği yaratan ekonomik faaliyetlere yönelik kural ve düzenlemeler (diyelim ki, ek bir "çevre vergisi" veya faaliyetten tümüyle alıkoyma) koymak; *pozitif* dışsallıklar yaratan

46 "Markets and Socialism", s.102.

sektörlere sübvansiyonlarla destek olmak (kamusal ulaşım, araştırma/geliştirme, vs.). Nihayet, meta üretimi alanı ile bedava mal ve hizmetler alanı (klasik devlet hizmetleri yanı sıra, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, parklar, müzeler, vs.) arasındaki ayırım çizgisi demokratik süreçler içinde belirlenecektir. (Çünkü, *tek tek yurttaşlara karşılıksız sağlanan bu hizmetlerin, son tahlilde, bütün yurttaşların ödediği vergilerle finanse edilmesi gerekir.*)

Cari üretim ve yatırım kararları ise, birbiriyle yatay ilişkiler içinde çalışan bireysel işletmelere (toplumsallaşmış, kooperatif, özel) ait olacaktır. Dolaysız merkezi yönetim ve denetim altında olan sektörler dışındaki bütün diğer işletmeler, kendileriyle ilgili kurallara uyumak şartıyla, üretim, yatırım, istihdam ve fiyatlamaya ilişkin kararlarda tümüyle serbest olacaklardır. Mülkiyeti devlete ait fakat idari ve ekonomik bakımdan özerk toplumsallaşmış işletmeler (ve, *a fortiori*, kooperatifler ve özel işletmeler) için mikro düzeyde performans göstergesi satışlar ve harcamalar arasındaki farktır. Tekelci konumdaki işletmeler devlet mülkiyeti ve yönetimi altında olacağı için, ortaya çıkması mümkün tekelci kârlar veya rantlar [(piyasa fiyatı - "marjinal maliyet") x üretim hacmi = tekelci rantı] bireysel kapitalistlerin cebine gitmeyecek; işletmelerarası rekabetin geçerli olduğu toplumsallaşmış, kooperatif, veya özel girişim sektörlerinde ise tekelci rantlar tanım gereği söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla, performans göstergesi olarak kâr maksimizasyonu hedefiyle toplumsal refah arasında bir çelişme olamaz⁴⁷.

47 Korkut Boratav, işletme düzeyinde kar maksimizasyonu he-definin, ücret fonunu aşağı çekerek, verimlilikle bir artış olmadığı halde, kârları yükseltme fırsatını yaratacağını ve, eğer menajerlerin kazançları (kısmen veya tamamen) işletme kârının bir fonksiyonu yapırsa, bunun menajerlerle işçiler arasında bir menfaat çelişmesi doğuracağını savunuyor (bk.a.g.m.). Eğer işletme işgücü piyasasında monopson (tekalicı) durumunda değilse böyle bir sakıncanın doğacağını sanmıyorum. Çünkü, iş değiştirme özgürlüğünün olduğu bir ortamda, işçi denge ücretinin altında bir ücret önerisini reddedecektir. Şurası açık ki, ücret fonunun maksimizasyonu ne işletme düzeyinde ne de makro düzeyde doğru bir hedef olamaz. Ancak, mal ve işgücü piyasalarında rekabetin varlığı varsayımı altında, ücret fonunun minimizasyonu da gerçekleştirilebilir ve/veya rasyonel bir hedef olmayacaktır. Bireysel bir işletmenin yapması gereken şey, ücret düzeyini ve girdi fiyatlarını veri kabul ederek, toplam satışlarla toplam maliyetler arasındaki farkı maksimize etmektir. Burada itiraz edilecek bir şey olduğunu sanmıyorum.

Toparlarsak, Nove'nin piyasa sosyalizmi modelini başlıca unsurları şunlardır:

- a) Kamusal, toplumsal ve kooperatif mülkiyetinin hakimiyeti ve üretim araçları üzerinde *büyük ölçekli* özel mülkiyetin olmaması;
- b) Seçilmiş meclise sorumlu olan hükümetin yapısal öneme haiz temel yatırımları bilinçli bir şekilde planlaması ve çeşitli ekonomik politika araçlarıyla (vergi, para, faiz, döviz kuru, vs.) makro dengeleri koruması;
- c) Enformasyon, teknoloji ve organizasyondan kaynaklanan ölçek ekonomilerinin veya önemli dışsallıkların varlığı halinde, mikro düzeye kadar inen merkezi yönetim ve planlama;
- d) Merkezden yönetilen ve planlanan devlet işletmeleri ve özel girişim alanı dışındaki işletmelerde, yöneticilerin çalışanlara sorumlu olmaları, bir tür öz-yönetim;
- e) Mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımının, kural olarak, alıcılar ve satıcılar arasında pazarlıkla belirlenmesi;
- f) İşçilerin iş seçme ve değiştirmede özgür olmaları ve (uzmanlık alanlarını değiştirmek istemeleri veya teknolojik değişim nedeniyle işsiz kalmaları halinde) yeniden-eğitim imkanlarına sahip olmaları;
- g) Merkezin, doludizgin bir piyasa mekanizmasının yaratacağı sorunların ışığında, "oyunun kuralları"nı belirlemesi;
- h) Sağlık ve eğitim gibi sektörlerin piyasa kriterlerinden tümüyle bağımsız olmaları.

sonuçlar ve öneriler

1. Sosyalist ülkeler arasında ekonomik ve siyasal reformlarda en ileri gitmiş olan Sovyetler Birliği'nin bugün karşı karşıya olduğu sorunların kökenleri elli veya altmış yıl önceye kadar gidiyor. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin yenileşmesi ve canlanması geçmişten, geçmişin ekonomik ve siyasal yapılarından (katı merkezi planlama ve tek-partili, tek-sesli sistem) köklü bir kopuş şeklini alacaktır.

2. Bazı marksist çevrelerin stalinizm eleştirileri, bizi bir *sol sapma olan* stalinizmi *sol*dan eleştirme şeklini alıyor. Özellikle, bürokratik yozlaşmaların ve anti-demokratik gidişin kökenlerinin, aşırı merkeziyetçi ekonomik inşaa modelinde değil başka yerlerde aranması ciddi bir hata bence. Kapsamlı devlet mülkiyeti ve katı merkezi planlama, emekçilerle bü-

rokrasi arasındaki mücadelede tarafsız değildir, tam tersine, bürokrasiyi besler, yeniden üretir.

3. Klasik marksizmin bir dizi varsayım ve hipotezinin ıskartaya çıkarılması gerektiğine inanıyorum; "bolluk" kavramı bunların başında geliyor. İnsanlık, klasik marksizmdeki anlamıyla "bolluk" durumuna hiç bir zaman ulaşamayacak; potansiyel olarak sınırsız insan ihtiyaçları ile sınırlı üretim kapasitesi arasındaki gerilim sonsuza kadar varolacaktır. Ayrıca, Marx'ta, Lenin'de, Luxemburg'da ve diğerlerinde mevcut bir anti-piyasa damarın, somut inşa deneylerindeki aşırı sol uygulamaların teorik zeminini oluşturduğu kanısındayım. (Ekonomik inşa alanında bir süper solculuk örneği olarak, bütün trajik sonuçlarıyla, Kızıl Kmer Kamboçya'sına bakılabilir.)

4. Ciddi bir sosyalizm projesi, gerçek-dışı varsayımlar üzerine inşa edilemez. Marx'ın ütopyacı sosyalizminden farklı, *yapılabilir* bir sosyalizm modeli bir tür piyasa ekonomisinin varlığını kabul etmek zorundadır. Sosyalizm, *kıtlık* koşullarında, yani, alternatif kullanım alanları arasında etkin kaynak dağılımı probleminin varolduğu, toplumun üyeleri arasında (uzlaşmaz nitelikte olmasa da) menfaat çelişmelerinin olabildiği bir ortamda kendini kanıtlar.

malıdır. Sosyalizm, toplumun *iktisadi sorunu*-nu (yani, kaynakların ihtiyaçlara göre kısıt olu-şunu) yok edemez. Sosyalizmin önerisi, bu sorunu çözmenin farklı bir yolunu denemek olabilir ancak. Marx'tan ve Lenin'den kaynaklanarak hemen bütün sosyalizm deneylerine damgasını vurmuş olan eski formül şöyleydi; özgür üreticilerin bilinçli müdahalesi (= merkezi plan) anonim piyasa ilişkilerinin yerini alacaktır. Şimdi bu formülü aynı kendine güven duygusuyla tekrarlamak çok zor. Nove'nin gösterdiği gibi, ekonomide etkin kaynak dağılımını sağlayacak, siyasal alanda ise demokrasi normlarına uygun bir sosyalizm projesi plan ve piyasa arasındaki doğru ilişkiyi bulmak zorunda.

5. Marksizmin bir bilim olduğunu sanmıyorum. Yukarıda belirttiğim gibi, onda, sandığımızdan çok daha fazla ütopyacılık var. Marksizmin anlamlı unsurları ise, zaten büyük ölçüde mevcut bilim dalları (özellikle toplumsal bilimler) tarafından özümlemiş durumda. Son olarak, a) bir siyasal düşünce ve hareket olarak sosyalizm ile marksizm arasındaki ilişkinin ve b) günümüzde marksist olmanın tam olarak ne anlama geldiği sorusunun dogmatik olmayan bir yaklaşımla düşünülmesini öneriyorum.

“çoğulcu ve çok partili sosyalizmden yanayım...”

Halil Berktaş ve Oral Çalışlar, Risale yayınlarının Dış Politika dizisine, Mao'culuk ve Aydınlanıcılık üzerine birer demeç vermişlerdi. Bu demeçler Dış Politika'nın Ekim 1989 sayısında yayınlandı. Özellikle sosyalizmin sorunlarına ilişkin fikirleri içeren bu konuşmaları önemini korudukları inancıyla yayınlıyoruz.

SB

— *Türk solunun Mao Zedung düşüncesiyle tanışması nasıl oldu?*

— Bu esas olarak 1960'ların ortalarında ve ikinci yarısında gerçekleşti. Ama benim kanımca evveliyatı var. 1930'larda “Çin Üzerinde Kızıl Yıldız” adlı kitapta anlatılanların eski Marksistleri, 1951-52 tevkifatına maruz kalan insanları çok etkilemiş olduğu, ben babamdan ve babamın yakın arkadaşlarından biliyorum. Yani, 1950'lerin sonları, 1960'ların başları geldiğinde, Türkiye'de 51-52 tevkifatına maruz kalıp tahliye edilen ve eski tüfekler diye bilinen çevre; Sovyetler Birliği ile Çin arasında baş gösteren büyük uluslararası polemiklerde, Çin'in tavrına sempatiyle bakıyorlar ve fakat açık bir tutum almak bir kutuplaşmaya taraf olmak istemiyorlardı. 51-52 tevkifatından sonra, yurt dışında yeniden örgütlenen TKP'den bahsetmiyorum. Türkiye'de kalan, önde gelen

isimleri arasında Mihri Belli'nin, babam Erdoğan Berktaş Başar'ın, Vecdi Özgüner'in ve diğer arkadaşlarının yer aldığı bir çevreden bahsediyorum. Bu çevre, Çin-Sovyet polemikleri içinde, özellikle, o yıllarda dünyada kabaaran ulusal kurtuluş mücadelelerine karşı tavır konusunda, Çin'in mücadelecı tavrına sempatik yaklaşıyorlar.

Ben kendi yazılarımda da belirttim. Kruşçev dış politika alanında gerçekten ABD'ye karşı teslimiyetçi bir tavır içindeydi benim kanımca, bu durum o eski tüfekler çevresi tarafından da algılanıyordu. Özellikle, Kruşçev yönetimindeki Sovyetler Birliği'nin Asya, Amerika ve Afrika halklarının kurtuluş mücadelelerine, fuzuli ve ortalığı karıştıran bir olaymış gibi bakması ve bütün bunları Sovyetlerin ABD'ye karşı devlet politikasına tabi kılmak istemesi; Çin'in ise ulusal kurtuluş mücade-

lerinin herhangi bir devlet politikasına alet edilmeden serbest ve özerk gelişiminin desteklenmesini canla başla savunması, 57-60 polemikleri ölçüsünde Çin'e yönelik bir sempati yaratıyordu. Benim söylediğim boş bir spekülasyon değildir. Bunun Türk Solu ve Yön dergilerindeki yazılar incelendiğinde bu tavrın izleri görülebilir. Aylık Aydınlik dergisinin ilk sayılarında da böyle bir tavır vardır. Çin Devrimi'nin büyük başarısı nedeniyle ve 57-60 yıllarındaki polemikleri incelenmesi temelinde alınan örtük bir tavrın ölçüleri içinde, Mao'nun görüşlerine bir sempati başlıyor.

— *Peki bunun somutlaşması yani tavrı temelinde somutlaşması nasıl bir süreç izliyor?*

— Bunun somutlaşması, Türkiye'deki Milli Demokratik Devrim (MDD) tezlerinin, Mao'nun yazılarından önemli ölçüde beslenmesi şeklinde oldu. Bu noktada şunu belirtmek isterim: Türkiye solu, Mao'nun az gelişmiş ülkelerde devrim yoluna ilişkin düşünceleriyle, tezleri ve tahlilleriyle özel bir Maoçu hareket aracılığıyla tanışmış değildir. Bütün bu gelişmeleri bunu ortaya koymak için dile getiriyorum. Çünkü, benim bugünkü düşünüşüme göre, özel bir Maoçu hareketin olmaması ve bir kutuplaşma içine girilmemesi; bu düşüncenin olumlu bir şekilde asimile edilmemesine yararlı değil zararlı olduğu şeklindedir.

Ben dünyadaki bütün önemli devrimci önderler gibi, kendi ülkelerinin pratiği içinde önemli katkılar yapmış insanlar gibi, Mao'yu da son derece önemli görüyorum. Türkiye'de özel bir Maoçu hareket teşekkül etmeden önce, 60'larda yükselen işçi, öğrenci, gençlik mücadeleleri ortamında Mao'nun belli fikirleriyle tanışma ve ona sempati süreci vardı. Bu tanışma, sempati ve öğrenme süreci özel bir Maoçu hareketin teşekkülüyle özdeş ve ondan sonra başlamış değildir. Bu nokta önemlidir. 1965 yılından itibaren Türkiye İşçi Partisi (TİP) içerisinde iyice su yüzüne çıkmaya başlayan teorik tartışmalarda, MDD tezini savunan ve giderek genişleyen saflar, Mao'nun fikirlerinden çok önemli ölçüde beslendi.

Yeri gelmişken belirtiyim: Ben aslında son yıllarda ısrarla hiçbir büyük devrimin yolunun taklit edilemeyeceğini de savundum. İkincisi, Türkiye'nin Asya tipi bir üçüncü dünya devrimine gebe olmadığını, yani yarı sömürge-yarı feodal bir yapıda olmadığını; her ne kadar ön-

celikle bir demokrasi ve bağımsızlık sorunu varsa da bunun çözümünün silahlı bir köylü devrimi şeklini almayacağını son yıllardaki yazılarımda net olarak savundum. MDD tezini savunan çevrelerin, Mao'ya genel sempatisi dediğim olaya bugün dikkatle baktığımda, bu genel sempatinin genel sempati ölçüsünde haklı olduğunu, ama Mao'nun Çin Devrimi'ne ilişkin stratejisini Türkiye'ye şablon olarak aktarmak şeklinde önemli dogmatik deformasyonlara da yol açtığını düşünüyorum. Kanımca, 1960'larda benim de içinde yer aldığım MDD tezini savunan kesimler; aşamalı bir devrimi savunmak, bağımsızlık ve demokrasi sorununa öncelikle önem vermek noktasında haklı olmakla birlikte, bu MDD'yi, Çin ve Vietnam devrimleri gibi bir silahlı köylü devrimi olarak yorumlamak açısından önemli dogmatizm hataları yaptılar. Türkiye'de öyle bir devrim stratejisinin geçerli olacağını ispatlamak zorlaması, onları Türkiye'nin toplumsal yapısını olduğundan geri göstermeye götürdü.

— *Sovyetler Birliği konusundaki saflaşma bu aşamada mı netleşiyor?*

— 1960'ların ortalarında durum genel olarak bu merkezdeyken, dünya çapında da Çin ile Sovyetler arasındaki polemiklerin dozajı giderek şiddetleniyordu. 1966'da Çin'de Kültür Devrimi başladı. 1968'de Sovyetler Birliği Çekoslovakya'yı işgal etti. Bunun üzerine Çu En Lây ilk defa Sovyetler Birliği için "sosyal emperyalist" deyimini kullandı. Lafta sosyalist, fiiliyatta emperyalist olarak Lenin'in formüle ettiği deyim, Sovyetler Birliği'ne uyarlandı. O yıllarda şöyle bir dönüşme meydana gelmişti: Burada kendi analitik deyimlerimi kullanmama izin verin:

Dünyada ulusal kurtuluş savaşlarının ve öğrenci hareketlerinin yükselişi içinde ve özellikle Kruşçev'in dış politika alanında sağ hatalar içeren politikalarına tepki olarak, Çin'de ve aynı zamanda diğer ülkelerde, devrimci güçlerde büyük bir sola savrulma olayı meydana geldi. Bu kutuplaşma hayırlı olmadı. İlk başlardaki görece düzgün ve dikkatli eleştirinin sınırları aşarak, çok aşırı tahliller yapılmaya başlandı. Bu tahliller, aşırı sol karakterini şu alanlarda kendini gösterdi:

Bir kere, dünya çapındaki ulusal kurtuluş mücadelelerine karşı tavırda, ÇKP 60'ların başında ölçülüydü. Şöyle ölçülüydü: Her ülke

kendi tecrübelerini edinecektir, kendi yolunu bulacaktır. Çin Devrimi'nin yolu bir reçete değildir, gibi bir tavır içindeydi. Bu sola savruluş ortamında, Çin Devrimi'nin başından itibaren bir silahlı köylü ayaklanması ve gerilla mücadelesi olarak gelişen çizgisine bakılarak; bu çizgi içinde gereken nesnel koşulların her ülkede var olduğu söylenmeye başlandı. Hatta, bunun kanıtını Mao'nun Seçme Eserleri'nin sürekli yeniden gözden geçirilerek yapılan yeni baskılarında görmek mümkündür. Bunlara ÇKP Merkez Komitesi tarafından Mao'nun onayıyla olmadığı düşünülmeyecek olan bir dipnot eklendi: "Mao Zedung yoldaş bu yazıları yazdığında, başından itibaren silahlı mücadelenin Çin gibi çok büyük ve feodal parçalanma içinde olan bir ülkede mümkün olabileceğini söylüyordu ama önümüzde var olan koşullarda, bu bütün geri ülkelerde mümkündür. Silahlı mücadele ve gerilla mücadelesinin nesnel koşulları bütün ülkelerde mevcuttur" şeklinde bir dipnot eklendi. ÇKP çıkıp "bütün ülkeler bizim yolumuzu izleyecektir" demedi, böyle bir kabalık yapmadı ama bu dipnotun eklenmesi aslında bunun işaretiydi.

Bununla ulusal kurtuluş ve devrim mücadelelerinin desteklenmesi sınırı aşıldı ve onlara, silahlı mücadele yoluyla Çin Devrimi bir reçete olarak verilmeye ve her ülkede bunun nesnel koşulları olduğu söylenmeye başlandı. Hemen arkasından da, Sovyetler Birliği'ne karşı olan tavırda ÇKP, sağ hatalar şeklinde bir eleştirinin ötesine geçti. Şöyle bir mantıkla; "Sağ hatalar revizyonizmdir, revizyonizm ise bir burjuva ideolojisidir. Sosyalist bir ülkede parti içinde bir burjuva ideolojisinin iktidara gelmesi, burjuvazinin iktidara gelmesi demektir. Dolayısıyla, burjuvazi bir sessiz karşı devrimle iktidara gelmiştir. Bu nedenle Sovyetler Birliği artık bir işçi sınıfı devleti değil, bir burjuva diktatörlüğüdür ve bir kapitalist restorasyon gerçekleşmiştir" şeklinde müthiş bir teorik savruluş tırmanma geçirdi Çin'in teorik tavrı. Biz de buna idealist bir mantık olarak kapılmıştık. Bunun eleştirisini çok fazla uzatmayacağım.

Burada önemli olan şu: Çin bunu söylemekle; yani, "Bir Kruşçevci revizyonist karşı devrim sonucu Sovyetler Birliği ve sosyalizmin gidişatı kötüleşmiştir" demekle aslında Stalinist bir konuma girmiş oluyordu. Özetle, Stalin dö-

nemi görece doğru görülüyor, Kruşçev'in çizgisi ise Stalin'den ayrılma yoluyla sağ revizyonist sapma olarak tanımlanıyor, dolayısıyla, sosyalizmin kötülükleri, deformasyonları, taşlaşmaları Stalinizme değil, Stalin'in yolundan sapılmasına izafe edilmiş oluyordu. Bu bence meselenin püf noktasıydı. Ve bugün Maoculuk akımın da püf noktası olmaya devam etmektedir.

Bununla iç içe olan bir başka nokta da şu: Sosyalizmin inşası konusunda son derece idealist ve iradeci bir tavır hakim olmuştu. Mao'nun zaten Sovyetler Birliği ile polemikler içinde de netleşen ve onu bence hatalı bir noktaya götüren önemli fikri şuydu: Üretici güçlerin ve halkın kültür düzeyi ne olursa olsun, kolektivizasyon gerçekleştirilebilir ve ileri üretim ilişkileri kurulabilir. İşte burada, başlangıçta bütün gönüllülüğe dayanan tedrici inşa eğilimlerinden ayrılarak Mao, sosyalizmin inşası konusunda Stalin'in 1929'daki "zorla kolektivizasyon" hareketiyle karşılaştırılabilir bir zorlamaya girdi.

— Yani yukarıdan aşağı bir zorlamaya...

— Evet, yukarıdan aşağıya, toplumu zorlayarak, cendere içine sokarak, ekonomide, siyasette ve kültürde böyle bir zorlama içine girdi. Bütün bu gelişmeler Kültür Devrimi'ni hazırladı. Kültür Devrimi sırasında da Sovyetler gidip Çekoslovakya'yı işgal ettiler. Bu sosyalizmle asla bağdaşmayacak bir olaydı. Oysa, 56'da Sovyetler Macaristan'ı işgal ettiğinde Çin bunu desteklemişti. Ve hatta, Kruşçev'i yeterince erken müdahale etmediği için suçlayan bir tavra girmişlerdi. 68'de ise Çin artık Sovyetler Birliği'nden tamamen koştugu için, olaya "sosyal emperyalist" dedi. Tabii bütün bunlar Türkiye'deki bizleri çok etkiledi. Bu koşullarda MDD saflarında başgösteren ikincil ayrılıklar ile Çin'in tutumunun etkisi birbirine eklemlendi ve özel bir Maocu hareket doğdu.

Maocu dogmatizmin yerleşmesinde herkes gibi benim de önemli katkılarım oldu. Sovyetler Birliği de o zaman Çin'i "militarist diktatörlük" diye suçluyordu. 60'larda, 70'lerde Türkiye'de Sovyet taraftarı kesim tarafından yayımlanan Mao hakkındaki kitaplarda da eşit derecede korkunç, eşit derecede metafizik olgular bulabiliriz. Bunun altını özellikle çizmek isterim. Genel olarak siyaset sah-

nesinde, her şeyin kutuplara doğru uçma eğilimi gösterdiği bir ortamdı bu. Savunulan her fikir aşırıya varıyordu. Mesela TİP, 1960'ların ortalarında yükselen işçi ve gençlik hareketlerine sırt çevirmek ve her şeyi parlamenter mücadelele ibret görmek şeklinde bir hata yaptı. Bu sağ bir hataydı. Daha sol akımlar bunu eleştirmeye başladılar ve parlamenter mücadeleyle kitle mücadelesinin birleştirilmesi gibi makul bir noktada durmadı bu eleştiri. Büyük bir sola savruluş yaşanarak, parlamenter mücadelenin toptan reddine, yasal sosyalist mücadelenin bizatihi revizyonizm olduğu iddialarına kadar gitti bu savruluş. Ne yazık ki, Türkiye solu, hâlâ bu sol hataların doğru dürüst bir muhasebesini yapmış değildir. Bu zihniyet belli kesimlerde hâlâ sürmektedir. Her düşüncenin ifrata gittiği bir ortamdı bu...

Aydınlık, gençlik hareketi içinde, 1969'lu, 70'li yıllarda maceracı eğilimler baş göstermişti. Gençliğin kitle eylemleri makul ve ölçülü, toplum gözünde meşrutiye taşıyan noktalarda durmak bilmiyor; bir mitingi, bir toplu gösteriyi makul sınırların dışına çıkartan, Latin Amerika'daki eğilimlere özenen bir çeşit sol hatalar manzumesi ortaya çıkıyordu. Benim de içinde yer aldığım Aydınlık Dergisi Yazı Kurulu, ilk önce bu hataları yani sol hataları eleştirmeye başladı. Sol hataları frenlemek istedi. Bunu isteyince, o günün genel solculaşan ortamında sağcı diye muazzam bir hücumla uğradı. Orada aslında kararlılık olması, belkemiği olması ve bu sağcılık suçlamasından yılmamak gerekiyordu. Sabırla aynı doğrultuyu devam ettiren bir tavır gerekiyordu. TİP'in sağ hataları esas olmaktan çıkmıştı ve sol hatalar esas olmaya başlamıştı. Bu da genel sola savruluş ile el ele gidiyordu. Bugün geriye bakarak ve tarihçi olarak düşünüldüğünde, o gün sol hatalar esas hata haline gelmişti ve benim kanımca, 68-69 yıllarından 80'lere kadar, bir bütün olarak Türkiye soluna bakıldığında sol hatalar esas olmuştur. Felsefi planda dogmatizm, şablonculuk, başka ülkelerin devrim tecrübelerini, özellikle silahlı devrim tecrübelerini taklit, başka ülkelerin ve dönemlerin örgütlenme biçimlerini taklit, illegalite fetişizmi gibi belirlemelerle 1 yıl gibi bir süre sol hataların esas olduğu bir dönem yaşanmıştır. Ben bu düşüncüyü net bir şekilde savunuyorum. 60'ların ortalarında TİP sağ hatalar yaptı, 78-80 dö-

neminde benim de içinde yer aldığım TKİP de sağ hatalar yaptı. Ama bir bütün olarak baktığımızda sol hatalarla karşılaşırız. Bunu net bir şekilde ortaya koymamız gerekiyor. Türkiye solu, derece derece sol hatalar yaparak toplumdan kopmuştur.

— Sorunun özü de burada yatıyor zaten...

— Evet, sorunun özü burada. Dikkatle bakıldığında bu çok açık.

— Bir de şöyle bir şey var galiba. Kitlelikten kopuşla birlikte bunun da ideolojisi üretiliyor, öyle değil mi?

— Tabii, bu şöyle bir fasit daire zaten: Kitle hareketi geri çekilmeye başlıyor, kitle hareketinin geri çekildiğini görmeyenler, kitleden kopuk bir şekilde ilerlemekte ısrar ediyorlar. O ilerleme zorlaması, onları kitlelerden daha fazla kopartıyor ve o zaman ideolojisini imal ediyor ve "zaten kitleler geridir" diyor. Onun sol teorisini de kolaylıkla inşa ediyor.

Bence 60'ların sonlarında sol hataların eleştirisinde ısrar etmek ve "sağcı" diye damgalanmaktan yılmamak ve korkmamak gerekiyordu. Fakat biz, Aydınlık Yazı Kurulu olarak o zaman maalesef çok önemli bir hata yaptık. Sol hataların kitle çizgisinden kopması konusundaki eleştirilerde ısrar etmedik, bizim de solcu olduğumuzu, hatta onlardan daha solcu olduğumuzu ispatlama yarışına girdik. Böylece THKO, THKP-C gibi akımların karşısına bir Çin şablonculuğu çıkardık. Bence aslında ikisinin de Türkiye şartlarında realitesi yoktu. Ama biz sadece onları Türkiye realitesinden habersiz gördük, kendimizi ise "Mao Zedung" düşüncesi içinde kalmakla Türkiye realitesini kavramış gibi gördük.

Burada bir şeye işaret edeyim: Yıllarca birlikte mücadele ettiğim Doğu Perinçek'in Tempo dergisinde yer alan bir demecini okudum. "Aşırı Maocu fikirleri Türkiye'ye Halil getirdi" diyor. Bu bir gerçek payı taşıyor, ben bunu inkâr edecek değilim. Ben 1969 yılında 22 yaşında genç bir aydındım. Genç aydınların bütün pirizmini, lekesiz bir mükemmellik arayışını, bütün dogmatizmini, bütün katıllığını taşıyordum. Teorik bakımdan da çok dogmatik ve çok ukela bir insandım. Benim 66-68 yıllarındaki Çin teorilerini, kitabiyat düzeyinde Türkiye'ye "taşımada" bir rolüm oldu. Ama eğer biz tarihsel materyalistsek, bu bütün bir özel Maocu hareketin doğuşunu filan açıkla-

maz. Bu mümkün değildir. Bir kere insana sorarlar. "Sen neden bu teorileri benimsedin?" diye. Sadece bir insana değil, bütün bir insanlar dizisine sorarlar. Bende bu kadar muazzam bir belagat, kişisel ikna gücü filan mı vardı ki, hiç yoktan özel bir Maocu hareket yarattım? Türkiye'deki özel Maocu hareketi ben yaratmadım. Anlattığım genel solculuşma ortamı içerisinde bunun koşulları zaten vardı. Ayrıca, herkesin bildiği bazı şeyler var: Bu hareketin lideri de ben değildim. Hiçbir zaman bir lider konumunda da olmadım. O nedenle, yirmi yıl liderlik yapmış bir insanın bütün bir sosyolojik ve ideolojik olayı, "Bu hatalı fikirleri Halil getirdi" diye izah edebileceğini hiç sanmıyorum. Ben nasıl bütün bir akımı çıkırdan-dan çıkartmış ve ifsad etmiş olabilirim?

Ben biraz önce anlattığım bütün fikirleri taşıdığımı redetmiyorum. Sadece olayın böyle açıklanamayacağını söylemek istiyorum. Bu, ben aydın dogmatizmi taşıyıordum veya kendi sorumluluğumu başkalarına atmak istiyorum gibi anlaşılmasın kesinlikle. Ben kendi sorumluluğumun hesabını açıkça ve yazarak vermiş bir insanım. Yazılarımda da kimse topu başkalaşına atmak, suçu başkalarına yıkmak gibi şeyler bulamaz

— *Peki, 80 öncesindeki son aşamaya gelecek olursak...*

— Sağcılıkla suçlandığımız için önemli bir solculuk yarışına girdik. Ben orada çok önemli bir ders çıkardım. Türkiye solunda yaygın bir fikir vardır: Sol hata yapmak sağ hata yapmaktan iyidir, sağcı olmayın da ne olursanız olun... Bu kadar yanlış bir anlayış olamaz. Sol hatalar da, sağ hatalar da sosyalizme zarar verir. Bence biri diğerinden daha iyidir diye bir şey olamaz. Bugün de solun birleşmeye çalışan kesimlerine ve birlik çabalarına karşı bir "sağcılık ve reformculuk" bombardımanı yöneltilmek isteniyor. Buna pabuç çıkarmamak ve asla solculuk yarışına girmemek gerektiği kanısındayım. Solun kitleselliği ve ulusal çapta siyaset yapma kapasitesi buna pabuç bırakarak inşa edilemez.

1971 yılında 12 Martla birlikte, bırakın yasal parlamenter mücadeleyi, şehirlerde işçi sınıfı ve aydınlar v.s. içinde sosyalist çalışma yapmayı bile reddederek tam bir köylü devrimi şablonculuğu içinde köylere göçtük. Çin Devrimi'nin yolunu takip edebilecek bir stra-

tejinin hazırlıklarına koyulduk. Mesela ben o dönemde Söke köylerinde amele olarak çalıştım, köylülerin yanında kaldım. Burada bir yönüyle çok önemli şeyler var. Ben bunları yaptığımı memnunum. İnşa edilmesinde kendim de katıldığım çok dogmatik ve ülke gerçeklerinin hayli dışında bir çizgi doğrultusunda da olsa, -o çizgiyi savunmak anlamında değil- ben bundan memnunum. "Ve işte ben bunları yaşadım ve proleterleştirdim" anlamında değil. Öyle bir illüzyon içinde değilim. Ben bu tecrübeyle kendi dogmatik düşüncelerimle gerçeklik arasındaki kopukluğu gördüm.

— *1978'lere gelindiğinde Aydınlık genel olarak maceracılığa karşı bir çizgiyi benimsiyor yeniden, yani öyle daha fazla solcu olmak gibi iddialarını bir kenara bırakıyor. Nasıl geliyor bu süreç?*

— Orada yalnız şu oldu. Mamak'ta hapis-hanede geçen 73 yıllarından başlayarak, en sol hatalarımızın bir özleştirisini yaptık. Ancak, sosyalizmdeki kötülüklerin kaynağının Krüçev revizyonizmi olduğu fikriyatından ve bütün bunların bağrında örtük Stalinizmden vazgeçmedik. Sovyetler Birliği'ni tamamen sosyalizm dışı görmek ve Sovyetler Birliği'ne karşı son derece sert bir kutuplaşmaya girmiş olan Çin kampında katı bir şekilde yer aldık ve sonraki yıllarda Çin'in tahlillerinin ve dış politikasının bütün kıvrımlarını da aynen izlemeye başladık. Başka bir deyişle, Çin nasıl Sovyetler Birliği'ni ABD'den daha tehlikeli görüyorsa, biz de öyle görmeye başladık. Dünyada artık Sovyetler Birliği'ne karşı kurulacak bir barış cephesinden söz etmeye başladık. Bir yandan da yasal mücadele sahnesine çıkmakta ısrarlı idik. 1978'de kurulan TİKP bir yandan Maoculuğun en sol yönlerinden kopmuştu ama Çin'in aşırı kutuplaşmacı dünya tahlillerini aynen benimsemişti. 1978-80 dönemi TİKP politikalarının çok dikkatle tahlil edilmesi gerekir. Ben orada önemli olumluluklarla, önemli olumsuzlukların yanyana barındığı kanısındayım.

— *Peki Sovyetler Birliği'ne karşı olan ve Aydınlık'ın da yürekte benimsediği Çin tavrı, neden özeleştirici gündemine gelmedi?*

— Özleştirici ve muhasebe konusunda şöyle bir seyir izlendi: Ben 1988 yılında Saçak'ta bu meseleyi deştirdim ve doğrudan doğruya bütün bu çizgi saptamalarının altında yatan temel te-

oriye yöneldim. Kruşçevci karşı devrim ve Sovyet sosyal emperyalisti teorisine yöneldim. benim yazdığım yazılar “ideolojik ihanet” olarak, “revizyonizm” olarak karşılandı. Aslında merkezde bulunan insanların özeleştirisi ve muhasebe yapmak gibi bir fikirleri yoktu. Çünkü esas olarak kendilerini çok doğru, bütün solu ise muazzam hatalar yapmış insanlar olarak görüyorlardı. Ben 88'deki yazıları yazmakla iğneyi kendimize batırmış oldum. Eski Aydınlik'çı geleneği temsilde ısrar eden çevrenin de bir çeşit muhasebe yapması böyle zorunlu hale geldi. Bundan iki-üç ay önce, Saçak dergisinde alelacele Doğu Perinçek'in kaleme aldığı bir muhasebe yayımlandılar. Ama bu muhasebe de buram buram samimiyetsizlik kokuyor.

— 12 Eylül sonrası tartışmalarınız nasıl bir seyir takip etti? Sovyet sosyal emperyalizmi tezini sorgulamaya nasıl başladınız?

— İnsanın içinde bir şeyler birikiyor elbette. İnsanlar farklı olabilir ama bilimsel şüphecilik diye de bir şey var. Siyasi mücadelede bazı insanlar bazı şeyleri çok körtü körüne savunurlar. Bazı insanlar da savunur, hem de içinde sürekli olarak “acaba” sorusunu sorar. Benim içimde de bir “acaba” epey zamandır vardı. Çok eşitli şeyler birbirine uymuyordu. Bir kere, bazı ülkelerin, insanların ya da akımların büyük kötülükler ya da yanlışlar yapıyorlar diye sosyalizm dışı sayılmasında bir terslik olduğunu düşünüyordum. Çünkü, pekala sosyalistler de çeşitli nedenlerle kötülükler veya yanlışlıklar yapabilirler. Bu onları sosyalist olmaktan çıkartmaz, diye düşünüyordum. Sovyetler Birliği'nde ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde her şeye rağmen Marksist teorisinin bir referans yolu olması beni düşündürüyordu. Solun çeşitli kesimlerinin 1980 sonrasında kader ortaklığının daha fazla gün ışığına çıkması, somutlanması, elle tutulur hale gelmesi ve çekilen ortak acılar beni düşündürüyordu. Bizim teorisimizin öngörülerinin hiç doğru çıkmaması beni düşündürüyordu. Bütün bunların üzerine 1985'de Gorbacov'un iktidara gelmesi, Sovyetler Birliği'nin iç ve dış eleştirilerinin büyük ölçüde demokratikleştirilmesi ve bunun kuvvetli bir Stalin eleştirisiyle elele gitmesi çok önemliydi. Artık şu kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştı ve bunu ancak kör bir inat görmemezlikten gelebilirdi: Sosyalizmin tarihsel veçhe-

leri, kötülükleri, hepimizin şikayet ettiği demokrasi eksikliği, yayılmacılık gibi olaylar aslında Kruşçevci revizyonist bir karşı devrimden değil de, Stalinist bürokratlaşma ve halktan kopmadan ve sosyalist kitlesel demokrasinin öldürülmesinden kaynaklanıyor. Bu bütün çıplaklığıyla ortaya çıktı.

İşte 1985-86'da bütün bunlar benim kafamda yerli yerine oturdu. 86 sonlarında bir Saçak paneli davasında üç aylığına içeri girdim. Günlük hayatın hayhuyu içinde insan konsantre bir şekilde düşünme imkanı bulamıyordu. Orada üç ay bunlara konsantre olmak ve bütün ipuçlarını sonuna kadar düşünmek imkanı buldum. İçerden çeşitli insanlara yazdığım mektuplarda belli sonuçlara varmış olduğumu ve bunları anlattım. Bizim geleneğin muhafazakâr kesimi bunları tüyleri diken diken karışladı. Ben hapiste yatarken, “Eh tehlikeli sağcı reformcu Halil'in şahsında çıkageliyor” diye sağda solda konuşmalar yapmaya başladı. Üstelik ben hiçbir yerde fikirlerimi yazmamıştım ve bunlar sadece arkadaş mektuplarında yer alıyordu. Ama bu noktada “eğitim konferansları” çoktan başlamıştı.

Çıktıktan sonra, 1987 yılı boyunca ısrarla, sabırla, anlatabilirim, ikna edebilirim umuduyla bunları anlatmaya çalıştım. 1988 yılı içerisinde de yazdım.

— Bir de asıl kopuş sürecini başlatan bir son toplantı meselesi var. Nedir bu son toplantı meselesi?

— Ne olduğunu bilmediğimiz bir toplantıya çağrılıyorsunuz. Arkadaşça fikirleri anlatma tarzında başlıyor. Siz de yumuşak yumuşak tartışmaya başlıyorsunuz. Derken tartışmanın dozajı sertleşiyor. Reformcu muyuz, devrimci miyiz, elbette devrimciyiz. Derken pat diye cepten bir kağıt çıkıyor, “haydi bunu bir belge ile imzalayalım” deniliyor. Bazı insanlar önceden hazırlıklı, bir plan kararlaştırmış ve net olarak geliyorlar. Bazı insanlar da yirmi yıldır beraber mücadele ettikleri insanlara çok kötü şeyler kondurmayarak geliyorlar. Bu anlamda belki psikolojik olarak hazırlıksız ve bir anlamda safça bir tavırla geliyorlar. Aslında orada olan şuydu: Eskiden dışa karşı çok yekpare görünen bir harekette muazzam bir fikir ayrılığı ortaya çıkmış durumda, bu fikir ayrılığının üstünü örtmek ve reformculuğa karşı bir ortak tavır içine girmek.

Tabii reformculuğun adresi de Gorbaçov reformculuğu... Açık söylüyorum, ilk başta ne olduğunu anlamadım. Düşündükten sonra anladım ki, solu daha uzun süre korkunç kutuplaşmaların tuzağından çıkartmayacak bir komplo tezgahlanmaktadır ve bize alelacele imzalatırlamak istenmektedir. Sonrasını kamuoyu biliyor.

— Gorbaçov'a yöneltilen, "devrimleri reddetti, sosyalizmle kapitalizmin buluştuğunu savunuyor" tarzındaki suçlamalara ne diyorsunuz?"

— Bence gerçekte böyle bir şey yok. Eskiden Sovyetler Birliği soğuk savaş kutuplaşmasını sürdürmeyi marifet sayıyordu. Bence Gorbaçov, alında kapitalizmin yararına olan soğuk savaş kutuplaşmasını ortadan kaldırıp, halkları kazanmaya yönelik çok esaslı önerilerde ve temaslarda bulunuyor. Bunların devrimleri reddetmekle ya da sosyalizmle kapitalizm arasında bir fark yok demekle ilgisi yok. Bütün bunlar Gorbaçov'un Birleşmiş Milletler konuşmasından kaynaklanıyor. Ben bu konuşmayı dikkatle inceledim. O bir teorik konuşma değildir. O, çeşitli sosyal sistemler altında yaşayan başka ülkelerin yöneticilerine ve kamuoylarına hitaben yapılan bir konuşmadır. Paris'te yaptığı konuşmada da Marksizmi ve sosyalizmi savunuyor. Ayrıca şunu söyleyeyim: Ben şimdi de Gorbaçov'un her dediğinin peşinde olacak değilim. Türkiye'de sosyalistlerin kendi programlarını da Gorbaçov'a göre ayarlamalarından yana değilim. Eskiden bazıları "Brejnev yoldaşın dediği gibi..." derdi, şimdi de "Gorbaçov'un dediği gibi..." diye cümlelere başlamaktan ya da öyle düşünmeye başlamaktan yanadır. Ben Türkiye sosyalistleri olarak kendi kafamızla düşünmekten yanayım. Bu bağlamda benim için şunlar önemlidir: Gorbaçov'un, a) esaslı bir Stalin eleştirisi yapmış olması, b) Stalinist sosyalizmin bağrından, bir demokratikleşme cereyanının çıkabileceğini göstermiş olması, c) hegemonyacılıktan vazgeçmiş olması. Yani, bütün hataları, deformasyonları ile birlikte dünyada bir sosyalizm alanının varolduğunu, bu alanda Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinin de dahil olduğu, benim kafamda netleşmiştir. Ben bunları eskiden düşman olarak görüyordum, önemli bir teorik yanlışmış bu. Ben düşmanlık yanlışını düzeltmeye çalışan bir

konumdan konuşuyorum. Yoksa eleştirel bakış açısından vazgeçiyor değilim.

— Peki Gorbaçov'un demokratikleşmeyi, yine yukarıdan aşağıya başlatması, bir başka ifadeyle tepeden belirlemesi demokratiklikle ne ölçüde bağdaşıyor?

— Bence burada yukarıdan ve aşağıdan diyalektiği çok dikkatle tahlil edilmeli. Sosyalist ülkelerde halkın aşağıdan yukarı protestosuyla yukarıdan demokratikleşmenin bir karşı diyalektiği yaşanıyor. Bir kere şunu söyleyeyim: Tarihte geniş halk kitlelerinin protestosu, tepkisi, hoşnutsuzluğu ya da yöneticiler katı üzerindeki etkisi illa büyük ayaklanmalar şeklinde olmamıştır. Bir tarihçi olarak bir benzetme yapmama izin verin: Mesela kölecilik yönetim tarzının çöküşü ve kölelikten sertliğe geçiş. Bu her yerde veya esas olarak büyük köle ayaklanmalarıyla gerçekleşmiş değildir. Roma kölecilik uygarlığının bağrında köle ayaklanmaları vardır ama kölecilik uygarlığın çöküşü esas olarak bu ayaklanmalarla gerçekleşmiş değildir. Muazzam köle kitlelerinin günlük, sessiz, bilinçsiz, gözle görülmeyen bir protestosu vardır. Tarlada isteksiz çalışır. İş sürecine o kadar yabancılaşmıştır ki, küçük küçük, bireysel, dağınık, yaygın ve pasif protestolarla bunun acısını çıkarır. Kölecilik dönemin bütün tarihçileri, bu nedenle bir noktadan sonra köle emeğinin çok verimsiz hale geldiğini tesbit ederler. Bunu niye anlatıyorum? Bir kere Marks'ın sınıf mücadelesi hakkında, "sınıf mücadelesi sadece büyük ayaklanmalar ve gösteri yürüyüşlerinden ibarettir" gibi kaba bir anlayışı yoktur. Bence pasif protesto da önemli sonuçlar doğurabilir.

Bence Sovyet toplumunun 1940'lardaki, 50, 60 ve 70'lerdeki durumu böyle algılanabilir. Sürekli olarak emek verimliliğinin düşmesi olayını görüyoruz Sovyetler Birliği'nde. Neden? Bence Sovyet insanı demokrasizis kaldığı, emek sürecine yabancılaştığı için. Devletin ağırlığı çok fazla hissedildiği için ayaklanmalar olmamıştır ama bu sessiz protesto binbir şekilde üst yönetime yansımıştır. İşte bu sessiz mesajdır ki, bir noktadan sonra parti içindeki olumlu unsurlar tarafından algılanmış ve bu sefer yukarıdan reform hareketine dönüşmüştür. Kuşkusuz bu mesajın algılanmasında Polonya'daki olayların da belli bir etkisi olmuştur. Polonya başka bir ülkedir ama aynı

zamanda komşusudur Sovyetler Birliği'nin, oraya bakmak bile etkili olmuştur. Kanımca Polonya işçileri Gorbacov'a bir mesaj vermişlerdir. Ben yıllar boyunca verilen bu sessiz mesajın önemli bir aşağıdan yukarı diyalektik olduğunu düşünüyorum. Solun bazı kesimlerinin büyük grevler, gösteriler görmeyince her şeyi yukarıdan aşağı sanmalarını da vulger bir anlayışın ürünü olarak görüyorum. Yukarıdan aşağı demokratikleşme başladığında ise o yeni yeni aşağıdan yukarı insiyatiflerin önünü açmaktadır.

— *Gerek Sovyetler Birliği'ndeki, gerekse diğer sosyalist ülkelerdeki talepler, siyasal anlamda demokratikleştiğinde, bu şu bildiğimiz "burjuva" demokrasisini de beraberinde getirmeyecek mi kaçınılmaz olarak?*

— Kuşkusuz bu, bu sohbetin sınırlarının içine sığmayacak kadar önemli teorik tartışma konuları. Ben kısaca şunu söyleyeyim: Ben çoğulcu ve çok partili bir sosyalizmden yanayım. Son yazdıklarım da bunu anlatmaya çalışıyorum. Dünya büyük bir dönemeçte, sosyalizm büyük bir dönemeçte. Sosyalizmin nasıl kötülediğini ve nerelerde tıkanıldığını açıklayabiliriz ama nereye gideceği konusunda henüz ipuçlarımız çok fazla değil. Yeni bir dönem açılıyor. Ben bu açıdan yeni dönemin eski kuramlarla çok fazla açıklanabileceği kanaatinde değilim. Eski kuramlarda ısrar etmenin hayattan kopmak anlamına geleceğini çok kesin olarak düşünüyorum. Önümüzde yeni bir okyanusun açılmakta olduğunu ve biraz Kristof Kolomb ruhuyla davranmamız gerektiğini söylüyor eldeki bütün veriler. Bugün eski kuramlara sarılmak, bana, dünyanın düz olduğu ve biraz fazla açılırsa bir yerlerden aşağıya düşüleceği kuramında ısrar edip karada kalmayı

seçmek gibi geliyor. Bunda olumlu anlamda insan tabiatına çok aykırı bir şey var. Çünkü insan yeniyi denemek ve bilinmeyene yelken açmak ister. Ben sosyalizmin bunu yapmak zorunda olduğu kanısındayım.

Özet olarak siyasal demokrasi konusunda şunları söyleyebilirim: Ben metod olarak tarihsel materyalizmden yanayım. Tarihsel materyalizm bize toplumların ilerlemesinden yana olmamız gerektiğini söylüyor. Bu yöntemi, her türlü dogmayı bir yana bırakarak Polonya örneğine uygulayalım. Bu çoğulculuşma, çok partilileşme Polonya halkını ileri götürmekte midir, değil midir? Bence önemli olan budur. Dayanışma'nın ortaya çıkıp iktidara ortak olma sürecine girdiği aşamadan önceki dönemi, biz kafamızda "İşte bu sosyalizmdir" diye dogmalaştırırsak, o zaman bu zihinsel yapı bizi, bunu sosyalizmden vazgeçmek olarak görmeye götürür. Bence bu aslında, sosyalizmin ilkel ve geri bir türünden vazgeçmektir. İnsanlık çok daha ileri türlerini yaratacaktır sosyalizmin, ama bunlar bir yana ortada bir gerçek vardır: Bu dönüşüm toplumu ileriye götürmekte midir, değil midir? Ben her şey bir yana, diyalektik materyalizmin ruhunun bunu saptamakta yattığı kanısındayım. Adı ne olursa olsun, bu çok partilileşme, çoğulculuşma Polonya toplumu için bir demokratikleşme hamlesini ifade ediyor mu etmiyor mu? Eğer ediyorsa bundan yana olmak lazım. Dikkat ederseniz ben, "Asıl sosyalizm Polonyada şimdi geliyor." filan demiyorum. Bu toplum şu şu koşullar nedeniyle somut olarak tıkanmıştı. Onun somut tıkanışını ifade eden nedenlere göre bir ilerleme ifade ediyor, diyorum. O zaman bundan yana olmak gerekir, diyorum.

“demokrasi dalgası bastırılırsa stalinizm güç kazanır”

— 12 Eylül sonrasında *Aydınlık*’çı ve *TİKP*’li olarak bilinen kesim arasındaki saflaşma nasıl başladı?

— Çin’in 1975’lerden beri izlediği bir dış politika vardı. ABD’yi de müttefik alan ve Sovyetler Birliği’ni esas düşman gören bir dış politikaydı bu. Sovyetler Birliği’nin saldırganlığına ve savaş kışkırtıcılığına karşı, bir dünya birleşik cephesi politikası izlemeye başladılar. Bir savaş çıkacağı teması üzerine kurulmuştu bütün bu politikalar. Biz de üç aşağı beş yukarı bu politikaları tamamen benimsedik. Benimser benimsemez de, bu, dış politika olmaktan çıkıp ülke içi bir politika haline dönüştü. Ülke içinde de Sovyet tehditi esastı ve “Türkiye devriminin önündeki esas düşman Sovyetler Birliği’dir, bütün iç politika cepheleşmesi de buna göre olmalıdır” şeklinde bir siyaseti adım adım benimsedik. Mesela, NATO’nun artık bir saldırganlık paktı olmaktan çıkıp bir savunma paktına dönüştüğünü ve bu nedenle de NATO’dan ayrılmanın gereksiz olduğunu savunduk. Devlet partisi adını verdiğimiz, devletin merkezi bürokratik güçlerini de Sovyetler Birliği’ne karşı olmaları nedeniyle müttefik olarak gördük. Doğal olarak da buna uygun bir politika izledik.

— Peki ya 12 Eylül’e gelindiğinde?..

— 12 Eylül’e geldiğimiz zaman şöyle bir manzara çıktı ortaya: Biz Sovyetler Birliği’ne karşı cepheleşirken Türkiye’de Amerikancı bir darbe oluşmuştu. İkincisi, Amerikancı darbeyi müttefik olarak gördüğümüz devlet partisi yaptı. Üçüncüsü, bir dünya savaşı tehlikesinin gündemde olmadığı gelişen süreç içerisinde ortaya çıktı. Dolayısıyla, bunlar üzerine kurulan politikalar da yanlışlandı. Bütün bunlar, üç dünya teorisi üzerine kurulu veya Sovyetler Birliği’nin savaşı’nın esas kaynağı olduğu temeli üzerine kurgulanmış varsayımların yanlışlığını ortaya çıkardı. Yani, 12 Eylül’den yavaş yavaş bu tarafa geldiğimiz zaman gördük ki, o politikalar geçerliliğe sahip değiller. Önce bu anlamda bir sorgulama başladı. Bu sorgulama yalnızca bugün muhalefette olanlar tarafından değil, aynı zamanda Sosyalist Parti (SP) içinde bulunan bir çok kimse tarafından da yapıldı. Doğu Perinçek’in kendisi de bu işin, bir politik çıkmaz olduğunu gördüğünü kabul etmeye başladı. Bunun bir parçası olarak şöyle bir gerçeklik daha ortaya çıktı: Dünya çapındaki sosyalizm öngörülleri, bizzat sosyalist ülkeler tarafından sorgulanmaya başlandı. Mao dönemi ve Kültür Devrimi Çin tarafından sorgu-

lanmaya başlandı. Brejnev ve Stalin dönemi, Gorbaçov ve Sovyetler Birliği tarafından sorgulanmaya başlandı. Biz Türkiye içindeki kendi pratiğimizi sorgulamaya başladık. Çünkü, 12 Eylül öncesinde bütün diğer sol gruplardan kopmuştuk. Bu sorgulamayla birlikte bir düşünce ayrılığı da boy vermeye başladı. Ayrılığa giden ilk yol, geçmişin sorgulanmasıyla birlikte ortaya çıktı.

— *Ayrım temelde hangi konular üzerinde netleşiyordu?*

— Sosyalizm anlayışları tabii ki öncelikliydi. Stalin meselesi bizim tarafımızdan ciddi bir eleştiri konusu oldu. Stalin'in bugünkü problemlerin kaynağında önemli bir dönüm noktası olduğunu düşünmeye başladık. Çünkü geçmişte biz, Stalin'i doğru ve devrimci olarak kabul ediyorduk. Bu önemli bir ayrım noktası oldu.

İkincisi, sosyalist demokrasi kavrayışımız konusunda önemli bir ayrım ortaya çıktı. Tepedeki bir parti kliğinin her şeye hakim olduğu ve aşağıdan yukarıya bir kırılmanın yaşandığı bir sosyalizm tecrübesi vardı dünyada. Bu durum Türkiye pratiğinde de yaşandı. Bunu da sorgulamaya başladık. Sosyalizmin, bugüne kadar kabul edip üzerinde tartışılmaz dediği noktaları yeniden gözden geçirilmeye başlandı. Bu arada doğal olarak çok ilginç bazı aşamalardan da geçtik. SP'nin programına giren şekliyle sosyalist demokrasi oldukça ileri bir adımdı. Seçim yoluyla iktidarı başkasına bırakabileceğini ifade eden, herkesin parti kurma özgürlüğünü savunan ilkeler de girmişti SP programına. Elbette ki, bunlarda bizim önemli bir rolümüz oldu. Fakat programa yazılanlarla, SP içinde yaşananlar arasında önemli bir çelişme vardı. Eleştirilerimiz konusunda hiç de programda yazılı olana uygun davranılmadı. Stalinci mantığı yaşadığı geçmişi eleştirmek yerine, sahip çıkmayı benimseyen bir tutumla yüz yüze geldik.

Yine sosyalistlerin birliği konusunda dışarıya karşı "birleşelim" denilmesine rağmen, dışardaki sola "kavanozdaki sol" diyen, dışımızdaki solu küçümseyen, devrimci görmeyen bir mantık da adım adım inşa edildi.

— *Kopuş sürecine nasıl gelindi?*

— Şimdi biz önce şöyle düşünmüştük: Fikir ayrılığına rağmen bu parti içinde bir muhalefet kanadı olarak bulunalım. Sovyetler

Birliği'nin değerlendirilmesi olayı da temel ayrımlardan birisiydi. Bütün hatalarına rağmen, biz Sovyetler Birliği'ni ve bütün sosyalist ülkeleri, kapitalizmden bir kopuş olarak sosyalizm içi kabul etmek gerekir, gibi bir fikre ulaşmıştık. Bu noktada da önemli patırtılar koptu. Çünkü onlar Sovyetler Birliği'ne "sosyal emperyalist" demeye devam ediyorlardı.

Bütün bunlara rağmen biz bir muhalefet kanadı olarak parti içinde bulunmayı düşünmüştük. Çok sesli bir parti ütopyasına, belki buralardan giderek ulaşabiliriz gibi bir iyiniyet içindeydik. Ama bu yürümedi. O arkadaşlar bizim "Kanat" toplantısı yapmamıza sert tepki gösterdiler. Bunlar bir arada bulunmayı ve yaşamayı güçleştiren tepkilerdi. Lüzumsuz bir disiplin ve otorite kışkırcılığı bizi hareketsiz hale getirmek için olmadık tedbirler aldılar.

Biz 12 Eylül'den önceki örgüt içi ayrılıklarda çok kötü olaylar yaşandığını görmüştük. Biz bu kötü deneyleri bir daha yaşamamak için iyi bir performans gösterelim istedik. Ama maalesef sonuçta yine, o bildiğimiz suçlamalarla kopuş gündeme geldi. Ama ben bunun kaçınılmaz bir kader olduğu kanaatinde değilim. Eğer o partinin tepesinde bulunan grup daha hoşgörülü davranırsaydı, bizim gibi bir potansiyeli dışlamak zorunda kalmayacaktı ve kendileri için de daha faydalı olacaktı. Kendi durumlarını da zora sokacak lüzumsuz bir gerginlik gösterdiler. Tek kişi otoritesine çok alışmış bir kültür içerisinde bu işin yürümeceği anlaşıldı.

— *Bu kopuşta Gorbaçov'un etkisi, sanırım önemli bir yere sahip. Bunu biraz açar mısınız?*

— Brejnev Sovyetleri çok kötü bir profil veriyordu. Yayılmacı ve müdahaleci bir siyaset tarzı vardı. Gorbaçov'la birlikte Sovyetler Birliği bunları terk etmeye başladı. Gorbaçov'un düşünceleri ayrıca tartışılabilir ama sonuçta Sovyetler Birliği, Brejnev döneminden farklı bir profil vermeye başladı. Geçmişteki yayılmacılığı eleştirip kitle inisiyatifini ve sosyalist demokrasiyi savunan bazı adımlar atmaya başladı. Tabii ki bunlar, düşünce perspektifini geliştirmek bakımından etkili oldu. Ben şahsen bunları gördüğüm zaman Sovyetler Birliği'ne "sosyal emperyalist" demenin daha bir anlamsızlaştığını düşünmeye başladım. Gorbaçov kuşkusuz önemli bir etken oldu.

— *Sovyetleri bir kenara bırakıp Çin'e gelsek...*

— Çin için şöyle düşünüyorum: Mao Kruşçev'le mücadele içinde politikalar oluşturdu. O günkü dünya konumlanmasında Sovyetler Birliği adım adım Çin'in en fazla hedef aldığı ülke durumuna dönüştü. Başlangıçta adım adım Stalin'den kopmayı yaşayan Mao, bu gerilim içinde Stalin'e daha toleranslı yaklaşmaya başladı ve Stalinizmin köklü bir eleştirisine girme şansını yitirdi. Çünkü Kruşçev, Stalin'den belli bir kopuşu da ifade ediyordu. Ama Kruşçev'le mücadele, Mao'nun Stalin ve Stalinizmden tam kopuşunu engelledi. Belki de o kapışma olmasaydı Mao daha fazla Stalin'den uzaklaşacaktı. Ama öyle olmadığı için Çin'in Stalinizm'den kopuşu tam olarak gerçekleşmedi.

Mao dönemini ben ikircikli bir dönem olarak görüyorum. Bir yandan muhalefete "bu burjuva ajanıdır" demiyor ve katliam dayatmıyordu. Fakat öte yandan, ortaya "iki çizgi, iki yol"u koydu. Bu Stalin'den bir anlamda kopuş ama bir anlamda da devamı. Stalin dönemi mantığını, biraz restore ederek devam ettiren bir perspektifi bu, diye düşünüyorum. Bence Kültür Devrimi bunun en zirve örneklerinden birisidir.

— *Stalinist çizgiyle Kültür Devrimi bir anlamda bir hayli çatışıyor galiba...*

— Çok çakışan yanları var. Kültür Devrimi, özünde bürokratişmayı hedef alan, aşağıdan yukarı hareketi savunan önemli temalara sahip. Fikriyatın bu olmasına rağmen, pratik çok kötü uygulamaları beraberinde getirdi. Sonuçta, bir tarafın diğer tarafı zor yoluyla bastırdığı, Stalin dönemi uygulamalarını hatırlatan hareketler yapıldı. Dolayısıyla, kültür Çin'de kuraklaştırıldı ve "Yüz çiçek açsın, yüz fikir birden yarışsın, söylensin" anlayışını ezen sonuçlar yarattı Kültür Devrimi.

Mao'nun ölümüyle birlikte ise "sağ" tabir edilen kanat yönetimi ele geçirdi. "Sol"u adım adım tasfiye ettiler, ama bence, partinin başına çöreklenmiş bürokrasi gerçeği değişmedi. Deng'in ekonomideki liberal perspektifi, kaçınılmaz olarak, siyasetteki belli liberallikleri de zorlamaya başladı. Burada Çin toplumuyla Sovyet toplumunun farklılığı çıktı ortaya.

Sovyetler'de elli yıllık bir bürokratişmanın sonucunda, toplum belli ölçüde bastırılmış durumda. Çin'de ise altüst oluşlar çok fazla. Bu altüst oluşlar dolayısıyla toplum sürekli politizasyonlardan geçti. Bu bakımdan Çin toplumu daha duyarlı. Ekonomik liberalizme paralel olarak, siyasi liberalizm talepleri de yükselmeye başladı. Bu aşamada, reformcu grup, iktidarını demokrasi talepleriyle paylaşıp paylaşamayacağı açmazıyla yüz yüze geldi. Ekonomik liberalleşme, siyasi liberalleşmeyle birlikte yürümediği için, iktidarı elinde tutan seçkin azınlık ekonomik imtiyazlar kazandı. Bu ise iktisadi yozlaşmayı beraberinde getirdi. Söz gelişi, Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin başındakilerin aileleri büyük silah tüccarları haline geldiler.

Bürokratik Deng kligi halkı ve özgürlük taleplerini bastırmak için Stalinistlerle ittifak yaptı. Kitle hareketinin bastırılması konusunda, Stalinistlerle reformcuların bir kesimi birleşti. Bu ittifak, Tianenman meydanında halkı ve gençliği ezdi ve demokrasi taleplerinin önüne set çekti. Anlaşıldığı kadarıyla, Stalinistler giderek güçleniyor ve demokrasi taleplerini ezmek konusunda kararlı gözüküyorlar. Bu gayet açık, demokrasi dalgası bastırılırsa Stalinizm güç kazanır.

— *Sosyalist ülkelerin büyük çoğunluğu, tabandan gelen kitlesel dalgalar halinde Batılı anlamda demokrasi talepleriyle yüz yüze. Bunu nasıl açıklıyorsunuz?*

— Komünizmin yetmiş yıllık tecrübesi iki tür tepkiye yol açtı: Birincisi, bu sistem bizi ezdi. Bu işe halk iktidarı, işçi sınıfının sömürülmesinin ortadan kaldırılması gibi ütopyalarla başladık ama süreç içinde yönetimler bürokratik diktatörlüğe dönüştü ve halkı bir kenara itti. Bu belirleme, iki sonuç yarattı: Birincisi, Batı bizden üstündür ve Batı normlarıyla yaşamak daha iyidir. İkincisi, hayır biz sosyalizmi yanlış uyguladık. Eğer kitle inisiyatifini esas alan bir sosyalizm uygulayabilirsek, bu insanlık için yeni bir aşama olur. Bu iki eğilim şu anda çatışıyor. Sosyalist demokrasinin burjuva demokrasisinden daha ileri normlar yaratması gerekiyor. Doğu Avrupa ülkelerinin önümüzdeki deneyleri bu gelişmenin kaderi konusunda da ipuçları verecektir.

hariçten tutulmuş notlar(*)

12 Eylül öncesi değerlendirilirken üzerinde en fazla durulacak, tartışılacak siyasi hareket, şüphesiz Devrimci Yol olacaktır. Özellikle şu dört şey üzerinde durulması gerekiyor: 1) Nasıl kitleselleşti? 2) Fatsa deneyi. 3) Yeraltı Maden-İş örgütlenmesi ve 4) Direniş Komiteleri. Bu duraklarda D.Yol'u incelerken dersler çıkarılacak çok şeylerin var olduğuna inanıyorum. Yeter ki olumlu-olumsuz yanların ayrıştırılması becerilebilsin.

Taner'in yazısı bir anlamda sosyalist kitleye yansıyan bir D.Yol değerlendirmesi olma özelliğini taşıyor ve süreci başlatıyor.

D.Yol, Eylül öncesinde kendi bünyesinde açığa çıkmayan, gizli kalan farklı eğilimleri taşıyordu. Eylül kırımı, açığa çıkmasına neden oldu.

D.Yol'un en büyük özelliklerinden biri, asıl düşüncelerini eskiyi yadsıyarak ifade edeme-

mekti. Bunun nedeni, her şeyden önce '71 pratiğine damgasını vurmuş THKP-C'nin sempatisini yitirme endişesiydi.⁽¹⁾ THKP-C'nin söylemini sürdürerek bu sempatiyi örgütleyebilmek daha kolaydı. Bu yüzden kafalarda varolan ideoloji, THKP-C kavramlarının içine yavaş yavaş doldurulmaya başlandı. Kavramlar aynı kalıyordu ama içleri boşaltılıyordu. İşte Taner'in "THKP-C hareketinin Türkiye Devriminin yoluna ilişkin tezlerini açıklayan kav-

(*) Bu eleştirel notlar, kehdini, Taner Akçam'ın *Sosyalist Birlik*, sayı 6 ve 7'de yayınlanan yazılarıyla sınırlamıştır.

1. "1970'lerde kısmen eski partiler döneminden kalma anlayışlardan, biraz da dönemin sempatiyle bakılan mücadelelerine ters düşme endişesinden kaynaklanan bir zıdıklık korkusu vardı. İnkarcılıkla suçlanma korkusu bir çok insanı bağımsız düşünmekten veya düşüncelerini açıklamaktan alıkoyuyordu." (T.Akad, *Türkiye Sorunları Dizisi*, 2. Kitap, sy. 56, abç.)

ramlarını kopartıldıkları yerlere geri oturttu(k) ve onların anlam ve içeriklerini yeniden açıkladı(k)" dediği süreç, bu süreçtir. Bu kavramların içi, kavramın kendisini yadsıyan ideoloji ile dolduruldukları için, zamanla o kavramlar az kullanılır olmaya, daha sonra da neredeyse kullanılmamaya başlanılmıştır. Bugün gelinen aşamada D.Yolcu olan birçok kişiye bu kavramları kullanmak sıkıntı vermektedir.

İdeolojik cesaretsizlik '71 pratiğinin değerlendirilmesine de yansdı. "Demokratik mevzileri terketmeme", "İdeolojik birliğin olmaması", "Volan kayışların kopukluğu" vb. yaklaşımlar THKP'ye aslında sol hatadır derken, bir türlü bu niteleme yapılamadı. Bu ideolojik cesaretsizliğin izlerini Taner'de de bugün bile görmek olanaklı. "Bugün çatışmanın ana eksenini Cunta ile biz değiliz. Cunta bir taraf biz bir taraf değiliz" (S.Birlik, sayı 6, sy. 7) diye yazıyor 12 Eylül sonrası. Bugüne bakış, aynı zamanda geçmişe nasıl bakıldığını da verir. Oysa Mahir 1971 pratiğini "Bugün savaşın sürdürülüş biçimi halkın devrimci öncüleriyle oligarşinin arasındadır" diye değerlendiriyordu. Aynı eksenle Taner ile Mahir zıt değerlendirmeler yapıyor. Dolayısıyla Taner'in 1971 için "Yenilgi bu görüşlerin hayata geçirilmesinin bir dizi başarısızlıkların ürünü olarak ortaya çıkmıştır" (S.Birlik, sayı 6, sy. 32) dememesi, sol bir hatadır demesi gerektirir. Çünkü başarısızlık ile sol yanlıgı farklı şeylerdir.

"70'li yıllarda önümüzde bulduğumuz için giydiğimiz ideolojik-teorik çerçevenin bizi belirlemede çok önemli olmadığını savunuyorum. Biz şu veya bu ideolojik tercihlere göre bir araya gelmedik; bizim şu veya bu teorik konudaki tercihimiz, diğer siyasal akımlarla ayrım noktamızı oluşturmadı. Başka bir şey de olsa giyilirdi. Hatta abartarak söyleyeyim, bu teorik çerçeve hareketin doğal karakterine uymuyor, onunla ciddi bir çatışma içinde bulunuyordu." (S.Birlik, sayı 6, sy. 6.)

Bu aktardıklarım biraz önce söylenenleri doğruluyor.

Geleneğe sahip çıkmak ve onu sürdürmek, tarih bilincini zorunlu kılıyor. Bu zorunluluğun bilincinde olmak yetmiyor. Eğer yaşanan süreçte tarih bilincinin devam ettirici olgusu yakalanır, onunla iç içe geçirilirse gelenek sürdürülebilir. Kavramların içleri boşaltılarak değil. Belki Taner'in "ruh" olarak ifade etti-

ği budur. En azından ben öyle anlıyorum. "Kopuş" diye ifade ettiği Marksizmin revizyonist⁽²⁾ yorumundan THKP'nin ayrılması (Devrim, çalışma, örgüt anlayışında anlamını buluyor) yılların pasifliğini kırıyor. Radikal, mücadeleci, azimli bir çizgiye oturuyor. En azından şu bilince çıkarılıyor: Devrimin şiddete dayandığı, illegal örgütlenmenin esas olduğu ve kendi gücüne güvenmesi gerektiği. İşte gelenek sürdürülecekse, bu temellere oturtulması gerekiyor. Yığınların örgütlenmesinin esas alınması, politik örgütü fikir kulübü olarak görmek, partileşme sürecinin "iktidar nüveleri"nin yurt sathına paralellemele değil.

örgüt sorunu

Politika örgüt ister. Örgütsüz politika bir şey ifade etmez. Pratiğin, işçi sınıfının önüne çıkardığı bir zorunluluktur örgüt. Ancak bilindiği gibi, işçi sınıfının kendiliğinden mücadelesi sendikal bilinç düzeyinde kalmaktadır. Onu politik bilince ulaştıracak, işçi sınıfının dışındaki marksist aydınlardır. Bu yüzden politik örgüt zorunluluğu, önce aydınların önüne çıkmaktadır.

Örgüt bir öznedir. Şüphesiz amaç değil araçtır. Ama içinde bulunduğumuz süreçte politik örgüt çok fazla önem kazanmaktadır. Bir, bilinç iletmek, iki, her alandaki her çeşit mücadeleyi örgütleyip yönlendirmek, üç, legal ile illegal alandaki mücadeleleri ustaca koordine etmek ve karşı devrimin saldırıları karşısında kadroları en az zarar görecektir şekilde mevzilendirmek gerekmektedir. Tüm bunları ancak bir politik örgüt yapabilir. İşte bu yüzden bireysel iradenin kolektifliği olan örgüt, öznedir. Alt yapısıyla, hiyerarşisiyle, her şeyiyle, çok iyi oluşturulmuş olsa bile tek başına bir hiçtir ve yok olmaya mahkumdur. Kendi dışındaki nesnellikle bütünleşmesi, maddi güç olması gerekir. Özne kitlelerin içinde, kitlelerin eylemlğinde olmak zorundadır. O içkindir. Özne böyle bir süreçte hem etkiler hem etkilenir, hem de o eylemliliğin uygun örgüt biçimleriyle politik örgütü, dolayısıyla kadroları korumanın olanağına ulaşılır. Suda balık olmak

2. Taner'de dogmatik-ekonomik deyişi var. Dogmatiklik bir yana, ama ekonomik kopuşa katılmıyorum. Çünkü THKP ideolojisinde "ekonomik" izler var. Örneğin, sürekli faşizm tespiti. D.Yol bunu miras olarak alıyor ve sürdürüyor.

budur. Parti ile sınıfın birliği budur.

Devam edersek, mücadele dinamiklerini saptamak, onların beklenti ve sorunlarını dikkatli bir şekilde değerlendirmek, kitlelere uygun örgüt biçimleri ve uygun çalışma anlayışları önermek, benimsetmek, harekete geçirmek gerekmektedir. Taner'in sık sık yinelediği, hatta "esas" dediği tüm bunlar, kitle cephesindeki faaliyetlerdir. Sınıflar mücadelesinin vazgeçilmez koşullarıdır. Olmazsa olmazdır. Eksiklik, kitlesel faaliyeti öne çıkarmak, sadece bu alanla sınırlanmak, kitle örgütlenmesini esas olarak ele almak ve politik örgütü fikir kulübü olarak görmektir.

İçinde bulunduğumuz süreçte, sosyalistlerin önündeki esas görev ikilidir. 1) Politik örgütü yaratmak ve 2) Geleneğimizin ideolojik-politik temellerini her türlü oportünist saldırı karşısında korumak ve mevcut durum analiziyle, doğru-yanlış, gerekli gereksiz süzgecinden geçirerek, ayıklayarak zenginleştirmek gerekmektedir.

Dar ve geniş anlamda, ilgili toplumun ilişkilerine uygun düşmeyen örgütler yıkılmaya mahkum "gerici" örgütlerdir.⁽³⁾ Mevcut ilişki ve çelişkilere uygun oluşturulan örgütler, aynı zamanda o ilişkileri ileriye doğru geliştirici olmalıdırlar. Örgütlerin esnekliği bir anlamda gelişmeye ve değişmeye açık olmak demektir. Gelişmek ve değişmek ihtiyaç sorunudur. İhtiyacı en iyi ifade edecek olanlar ise, o örgütün içine aldıklarıdır. Demek ki örgüt üyelerinin, önlerine çıkan bu zorunluluğun bilincine ulaşması ve ona yabancılaşmaması gerekmektedir. Yabancılaşmamak, o örgüte sahiplenmek, kendisinin emeği olduğunu anlamasıyla mümkündür. Çünkü, hiç kimse kendi emeğinin bilincinde olarak ürettiği şeyden, bir "tokatla" vazgeçmez, sonuna kadar savunur. Başka bir ifadeyle, ihtiyacın saptanması ve kitleden kopmaması için bireyin kendisini ifade edecek yöntem ve araçların varlığıyla mümkündür. Yani birey, kendi haklarının güvencesinde olmasından emin olmalıdır.

Aristoteles'te şöyle bir adalet anlayışı vardır: Köle karşısında efendi aleyhinde adaletsizlikten söz edilmez, der. Çünkü köle efendinin mülküdür. Efendi mülküne istediği gibi davranır. Bu davranışlarda adaletsizlik aramak saçmadır. Şimdi, burada böylesine abartılı bir paralellik kuruyorum. Örgüt her şeydir, (Fe-

tişleştirmek, totemleştirmek) hep doğruyu yapar. Çünkü o, Marksizmle kendisini donatmış, özellikle yönetici kadrosu toplumun en uyanık, en bilinçli, en bilgili, en seçkin insanlarıdır.⁽⁴⁾ Bunlar doğru yaparlar, yanlış yapsalar bile, geri olan partili-partisiz insanlar bu yanlış görmezler. Örgüt merkez organları, kendi yanlışını kendi görme şansına sahiptir. Bu yüzden politik örgüt ve özellikle merkez her şeydir. Politika üretimi diğerlerine, hele hele partisizlere hiç ama hiç bırakılamaz. Sadece danışılır, daha açık söylersek, onaylatılır.

Mahir'de "Kitlelerin küskünlüğü", "Böyle gelmiş böyle gider" kadcılığı diye ifade olunan, aslında ekonomik temelde yükselen siyasal "yabancılaşmadır", apolitikliktir. Uzun yıllardır yönetenler bütün politik, ekonomik, kültürel, sosyal kararlarını hep kitleleri dışılayarak almışlardır. Yönetenlerin bu anlayışı ilginç bir şekilde biçimsel ve söylem düzeyindeki değişikliklerle sol harekette de egemen olmuştur. Politik örgütlerde, sendikalarda, demokratik kitle örgütlerinde hep birileri kitleler adına kararlar alırken, geniş yığınlar politika üretmenin dışında tutulmuşlardır. Sonuçta küskünlük ve kadcılık devam etmiştir.

Devam ediyoruz, 12 Eylül yenilgisi genel olarak anlatılırken "kitleleri sürü gibi görmek" anlayışının da yenilgisi olduğu ifade olunuyor. Bir anlamda da bu anlayışı, yenilginin nedenlerinden biri olarak görmek gerekiyor. Yazı böyle bir izlenimi de veriyor. Bu genellemeyi D.Yol'a indirirsek, Taner'in özellikle sosyalist demokrasi konusunda 1981'de yazmış olduğu taslakta "Memur devrimciliği" anlayışının kadrolara egemen olduğundan söz ediliyor. "12 Eylül sonrasında olduğu gibi *hazır reçetelerin* gelmediği bir ortamda ise bu anlayış, *şaşkınlık* ve *şok*, dönemin devrimci görevlerini yerine getirememe biçiminde uç vermişti" (abc).

Yukarıdan aşağıya, sosyalist demokrasinin dışlandığı, merkezi olarak yönetilen herhangi

3. Taner'de de buna benzer bir değerlendirme var. "Sürekliliğimizin koşulları örgütün sürekliliğini sağlamakta yarıyor. Hatta aksine bu tür *kemikleşme*, sürekliliği öldürüyor." (abc)

4. Eylül öncesinde TIP'in bir seçim konuşmasındaki "Oyunuzu bize vern, toplumun en akıllı profesörleri, aydınları bizde" deyişlerini anımsayalım.

bir örgütün üyeleri, kendi güçlerinin bilincinde olamazlar. Kendi güçlerinin bilincine ulaşmamış olan üyelerin kendi kişiliğini, kendi kimliğini bulması çok zordur. Kimliğini bulamamış, üretken olmayan birey inisiyatif geliştirmekte çok zorlanır. Adeta neyin, ne şekilde yapılmasına karar veremez, birilerinden -merkezden- bekler duruma gelir. Eylül kırımını en şiddetli yaşayan D.Yol'un binlerce taraftarının ve yakalanmamış onlarca, yüzlerce kadrosunun hiçbir şey yapamayıp nedenlerinden en önemlisi budur. Bu sessizlik, bu dağınıklık ve hareketsizlik nasıl açıklanabilir başka?!

hangisi doğru?

"12 Eylül sonrası ortaya çıkan durumun, en temel ve çarpıcı bir özelliği, siyasal olarak ne yapılacağına bilinmeyişi, her düzeydeki kadrolarda yarattığı şaşkınlık olmuştur. Bu, daha önce her şeyi ağırlıklı yukarıdan hazır biçimlerde almış ve kendisini sadece yapması gereken işlerle sınırlı tutmuş, edilgen devrimcilik anlayışının doğal ve kaçınılmaz bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Hareketimizin savunduğu bir anlayış olmamasına rağmen, sadece verilen işi yapan, ona kafa yoran memur devrimciliğinin saflarımızda yaygınlaşması, sonuçta her şeyi hazır reçeteler halinde yukarıdan bekleyen insanlar yığınını ortaya çıkarmıştır." (S.Birlik, sayı 6, sy. 30.)

Bu taslak 1981'de yazılıyor. "Hareketimizin savunduğu bir anlayış olmamasına rağmen..." cümlesini çıkararak, yukarıda söylenenlere katılıyorum. "Edilgen devrimcilik", "Hazır reçeteler bekleyen", "Memur devrimciliği" sadece D.Yol'da değil, bir çok siyasette egemendi.

"Böylece sadece verilen emirleri yapmakla sınırlı olmayan, bir kere Devrimci Yolcu olduktan sonra, kendi verili konumunda belli değişiklikleri yapmayı şart koşan bir ilişki zemininin koşulları oluşuyordu. Bu aslında teorik olarak savunulan katılımcılığın bir örgütte hayat bulmasından başka bir şey değildi... Böylece düşünme ve tartışma özgürlüğü, bu özgürlüğün herhangi katı kurallara ve disipline bağlanmaması, ama işin, eylemin kendi yarattığı, mücadelenin doğal disiplininin sınırlarını tayin ettiği bir ilişki biçimi geliyordu." (S.Birlik, sayı 7, sy. 7.) Bunları yazan da Taner. San ki iki ayrı kalemden çıkmış gibi. Yalnız her iki

değerlendirme arasında, yaklaşık üç yıl gibi bir zaman farkı var. 7. sayıda yayınlanan ve biraz önce aktardığım değerlendirme, ya 1983 sonlarında ya da 1984 yılında yazılan bir mektupta yer alıyor. Bu farklılık nereden geliyor?

Her yazı ve değerlendirme o anın psikolojisini de verir bize. (Bu taslak yazılar nasıl okunmalı sorusuna yanıt verirken Taner şöyle diyor: "Dönemdeki havamızı sergiliyor.")

"Havanın" veya psikolojinin köklerine kısaca bakmak gerekiyor. 1981 yenilginin en şiddetli yaşandığı, resmi terörün sınırsız ve yasa tanımaz yaygınlığı vb. böyle bir aşamada, yurt dışındaki yaşam biçiminin bilince yansımaları birleşince söylenmek istenilen daha rahat söyleniyor. Çünkü, eski durumunun devamçıları pratik olarak bir şey yapamıyorlar. Yapmak isteyenlerin çabaları da kısa sürede başarısızlıkla sonuçlanıyor. 1983 sonlarına veya 1984 yıllarına geldiği zaman durum farklı. Yavaş yavaş eski değerlere sahip çıkılarak toparlanmaya başlanıldığı, meşruluğa doğru yol alındığı, korkunun aşılacak etkin olunmaya çalışıldığı yıllar. Taner bu süreci değerlendiriyor ve D.Yolcuları karşısına almadan, övgüler sıralayarak bir şeyler söylemek istiyor. Politik kaygılar, kâr-zarar hesabı, bilinci etkiliyor, yaklaşık üç yıl önce yapılan değerlendirmenin zıttı şeyler söyleniyor.

Yukarıya aldığım Taner'in değerlendirme-sinde merkezi aklama gayreti var. Hiç uğraşmayın! "İktidar sahipleri", yani merkezçiler "memur devrimciliğinin" oluşmasının baş mimarıydılar.

Toplumumuzun belleği zayıf. Kimi aydınların, "Hoşgörülü, affetmesini bilen toplumuz" dedikleri şey de budur. Bellek zayıflığı tarih bilincinin eksikliğinden geliyor. Bu zayıflık, ne yazık ki sol harekette de var; ama anımsatmak görev. "Memur devrimciliği" anlayışı hareketin merkezinde olmamış olsaydı, mutlaka bir yerlerde yansır. Örneğin çıkarılan Devrimci Yol dergisini ele alalım: Hangi farklı görüşlere yer verilmiştir? Küçük farklılıklar bile yansıtılmamıştır. Tüm yazılar "tek ses, tek nefes olarak" Devrimci Yol imzasıyla yayınlanmıştır. Hele bir sayıda -galiba 22.- Sovyet nüfus alanlarından, yaygınlaşmasından söz eden bir yazı yayınlandı diye hemen toplatılmıştır. Bu da Devrimci Yol'un sansürüdür, yasakçılığdır. Ayrıca D.Yol merkezinin ken-

dine ciddi muhalefet yapanları "Acilcilikle"⁽⁵⁾ suçlayarak, karalayarak tasfiye ettiklerini unutmadık. Taner, merkezi aklamak için boşuna gayret gösteriyor. Hiç uğraşmasın, balık baştan kokar.

nihayet açıklayan biri çıktı

Yıllardır D.Yol merkezi partileşmeyi bir türlü tamamlayamamıştı. Nedenini Taner'in yazısında görebiliriz. "1979 seçimlerinde boykot politikasını önerirken, asıl önemli olan topluma sunulan alternatifti... Devrimci Yol... kitlelere, topluma kendisini değil, kitlelerin mücadelesinde içinde oluşturdıkları kendi örgütlenmelerini alternatif olarak gösterdi. Çıkışın, kendi mücadelesinde ve örgütlenmesinde yattığını söyledi."

"Yine partileşme sürecine ilişkin söylenenler de bu çerçevede ele alınmalıdır. Kendi örgütlenmesi, parti haline dönüşmesi bir sürece yayılmış, halkın kendi örgütlenmesinin temel alındığı, halk örgütlenmelerinin yaratıldığı bir sürece bağlı kalmıştır." (S.Birlik, sayı 7, sy. 7.) D.Yol'un, neden sonu gelmeyen "Partileşme sürecinde" yol aldığı, şimdi daha iyi anlaşılıyor. Demek ki halkın kendi örgütlenmesi ile (iktidar nüveleriyle) paralel gidiyor. İktidar nüveleri, yani Direniş Komiteleri yaygınlaştıkça, yaşamın her alanında örgütlendikçe, partileş-

me süreci kısılacak. Bu sürecin bitmesi ve parti olunması ise "iktidar nüvelerinin", Fatsa'daki gibi -biraz fazlası biraz eksigiyle- ülkenin her yanında gerçekleşmesiyle mümkün olacak.⁽⁶⁾

Tarih hiçbir zaman böylesine bir partileşme sürecine tanıklık etmedi. Ama Türkiye tarihi, trajediyle sonuçlanan "partileşme sürecini" not etti, başarısızlıklar, yanlışlıklar sayfasına.

Hiçbir ülkenin sosyalisti, partileşmeyi "iktidar nüveleri" sürecine bağlamadı. Hangi ülke pratiği incelenirse incelenirse böyle bir şeye rastlanmaz, kitaplarda yazmaz. Çünkü iktidar nüveleri, kendini savunma komiteleri, sovyetler vb. kendine özgü süreçlerdirler. Partileşme süreci bu süreçlerden ayrılır. Parti olabilmek için iki temel şey gereklidir:

- 1) İdeolojik-politik temelleri oluşturmak
- 2) Kadroları yaratmak

Tabii ki bu iki temel gereklilik sınıflar mücadelesinin dışında kalarak değil, tam tersine içinde yer alarak yaşanır.

5. Dikkatli okuyucu, Taner'in yazısında beğenilmeyenler, muhalif görülenler için hâlâ daha bu kavramın kullanıldığına tanık olmuştur. Bu da bize, Eylül öncesi D.Yol'un içindeki muhalifleri "acilcilikle" suçlamasının ne kadar kolay olduğunu ve bunun Taner'in literatüründe kalıcılık kazandığını gösterir.

6. Alacaklı borçluya sormuş: "Ne zaman ödeyeceksin?" Borçlu: "Şubat'ın otuzunda" demiş.

berlin duvarının sonu, solun birliğinin başlangıcı olsun

Berlin'deki gelişmelere devrim diyebiliriz. Sosyalist ülkelerde Gorbacov'la birlikte esmeye başlayan Perestrojka ve Glasnostrüzgarlarına Berlin duvarı da dayanamadı. Artık duvar yok. Soğuk savaş yıllarının ürünü olan, yapımına Ağustos 1961'de başlanan duvar 28 yıl sonra tarihe karıştı. İnsanlık tarihinin o kendine özgü dönemlerinde görülen toplu heyecanı, yüzbinlerin mutluluk sarhoşluğunu; kimimiz rengarenk duvarın dibinde, kimimiz kilometrelerce uzaktan televizyon ekranlarının başında izledik, hissettik, paylaştık.

Duvar içimizdeki geçmişin en olumsuz izlerini söktüp atmalı diye düşünüyorum. Bir nevi "Devrim içinde devrim" yaşamalıyız. Önümüzde yeni bir dönem açılıyor. Türkiye marksistleri, devrimcileri bu yeni döneme kendi renklerini de vurmalıdır.

İnsanların dolaşım özgürlüğü, fikirlerin, dü-

şüncelerin, enformasyon ve bilginin dolaşım özgürlüğünü de getiriyor. Toplumu "kurtarıcılık" hakkı, anayasalara yazılı "yöneticilik", "öncülük" hakkı, tekçi (monolitik) parti ve sendika anlayışı yaşadığımız çağın gerçeklerine sığmıyor, dolayısıyla kadükleşiyor. Sovyetler Birliği, Polonya, Macaristan, Çin ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki gelişmeler sadece bu ülkelerle sınırlı kalacak gibi gözüküyor. Tam da bu noktada hastalığın bulaşıcı olması bizi sevindirmelidir. Bu "iyi" bulaşıcı hastalık sadece sosyalist ülkelerle sınırlı kalmayacak, giderek sanayileşmiş ve gelişmiş batılı ülkelere, orta ve az gelişmiş diğer kapitalist ülkelere de bulaşacaktır. Daha şimdiden Batı Avrupa'da bazı etkili çevreler "Bizim de perestrojka ihtiyacımız var" demeye başladılar bile. Bu da işin diğer bir yönü.

Bugün sosyalist ülkelerin, ama onlarla bir-

likte tüm dünyanın daha fazla özgürlüğe ve gerçek bir çoğulculuğa ihtiyacı var. Sansürün yok olduğu, enformasyon, eğitim ve kültürün kısıtlanmadığı, insanların özlemleri ve çağın gerçeklerinin, “resmi” görüş ve doktrinlerin “resmi filozofilerin” yerini aldığı bir gelecek görülmüyor. Politik partilerin, sendikaların, demokratik kuruluşların hiçbir baskı ve zorlamayla karşı karşıya olmadığı bir toplum, düşünce ve inanç özgürlüğünün yasaklanmadığı bir dünya, doğuda ve batıda ezici bir kesimce destekleniyor.

Bizim Türkiyeli marksistler, insanlığın evrensel değerlerini sıralarken bunları dünyanın her yeri için savunur ve talep ederken, açıktır ki en önce kendi ülkemizi düşünüyoruz. Biz de gerçekleştirmeyi istiyoruz. O zaman hemen eklemeliyiz: tekçi bir parti anlayışını reddediyoruz. Totaliter yönetimlerin monolitik kafası bizden uzaktır. Özgür, eşit katılımlı seçimler, gerçek politik çoğulculuk, alternatif politika üretme hakkı ve ona saygı; bunlar bizim de ortak özelliklerimiz olmalıdır. Biliyoruz ülkemiz komünistleri, devrimcileri, göreceli bir çoğullukla geçmişte bu değerleri kabul etmemiştir, onları hor gördü ve küçümsedi. Çok daha az bir kesimi ise çılgın da olsa bu değerleri savundu. Kendi payıma bu değerleri küçümseyen bir kesimden geliyorum. Bugün bunu büyük bir eksiklik olarak değerlendiriyorum. Şimdi bize düşen, sosyalizmin tarihinin olumlu yanlarını ve onun özgürlük, eşitlik, adalet vb. gibi tüm insanlığa mal olmuş evrensel değerlerini ve deneylerini reddetmeden, daha özgürlükçü, çağdaş, demokratik, hümanist ve modern bir sosyalizmi savunmaktır. Çoğulcu bir dünyada yer almaktır.

Türkiye'nin ve dünyanın daha fazla demokrasiye ihtiyacı var. Artık insanlar sadece “iyi” yönetilmek değil, kararların alımına da katılmak istiyor. Farklı görüşlerin de dile getirilmesini istiyor. Marksistler bugünkü durumu incelerken onu sosyalist düşüncenin başlangıç dönemi ile tarih boyunca geçirdiği gelişimi ve kazanımlarıyla birlikte incelemelidirler, karşılaştırmalıdır. Zayıflığımız geçmişte demokrasi nosyonuna ve özgürlükler sorununa kendi amaçlarımızı gerçekleştirecek bir araç gibi bakmamızdır. Onun kalıcı bir yaşam biçimi ve formu olacağını çok geç farkettilik. Türk ve Kürt sol güçleri, en çok baskı ve terörle karşı

karşıya kalmış ülkemiz devrimcilerinin demokrasi konusundaki eksikliklerinin başlangıç noktası geçmişte bol bol dile getirilen “burjuva demokrasisi”, “devrimci demokrasi” ikilemine takılı kalmalarıydı. Böylelikle tüm kötü yönlerinin yanı sıra olumlu yönleriyle insanlığın yarattığı demokrasi uygulamaları “devrimci demokrasi” adına reddediyor, “idealist” bir yaklaşımla demokrasi küçümsenerek yaşımdan uzaklaşıyordu. Komüntern'in doğrularının yanı sıra yaptığı affedilmez yanlışlar da ülke KP'lerinde devam ettirilerek “tek ülke + tek parti = tek doğru” yanlış denklemi ezberleniyordu. Resmi görüş ve Resmi KP'ler dışında her akım ve görüş “anti-komünistlik”, “sınıf düşmanlığı”, “emperyalizmin ajanı olmakla” nitelendi, suçlandı. Gerçekten bu deyimleri hak edenlerin olabileceğini yadsımıyorum. Ne var ki bu anlayışla her eleştiri kulak ardı edilebildi ve birçok iyi niyetli insan ve görüş imha edildi, adeta rejim muhalifleri zorla yaratıldı. İnanıyorum ki birçok Türkiye'li marksist o dönemlerde rahatlıkla rejim muhalifi diye suçlanıp baskı görebilirdi. Komüntern ve sosyalist ülkelerdeki bu yanlışlar dünyadaki KP'lerce aynen izlendi. Çok az istisnalar vardı tabii. Şimdi bu eleştirileri yapmanın bir ölçüde kolay olduğunu eklemeliyiz. Çünkü mızrak çuvala sığmaz oldu, “büyük ağabey”-de Andropov'la başlayan dönem Gorbaçov'la doruğuna ulaştı. Elbette birçok KP bu arada kendi deneylerinden aynı yer yakınlarına varmıştı. Ne var ki belirleyici olan konumu itibarıyla SBKP'deki gelişmeler oldu. Geçmişin hatalarının önemli bir bölümünü taşıyan ülkemiz komünistleri ısrarla, daha uzun müddet “ilk günahların” izlerini silmeye çalışmadılar. Bunun sorumluluğunu taşımaktan korkmamalıyız.

Öte yandan Türkiye ve dünyanın etkili iletişim araçlarında sık sık “komünizmin öldüğü”, “marksizmin iflas ettiği” vb. gibi erken zafer çılgınlıklarını görüyoruz. Bunların bir kesim sağduyulu insanı etkileyebileceğini tahmin edebiliriz. Bunlara karşı cevabımız açık ve serinkanlı olmalıdır. Kendini yenileyen hangisidir? Meydanlarda yöneticilerin sorgulandığı, halkın istemlerine cevap veremeyenlerin değiştiği, duvarların aşıldığı, özgürlüğe, çoğulculuğa, daha çok demokrasiye giden bir sosyalizm mi? Yoksa insanların sömürsünden vazgeç-

meyen, zengin ve yoksulların arasındaki uçurumu arttıran bir kapitalizm mi? Doğu Berlin’de beşyüzbinlik açık toplantılarda 18 yaşındaki liseli genci parti genel sekreteri E.Krenz’i eleştirirken görmek bizleri niye yaralasin? Aksine demokrasinin temeli olan bu sahneyi kapitalist ülkelerde ve Türkiye’de görmek için bir ömrü feda etmeye değer diye düşünüyorum. Açıktır ki sosyalist ülkelerdeki bu yeni durum her yerde komünist partilerin inisiyatifi altında başlamadı. Yani tartışmaları “Parti başlatır, parti bitirir” anlayışının doğru olmadığı da görüldü. Çoğu zaman parti dışındaki kesimler ve çevrelerin istem ve dayatmalarının önemi gözden kaçırılmamalı. Bu bize geçmişte veya halen “tek doğru” olarak kabullendiğimiz anlayışın yanlışlığını da gösteriyor. Toplumun gelişiminin belli bir aşamasında “tekçi” anlayıştaki KP’ler istemlere cevap veremez hale geliyor, o zaman tarihi yapan “yığınlar sahneye çıkarak kendilerine inanmayan, güvenmeyen ve kendileri adına “öncü” geçinenlere güzel bir ders veriyorlar.

Dünya ve toplumlar değişirken komünistler ve partiler de değişmek ve kendilerini yenilemek zorundadırlar. Bu değişim söz ve biçimde değil, öзде, içerikte, düşünce anlayışında ve yöntemde olmalıdır, metotda olmalıdır. Tam da bu gelişmeler esnasında tarih biz Türkiyeli, Türk ve Kürt marksistlerinin önüne iyi bir fırsat çıkarıyor. Şimdi bizler yerimizi ve geleceğimizi ortak bir biçimde birlikte saptayabilmeliyiz. Tarihe daha fazla seyirci kalmadan ülkemiz bazında onu yapanlar arasına katılmanın zamanı gelmiştir. Tam da bu dönemde ülkemiz marksistleri yenilenme, birlik ve yasallık istemlerini gerçek içeriğiyle ele almak ve ortak partilerini oluşturmakla yükümlüdürler.

Türkiye marksistleri kısa bir süre sonra devrimci solun her kesiminin üst düzeyde katılacağı açık geniş bir toplantıyla yeni durumun

saptamasını yapmalıdır. Daha önceleri birkaç kez yapılan toplantılar daha geniş ve temsil düzeyi yüksek bir hale getirilmelidir. Toplantı gündemi “Dünyada ve sosyalist ülkelerdeki gelişmeler ve bu durumun Türkiye’ye etkisi” olmalıdır.

Sargın ve Kutlu yoldaşlarla birlikte diğer TBKP yöneticilerinin içinde olması elbette ayrı bir olumsuzluktur. Ne var ki aynı durum marksist solun önemli bir bölümü için de geçerlidir. Birçok ismin de politik göçmen olarak yurtdışında bulunduğu ve kısa dönemde dönemeyceklerin sayısı da düşünüldüğünde tablomuz tekrar kararmaktadır. Ama bu durum işin önünde engel olamaz ve onların görüşü, katılımı çeşitli biçimlerde sağlanabilir.

Sosyalist ülkeleri ve dünyayı saran yenilenme mikrobundan Türk ve Kürt marksist hareketlerin, partilerin yöneticilerinin kurtuluşuna fırsat vermeyelim! Bu “olumlu bulaşıcı hastalığa” yakalanmaları için elimizden geleni yapalım. Türkiye marksistleri sosyalizmin evrensel değerlerini, ülkemizin renkleriyle zenginleştirerek, solun birliğine ve kitlesel partisine giden yolu açmalı ve Türkiye’nin gündemine bir daha marjinal bırakılmayacak biçimde girmelidir. Bitmeden şunu da eklemeliyim. Eğer önümüzdeki aylarda böyle bir anlayış yöneticilerde görülmediği, birlik ve yenilenme fırsatlarının heba edildiği görülürse, marksist solun ülke içindeki ve dışındaki militan kadroları, parti üyeleri, birim yöneticileri, sempati-zanları ve bağımsız marksist kişiler, kendi parti yöneticilerinin kararsızlığını veya atıllığını gidermek için, hiçbir yerden onay veya emir beklemeden yörelerdeki diğer sol güçlerle ortak irade birliği yaratma çabalarında kendilerini özgür hissedeceklerdir.

Marksist solun birliği daha fazla geciktirilemez. Demokrasi yarın değil, hemen şimdi! Birlik ve yasallık, hemen şimdi! Kitlesel, çağdaş bir Komünist Partisi, hemen şimdi!..

bir sovyet muhalifinin gözüyle britanya

London Review of Books, 20 Nisan 1989, No: 8'den çeviren:

Osman AKINHAY Çanakkale E Tipi

Britanya kamuoyuna şaşırtıcı gelebilse de, Bayan Thatcher, Sovyetler Birliği'nde, özellikle *aparatchiki* arasında en popüler Batılı politikacılardan birisidir. Bundan çıkan sonuç, Britanya Başbakanı'nın Sovyet kamuoyunun solunda duran insanların tartışmalarının genellikle merkezinde yer alan bir sima olduğudur. Muhafazakar radikalizmin Britanya'daki on yıllık deneyimi, tarihsel açıdan gözardı edilemeyecek denli çok önemlidir. Moskova'da ve başka yerlerde, Thatcher'ın başarısını açıklamak için gösterilen genel nedenler -yani, politik irade, güçlü ideolojik motivasyon, çok çalışma kapasitesi, "Falkland faktörü"nden ustaca yararlanma- Britanya'da sahnelenmiş politik dramının gerçek anlamını anlamamıza yardım etmez. İrade gücü, tutarlılık ve ideolojik motivasyon politikada başarıya ulaşmak için kesinlikle gerekli şeylerdir. Ama yeter mi?

Hiçbir politik lider, karşıtlarından yalıtılarak anlaşılamaz. Ne yazık ki Kenneth Harris'e göre, Sosyal-Demokrat ve İşçi Partisi liderleri dramada ancak önemsiz roller alır ve sık sık da, Scargill ve Livingstone örneklerindeki gibi, sadece Başbakan'ın kaydettiği zaferler listesinde anılmayı hak eden karikatürler gibi sunulurlar. Oysa bence, Thatcher'ın başarısını sağlayan, öncelikle solun başarısızlığı olmuştur.

Savaş sonrası on yıllarda, "Britanya modeli" reformist bir modeldi. Attlee'nin liderliği döneminde, ülkenin dünyanın değişmiş koşullarına (Britanya'nın başlıca imparatorluk olma konumunu yitirishi, bilimin üretici bir güçce çevrilişi, iki sistem arası savaşım vb.) adapte olmasını sağlayan bir dizi değişiklik gerçekleşti. Sonradan, ilk planın reformist potansiyeli tükenince, yeni bir konsensüs çıktı ortaya. Sosyal-demokratların yerini, bir yandan re-

formcuların ellerinden devrildikleri biçimi korurken sistemi de beceriyle yöneten muhafazakârlar aldı. Yine yepyeni değişikliklere duyulan toplumsal gereksinim açık hale gelince de, özgür Britanyalı seçmenin sağduyusu hükümet değişikliğini gerçekleştirip başka bir reformlar "paketi"yle sosyal-demokratları tekrar iktidara getirdi. Her durumda, altmışların ortalarına dek Avrupa'nın öteki ucunda böyle görülüyordu "Britanya modeli".

Sorun, Wilson ve Callaghan'ın işçi hükümetlerinin önemli reformlar yapamamasıydı. Ülkenin sayılı bir dünya devleti rolünü yitirishine az çok sancısız katlanmayı sağlamış baştaki reformlar dizisi, Britanya yeni ekonomik güçlerle -Japonya ve Batı Almanya- eşit koşullarda boy ölçüşecekse, yetersiz kaldığını zaten kanıtlamaktaydı. İşçi liderleri bunun farkındaydılar, ama teknolojik yenilenme, modernleşme ve büyüme hakkında bağıra bağıra ilân edilmiş sloganları çok fazla retorik düzeyinde kalıyordu. Burada söz konusu olan, salt politik irade yokluğu değil, aynı zamanda ve öncelikle bir strateji yokluğu sorunuydu.

İşçi Partisi'ndeki gerilemenin sorumluluğu, sol kanadındadır. Bir yandan, İşçi Partisi'nin sol kanat liderleri, ciddi reform önerileriyle öne çıktıklarında bile, hükümetlerinin bizzat ilân etmiş oldukları politikaları yerine getiremeyeceğini göstermişlerken, öte yandan sol söz konusu olduğunda üzerinde düşünülüp taşınmış bir stratejinin yerini genellikle bir dizi radikal öneri alıyordu. İçinde yaşadığı günlerin yeni ve karmaşık gerekliliklerini anlayamayan sol, deyiş yerindeyse, yüzleri arkaya dönük, geri getirmeyi düşledikleri parlak, kahraman Attlee çağında kalakaldılar. Sosyalistler giderek daha muhafazakâr ve kararsız duruma gelirken, Muhafazakârlar gitgide devrimcileşiyor-

du. Callaghan yönetimi, herhangi bir muhafazakâr-gelenekçi yönetim gibi, gereği hissedilen değişikliklerin ölçüsünü, yaklaşan tehlikelerin önemini hiç kavrayamadı. Doğa, boşluktan nefret eder. Yeniden yapılanma gereksiniminin acısını çeken bir toplumda, solun reform yapmada başarısız kalışı sağdan gelecek reformları gündeme soktu.

İdeolojik bir dille konuşursak, savaş sonrası Britanya toplumunun biçimini onlar belirlemediğine ve yeniden yapılanma gereksinimini haykıran kurumlara hiçbir sınıf bağlılığı hissetmediklerine göre, Tory'ler için ideolojik değişikliklere gitmek daha kolaydı. Geçmişin sorumluluğunu taşıyorlardı. Ya da değişik bir biçimde koyarsak, kendi esinlenmelerini dünden değil, kimseyi herhangi bir şeye bağlı kılmayan önceki günden alabilirlerdi: Kraliçe Viktorya'yla "şanlı 19. yüzyıl", eninde sonunda basit kültürel simgelerdi.

Desantralizasyon, enflasyonla savaş, ekonominin yeniden inşası, iki sistem arasındaki eski savaşımın yerini almakta olan çok-merkezliğin olanaklarının kullanılmasına izin verecek olan Avrupa'ya dönüş ve en son kamu sektörünün karsızlığının üstesinden gelinmesi; tüm bunlar, şöyle ya da böyle ele alınması gereken şeylerdi. Tek sıkıntı, herkesi tatmin edecek çözümler bulamayan İşçi Partisi'nin ciddi reformların uygulanışını belirsiz süreye ertelemeyi yeğlemesiydi. Ama Thatcher, tutarlılıkla "öteki sınıf"ın çıkarlarını feda ederek ve onları modernleşmenin tüm maliyetlerini ödemeye zorlayarak kendi önerilerini titizlikle uygulayıp Britanya'nın reformunu kapitalist tarzda gerçekleştirdi.

Başka alternatif var mıydı? Son derece açıktır -ve bizzat Muhafazakârların deneyimi bunu doğrular- ki, kamu sektöründeki şirketler özelleştirme olmadan kârlı hale getirilebilirdi: ülke çapına yayılmış bir meslek kursları programı, sanayinin yeniden yapılanmasından kaynaklanan işsizliğin önünü almaya yardım edebilirdi; hisse senetlerini serbest piyasada işçilere satma yerine, devlet mülkiyetindeki girişimlerde karar alma sürecini demokratikleştirmek ve işçilerin, girişimlerin yönetimine katılmasını sağlamak olanaklı kılınabilirdi. Ne ki, Britanya solu birleşik bir stratejik formüle etmedikçe, dışarıdan verilen öğütlerin yararı olmaz.

Eski "Britanya modeli", bir reform döneminin ardından konsensüsün yeni bir düzeyde restore edilmesini öngörüyordu. Thatcherizm hakkında en çarpıcı olan yan, en azından şimdiye dek bu sonuca ulaşamamasıdır. Politikada başarı kazanmanın nihai bir ölçütü varsa, bu, herhalde, belirli bir partinin değerlerinin bütün toplumun değerlerine döndürülmesidir. 19. yüzyılda liberal demokrasinin ilkelerinde ve 50'lerdeki Refah Devleti fikrinde gerçekleşti bu. Thatcherizm ise, çıkışında olduğu gibi, bir sınıf-partisi ideolojisi olarak kalır. Kuvvetinin ve potansiyel zayıflığının, nedenlerinden birisi burada yatar.

1951'de Attlee, getirmiş olduğu reformların iptal edilmesi riski olmadan seçimi kaybetmeye rıza gösterebilirdi. Gelgelelim, Bayan Thatcher bundan hiç de emin olamaz. Thatcherizm destek vermiş seçmenler, Thatcher'sız Thatcherizm uygulayacakları ümidiyle başka bir partiye destek veremezler. Bu şekilde bakılınca, Demir Leydi'nin on yıllık yönetiminin sonuçları, Attlee yıllarından çok daha az etkileyici, çok daha az güvenli görünür.

Sağın reformuna kurban düşen, yalnızca konsensüs değildi. Üçüncü Dünya'nın en iyi geleneklerini korumasıyla, Kuzey de Güney'den ayrıldı; ekonominin modern sektörleri, krizle darbe almış olsa da yok olmamış geleneksel sektörlerden koparılmakta; ve nüfusun önemli bir diliminin yaşam standardındaki yükselişe, Thatcher'ın reformlarında kendilerine yüz çevrilenlerin büyüyen hoşnutsuzluğu eşlik etmiştir. Hükümetin bu çelişkileri çözmeden yeni bir konsensüs oturtmaya güvenebilmesi güçtür, hem bunu yapmak, Thatcher'ın kendine sadık kalmamasını, U-dönüşü yapmasını ve Thatcherizme son vermesini gerektirir.

Paradoksal bir biçimde, "eski iyi Britanya modeli"nin ilkelerini yıkarak, yıllardır ilk kez soldan izlenecek devrimci bir poliikeyi hiç değilse kuramsal bakımdan olanaklı kılması şey, kesinlikle sağın bu reformlarıydı. Yine de, bir koşulla: sosyalistler, 20. yüzyılın sonundaki devrimci eylemin, bütün dünyadaki radikallerin esinlendikleri geleneksel tarihsel modellerden belirgin ölçüde farklı olacağını anlamalıydılar. Britanya'da bir devrim olursa, onun başlıca görevi, sloganı, geçmiş bütün devrimlerdeki gibi yıkım değil, konsensüsün ve ülkenin birliğinin restore edilmesi olacaktır.

Thatcherizmin yüz çevirdiği kesimlerin çıkarlarını dile getiren bir parti olarak kaldıkça İşçi Partisi, böyle bir görevi zorlukla yerine getirebilir: ama aynı ölçüde, ne pahasına olursa olsun, bir ılımlılık ve saygıdeğerlik imajı yaratma çabası içinde seçim programında düzeltmelere başvurması da yardım etmeyecektir ona. Radikal kararlar tek başına Thatcherizme alternatif oluşturabilirse de, bunlar, aynı zamanda, Thatcherci reformlar sayesinde durumlarını gerçekten düzeltmiş olup kazandıklarını yitirmek istemeyen bütün grupların toplumsal çıkarlarını da sıkı sıkıya gözönünde tutan kararlar olmalıdır. Güney'in gelişmesini

durdurmadan Kuzey'in ekonomik canlanmasını sağlamak, enflasyonu mahmuzlamadan işsizlikle savaşmak, bürokratlaşmasına izin vermeden kamu sektörünü genişletmek gerekecektir. Kısaca, Thatcher çağının getirdiği sorunlara yeni bir biçimde yanıt veren radikal bir strateji gerekmektedir. Britanya solu bu tür bir stratejiye sahip olmadıkça, Bayan Thatcher Downing Street'teki çalışma odasında sakin oturabilecektir. Solun insanları uzamış krizlerinden sonunda çıkarlarsa da, önlerine yeni ufuklar açtığı için Margaret Thatcher'a teşekkür edebilirler.

protest müzik

Siz büyük bir ağaçsanız
Biz de küçük bir baltayız
Ve bilindik
Kesmek için sizi
Bob Marley

Bir süredir hem dünyada hem de Türkiye’de “Protest Müzik” yeniden gündeme geldi. Son yıllardaki yarı politik veya politik kimi büyük konserler (Live Aid, Mandela, Af Örgütü konserleri gibi) Ve Tracy Chapman gibi yeni bir şarkıcının parlayışı bunun başlıca nedenleri oldu. Benim bu yazıda yapmaya çalışacağım şey ise Protest Müzik dediğimiz türün, gerek Batı’da gerekse de Türkiye’de geçirdiği değişimlere ve yeni açılımlarına değinmek olacak. Çünkü özellikle Türkiye’de protest müziğin Batı’da sadece 1960-70 arası yapıp sonra terk edildiği konusunda yaygın bir düşünce ve bu düşüncenin getirdiği kişi-kültürleri söz konusu. Türkiye’deki müzik yaşamında da aynı olgular söz konusu. Uzun süredir tartışılan Ahmet Kaya fenomeni veya Zülfü Livaneli’nin şu andaki konumunun sorgulanmaya başlanması. Biraz olsun açmaya çalışacağım konular bunlar.

Batının protest müzik dalında ürün vermiş ve Türkiye’de kelimenin tam anlamıyla bir kültür konumuna gelmiş, hemen hemen kimsenin hakkında kötü laf edemediği tek bir isim var: Joan Baez. Baez’in İstanbul Festivali kapsamında ve İzmir’de verdiği konserlerde yaşanan histeri hepimizin malumu. 60’ların elinde gitarıyla tek başına şarkılar söyleyen “protest müziğin yaşayan efsanesi”, bu konserlerinde de hala tek başına çalıp söylüyor. Ve “Dire Straits” grubunun “Brothers in Arms” ya da Peter Gabriel(1)’in “Biko” adlı parçasıyla ve cana yakın konuşmasıyla bizden sıcak bir karşılık buluyordu. Türkiye’deki ilk konserinde ise henüz başladığı bir parçayı yarıda keserek konsere giremeyenler için bir şarkı söylemesiyle orada bulunan herkesin gönlünü kazandı fakat gözden kaçan bir nokta vardı. Baez yarım bıraktığı şarkıyı tekrar söylemedi. Anlaşma yaptığı süreyi geçmemek için. Bazıları buna

ikiyüzlülük derler. Karar sizin.

Peki Protest Müzik, Joan Baez'den bu yana ne gibi değişimler geçirdi? Ya da Protest Müziği besleyen damarlar sadece Baez ve Bob Dylan ile mi sınırlıydı?

60'larda Richard Far ve Phil Ochs gibi iki önemli sanatçının yanında, Grateful Dead ve 67'den sonra da "Doors"⁽²⁾ grubunu anabiliriz. Doors Grubu'nun beyni Jim Morrison, söz yazarı ve bestecisi olduğu parçaları seslendirirken sisteme ve polise savurduğu küfürler ile de ünlenmişti. Bir konser sırasında kendisini tutuklamaya gelen polise mikrofonu uzattığı ve "Senin de söyleyeceğin birşey varsa söyle" dediği bilinir. Morrison, 68 öğrenci hareketleriyle çalkalanan sokak duvarlarına da iki slogan hediye etmiştir. "Dünyayı istiyoruz. Hem de hemen." ve "Onların silahları varsa biz de çoğunluğuz."

Aslında 70'lerden sonra kabuk değiştiren protest müziğin asıl beslendiği kaynak bu gibi sanatçılar ve gruplardı. Aynı zamanda bu dönem protest müziğin folk kanadından rock kanadına geçişinin de ilk işaretleriydi. Özellikle 70'lerden sonra protest kimliği benimseyen sanatçılar rock müzisyenleriydi. İlk önce rock müziğinin muhalif bir sanat açısından doğasına ve köklerine bakmamız gerekiyor.

Yeni Sol Hareketin yaygınlaşmasıyla başlayan, sistemle ilk önce kültürel bazda hesaplaşma düşüncesi, bir çok rock müzisyenini besleyen ve birleştiren kaynaklardan biriydi. Bir ikinci kaynak ise doğrudan müziğin kendisiydi. Protest, senfonik gibi başındaki sıfat ne olursa olsun son kelime Müzik olduğuna göre müziğin kendi içindeki kriterlerine başvurmak durumundayız. Bu açıdan bakıldığında Beethoven de kendi çağı için protest bir müzisyendir. Müzik yapısındaki saray eğlencelerine göre belirlenen sırayı alt-üst etmiştir. 60'ların ikinci yarısında da buna benzer müzikal bir karşı çıkışın örnekleri yaşandı. Bir grup müzisyen, endüstrinin ellerine tutuşturduğu müzik aletlerinin belirlenmiş seslerini reddettiler ve bu aletlerin ses yapılarını kendi istekleri doğrultusunda bozdular, çarpıttılar. Sınırlarını ge-

nişlettiler. Pete Townshend, Jeff Beck, Jimi Hendrix ve Eric Clapton⁽³⁾ bunu elektro gitar-da denedi. Pink Floyd grubunun ses deneyleri ise bu başkaldırıyı tuşlu çalgılara ve vokal tekniğine taşıırken Ian Andersen⁽⁴⁾, klasik müziğin alçak gönüllü aleti flütten akıl almaz sesler çıkarmayı başardı. Bu dönemde egemen olan akım, bir bakıma Yapı-Bozumculuğun müziğe yansımasıydı. Örneğin, Jimi Hendrix'in "Woodstock" konserinde karikatürize ederek yapısını ve sesini bozarak yorumladığı Amerikan Ulusal Marşı, tek başına enstrümantel bir parça olarak protest kimliğe bürünebiliyordu.

60'ların bitimiyle belirginleşen bu alt-kültürle birlikte, şarkı sözlerinde Jean Baez'in temsil ettiği protest-folk kanattaki şarkı sözlerinden de bir farklılaşma görülür. Bu farklılaşma sözlerdeki bireyselleşmeydi. (Bireycilikle karıştırmayın.) Eski protest şarkı sözlerinde genellikle varolan bir tür cemaat söylemi, yerini giderek, şarkıcıların kendi yazdıkları şarkı sözlerinde kendi düşüncelerini ve hislerini oluşturdıkları bir tarza bıraktı. Bunun da yararı konulardaki genişlemeydi. Artık sadece sevgi, kardeşlik ve barıştan değil ilk anda ön plana çıkmayan, sistemin güncel yaşam içindeki küçük detayları da eleştiriliyordu. Şarkı sözleri doğrudan sisteme değil, sistemin dalanıp budaklanmış kurumlarına yönelmeye başladı. Bu şarkıcılara göre ilk önce hesaplaşılması gerekenler bu kurumlardı. Ağırlıklı olan ise 68 kuşağının yenilgi sonrası öfkesiydi. Ve yerin dibine batırılmayan, alay edilmeyen tek bir konu kalmadı, 70 sonrasında, dönemde protest müziğin silindiği görüntüsü

(2) Doors: 67-71 yılları arasındaki bu grubun beyni Jim Morrison'dur. Konserleri gençlerin bir ayını havasında geçerken, muhafazakârlar ve asiler arasındaki çatışmalara da sık sık rastlanırdı. 1971'de Jim Morrison'un esrarlı ölümünün ardından grup 3 yıl sonra dağılmıştır.

(3) Pete Townshend: "Who" grubunun gitaristi. En bilinen albümleri Ken Russell tarafından filmi de çekilen, Tommy. Eric Clapton: Blues müziğinin ustalarındandır. "Cream" grubunun gitaristi. Bob Marley'in adını batıda duyuran kişidir.

Jimi Hendrix ile Jeff Beck: Gitarın tarihine yön veren iki kişi. Jimi Hendrix 1969 yılında öldü. Yüzlerce ameliyat geçirek tenini beyazlatan Michael Jackson'ın aksine, siyah teninden gurur duyardı.

(4) Ian Anderson: "Jethro Tull" grubunun herşey demek olan Anderson Rock müziğine flütü sokmuştur. Hemen her albümünde hiciv ile karışmış acımasız bir eleştiri görülür.

(1) Peter Gabriel: 17 yaşındayken "Genesis" grubunu kuran ve 1976 yılında grubun "ticari bir olgu" haline geldiğini söyleyerek ayrılan Gabriel, WOMAD adlı dünya müziğini kaynaştırma amacıyla organizasyonun da kurucuları arasındadır.

nasıl ortaya çıktı? Bunun da en büyük nedeni o zamanlar belirginleşen ve tamamen icra edilen müziğe göre yapılan sınıflamalardır. Bu sınıflama içinde protest müziğe ayrı bir yer ayrılmamıştı. Bu da özellikle bizim gibi yabancı müzik dinlerken dil sorununu yaşayanlara şarkı içeriklerini belirsiz kılıyordu. Kamuoyuna sunulan bir grubun Hard-Rock ya da Senfonic-Rock olduğuydu. Bu yüzden Türkiye'de müzik dinleyicileri Pink Floyd'un protest yönünü keşfedinceye kadar The Wall albümünü beklemek zorunda kaldılar.

Batı kamuoyu bile rockdaki böyle bir değişimi beklemiyor olmalı ki Jethro Tull grubunun 70 yılında çıkardıkları ve esaslı bir din-eğitim yargılaması içeren "Aqualung" albümü gazetelere şöyle bir başlık koydurmuştu: "Aman Tanrım, Anderson şimdi de düşünmemizi istiyor." Grubun iki yıl sonra çıkardığı "Thick As A Brick" albümü ise toplumun ahlak kurumlarını eleştiriyordu. Jethro Tull grubunun beyni Ian Anderson, aradan 20 yıl geçmesine rağmen, hâlâ, sürekli bir gelişim çizgisinde ilerleyerek, kimi zaman toplumla, kimi zaman da bireyle hesaplaşmasını sürdürüyor.

Bir diğer örnek ise hepimizin yakından tanıdığı Pink Floyd. İnsan ilişkilerinden müzik endüstrisi ilişkilerine, politikadan güncel yaşama uzanan renkli bir yelpazede ödün vermez bir tutumu benimseyerek her zaman muhalif kanadın önlerinde yer aldı.

70'lerin ikinci yarısında ortaya çıkan ve çoğu kişi tarafından kapitalist toplumun kendilerine yabancılaşmış yaratıkları olarak görülen "Punk" akımının üyeleri ise "Tüm punklar zencidir" solganıyla siyah hareketin her zaman yanında olmuşlardır. "Clash" grubu ise Sandinista gerillaları destekleyip "Bir contayı durdurun yolda ve İngiliz mermilerini görün tüfeğindeki..." diyen anarko-punk temsilcilerinin önde gelenlerinden. Bu olgular kamuoyunda yaratılan punk-dazlak imajına uyuyor.

60'lardan bugüne kadar muhalif kimliğini sürdüren Frank Zappa ise, birkaç yıl önce Nancy Reagan ve papatyalarnın başlatığı mu-

zır karşıtı kampanyanın ilk boy hedefi olarak seçildiğinde, meclis konuşmalarının bant kayıtlarını ele geçirmiş ve bu bayanların saygıdeğer senatör kocalarının, meclisteki tartışmaları sırasında kürsüden ettikleri küfürleri toplayıp bir kolaj plak yapmıştı.

Peki tüm bu sanatçılar bunları yaparken önce eleyip sık dokuyarak, neyin eleştirilmesi gerektiğini oturup düşünerek mi yapıyorlar? Tam olarak öyle değil açıkçası. Yaptıkları daha çok kesin ya da belli belirsiz hissettikleri huzursuzlukları, terslikleri müziğe ve söze dökmek ve araç olarak da Frank Zappa örneğinde olduğu gibi popülerliği sisteme karşı bir silah olarak kullanmak. İçgüdülerinin seslerini dinliyorlar ve belki de her şeyin bilgisayarlarla danışılarak yapıldığı çağımızda onları böyle etkili kılan bu doğallıkları oluyor. Çağın ideallerine karşı kendi ütopyalarını ve ideallerini geliştiriyorlar. Buna en iyi örnek, John Lennon'un "Imagine" ve "Led Zeppelin"⁽⁶⁾ grubunun konserlerde bir umut şarkısı olarak sunduğu "Stairway to Heaven" (Cennetin Merdivenleri) şarkıları. Fakat tüm bunların dışında pratiklerinin her şeyden önce bir müzik olduğunun bilincindeler. Son yıllardaki Afrika, Mandela veya Uluslararası Af Örgütü komserleri de 80'li müzisyenlerin başını çektiği organizasyonlar. Yine yazının başına dönersek, Joan Baez'in temsil ettiği protest müzik türünün ne yazık ki buralarda söyleyecek sözü kalmamıştır artık. Çünkü bu müziğin ırmakları genişlemiş olarak ve farklı kanallardan akmaktadır artık. Bilinçli müzik dinleyicisinin isteği derleme ağırlıklı müzik değil sanatçının kendi üretiminden çıkarttığı çalışmalardır artık.

Konu başlığını Türkiye'ye getirdiğimizde tartışmaların odak noktasında Ahmet Kaya ve Zülfü Livaneli yer alıyor. Ahmet Kaya'nın müziği daha önceleri ve halen yapılmakta olan bir müziğin tekrar tekrar sunulmasından başka bir şey değildir. Ahmet Kaya'nın yaptığı müziğin arabesk olduğunu söyleyenlere verdiği yanıt ilginçtir: "...Hangi arabeks şarkıda, hapishanelerden veya devrimcilerden söz ediliyor." Hapishanelerden veya devrimcilerden bahsetmek radikal boyutlarıyla protest bir mü-

(5) "Clash" grubu: Sandino albümleri Nicaragua devrimine atfedilen bu plak en başarılı çalışmaları. Grup dağıldıktan sonra tek başına çalışmalarını sürdüren Joe Strummer "Zenginler aleyhine Rock" adıyla bir hareket başlattı.

(6) "Led Zeppelin": Efsanevi bir hard-rock grubu. Hint müziği ile rock müziğinin sentezlerinde muzikâlenin doruk noktasını yakalamışlardır.

zik üretebilmek için yeterli değildir. Örneğin bir Zülfü Livaneli'nin başarısındaki sır, Nâzım Hikmet'in şiirlerini bestelemesinde değil, öncelikle halk müziğine getirdiği yeni açılımlarda ve çok seslilikte aranmalıdır. Müziğin söylenmek istenen sözler için angarya haline geldiği Ahmet Kaya müziği başlıbaşına şairlerimizimizin hoyratça tüketilmesidir. Bu nedenle sol çevrelerde yaygın bir kanı olan, rock müziğinin kapitalizmin bir üretimi olduğu yolundaki düşüncenin etraflıca düşünülmesi, müziğin kendi kriterlerinin göz önüne alınması ve "halkın bağrından çıkan saz" tuzağına düşülmemesi, Livaneli ile gelen fakat yeterli olmayan çokseslilik boyutunun işlenmesi gerekmektedir. Yine Livaneli'nin son dönemde tıkanmasına ve ürünlerinin tek düzelmesine yol açan olgu, halen şiir üzerine müzik yapmasıdır.

Tüm bunların arasından kendi sözleri ve besteleriyle sıyrılan önemli bir grup var: Bu-

lutsuzluk Özlemi. Geçen yıl verdikleri "Şili'ye Özgürlük" konserine sadece afişteki yazının çekiciliği ile gelenler, alışılmadık ve beklenmedik bir müzik ile karşılaştıklarını itiraf etmişlerdi. Grup rock ezgileriyle Türkiye'de protest müzik dalında yeni yorumlara gidilebileceğini göstermiştir. Bu açıdan bakınca ileriki yıllarda Şili'ye Özgürlük şarkısı Vensere-mostan daha anlamlı olma şansına sahiptir.

Dünya müziğinin hızla değişip yenilendiği günümüzde biz de müzik dinleyicisi olarak, kişisel müzik beğenilerimizde geri kalmamalıyız. Çünkü yeni sanatçılar, yeni şeyler söylüyor olabilir. Müzik piyasasını da bizim beğenilerimiz belirliyor biraz.

(.) 60'lardaki protest müzik konusunda ayrıntılı bir yazı için "Toplum ve Bilim" dergisinin "Bahar 88" sayısındaki -Halil Turhanlı-Karşıt Kültürün Bir Ögesi Olarak Müzik" yazısına başvurabilirsiniz.

nehirler okyanusa akmalı

Nurda Gürbilek'in Defter'in 10. sayısında-
ki "Denemenin Haksızlıkları" isimli yazısın-
dan bir bölümü aktararak başlamalıyım:

"Tek tük örnekler sayılmazsa, gerçekten de
sosyalistler arası tartışmalarda kullanılan dil,
herkesin kendi özelliğinden, kendi kökenin-
den sıyrılarak var olduğu bir dildi. Ton ya da
üslup farklılıkları hep vardı, ama sonuçta bu-
lulan dil, bu farklılıkların silindiği, hem her-
kesin olan, hem de hiç kimsenin olmayan or-
talama bir dildi, kişiselliği sızdıramayacak ka-
dar genel, soyut, kitabiydi."

Denemeye ilişkin bir yazıda kullanılan bu ar-
gümanların, kitap tanıtma/eleştirme etkinliği-
ne de uygulanabileceğini düşünüyorum. Bu ar-
gümanda içselleşmiş gerçekler üzerinde düşün-
dükçe, kitap tanıtma yazılarına da taşınan so-
yut, genel ve klişeleşmiş söylemin hangi tarihsel
süreçten taşındığı da daha bir aydınlanıyor..

Konuyu biraz daha açmam gerekiyor. Kitap
tanıtma yazılarının ne tür bir etkinlik olduğu-
nu hep düşünmüşümdür. Hele de kapitalist
ekonominin/pazarın kendi iç işleyişine/man-
tısına uygun pozisyonlar tutarak yapılan ki-
tap tanıtımlarını gördükçe, ve yine yayınev-
lerinin bazı yazar ve kitapları özel olarak "vit-
rine yerleştirdiğini" anımsadıkça, tartışmalar
daha bir anlamlanıyor.

Kitap tanıtma nedir? Bir pazarlama mı?
Eleştiri mi? Yoksa kimi-tanıtma/eleştirilerin
gösterdiği gibi deneme türüne de kayan bir öz-
günlük mü? Soruları çoğaltmak mümkün. Ay-
rıca, toplumsal/siyasal dönüşüm ve değişimi
tek boyutlu kavrayan ve özellikle de, geçmiş
bir toylukla kavrayan/kültür alanına gelen eski ge-
lenek, hangi kriterler üzerinden kendini kura-
caktır? sorusunun en genel yanıtları verilme-
den, çok "özel" kriterlerle ama herkese ait

sanılan/genel söylemlerle bir sanat yapıtı tanımlanabilir mi? Sanırım zorluk burada ve bir durumdan diğerine geçişin, yeni bir tarz oluşturma'nın sancısı yaşanıyor..

Hacay Yılmaz yeni kitabının girişinde, "Roman tekniğinin ustalık istediğini biliyorum. Edebiyatçılığın uzağında olduğunu söylemem gerekir. Ama yazmayı seviyorum." diyor. Bu ön hatırlatma, sanatsal bir iddia karşısında bir konum belirlemesi yapması açısından önemli.. Böylesi bir davranış alçak gönüllülük/açıklık olarak nitelenebilir. Ve bu yanı ile pozitif. Ama ben böylesi hatırlatmaların okurun bilincinde bir ön kireçlenme yarattığını da düşünenlerdenim.

Kitaba gelince.

Nehirler Okyanusa Akmalı, Eylül sonrasının kısa bir zaman dilimine ve o dilim içinde bireylere göre kurgulanmış. Bu bireyler, "bilinçlenmeye" yönelik bir devinin içindeler. Bireylerin bilinçlenmeye yönelik eylemlilikleri, bir zorlamayı da beraberinde getiriyor ve iki negatif konum ortaya çıkıyor.

Birincisi, kahramanları bilinçlendirme, kavramlar dolayımında bir zorlamayı getiriyor. Ve kahramanlar-ki çoğu kadın-, artık-değer, mücadele, direnme, sömürü, grev, direniş ve işkence konularında, bir "eğitilme" sürecini yaşıyorlar. Haliyle de böylesi bir çaba, zaman zaman romanı "politik bir eğitim" aracına dönüştürüyor.

İkincisi, kahramanların salt politik bir serüvene kurgulu olmaları, onların diğer insani hallerini iyice belirsizleştiriyor. Kahramanlar kadın olmasına karşın, cins ayrımcılığının, ezen/ezilen cins ilişkilerinin tüm politik, insani dolayimleri çok genel ve kaba hatları ile verilmiş. Hacay Yılmaz'ın kadın ve erkek kahramanları negatif veya pozitif cinselliklerini yaşamayan yaşayamayan tipler.

Bir diğer şey, kuyumcu kahramanın işlevi. Bu tip, "tarihsel bir hafıza" ve yine birikmiş deney olarak, biriktirdiklerini aktarıyor, bi-

linçlendiriyor ve en nihayet yitip gidiyor.

Üç kadın tipinin kendi özgünlükleri içinde ele alındığı ve devamlı öğrenmeyi, değiştirmeyi, dönüştürmeyi murat ettikleri bir ortamda başta da belirttiğim gibi, tüm karmaşıklığı içinde insanlar yok. Oysa her insanda insanlığın tüm halleri vardır. Ve aslında sanatsal etkinlik bir anlamda tamamlanamayan insan yaşamıştısını tüm dolayimleri ile, (siyasal, cinsel, insani, kültürel vs) tekdüzeliği değil karmaşası içinde vermeyi amaçlar.

Brecht bu bakımdan "insandan çok şey yapılabilir" derken haklı idi. Romandaki insanlar değişme/dönüşme serüveni içinde bir türlü derinleşemiyorlar. Onlar toplumun yalın ve abartısız bireyleri. En bilinçli hallerinde bile, (öğrenci militan) derinlik değil, slogan hali, tek boyutlu umut hali içselleşmiş. Belki de verili tanıklık içinde böyle bir nesnellik gerçekten sözkonusu. Ama nesnelliği resmetmek, aktarmak, öykülemek, bir başına bir sanat yapıtı için yeterli değil, dahası, öykünme ile estetik özümleme, sanata dönüştürme arasında çok önemli bir gerilim sürekli sözkonusu.

Bir kitap tanıtımını, daha doğrusu bir kitap-tan yola çıkarak yüksek sesle düşündüklerimi ERNST FISCHER'le noktalayalım:

"Dünya ölçüye vurulabilir olduğu ölçüde bilimin alanına girer, sanatın imparatorluğu ise, ölçülemeyenin başladığı noktada başlar. Ve "insan bir insan olduğu için" başka deyişle bölünmüş, yetkinliğe ulaşmış olmaktan uzak, bundan ötürü de makinenin veya matematik formüllerinin kesinliğine karşı hiç bir zaman kavuşamayacak bir varlık olduğu için, sanatın sona ermesi de son derece zayıf bir olası-lıktır."..

Nehirler Okyanusa Akmalı ölçüye vurulabilir olan ile vurulamayan arasındaki dengeleri iyi kuramamak noktasında eleştirilebilir, ne ki Hacay Yılmaz'ın kendisi de kahramanları da tümünü gibi tamamlanmamış insanlar.

Ve bu kadarı bir başlangıç için yeterli...

hükmetme biçimleri üzerine

Merkezi güçlerin artık modasının geçmekte olduğu izlenmektedir. Her toplumda “söylemsel oluşum”, yani paradigma “merkezi devlet yapısının çözülmesi üzerine kurulmuştur. 1970’lerden beri Batı filozoflarının vurguladığı ayrışık yapılardan bir örgüt biçimi çıkarmaktır. Bağdaşık güçleri normlara sokmak ve her türlü ayrışıklığı standardize etmek genel söylemi oluşturmuştur. Aslında o zamanlar yeni yeni semeresini vermekte olan yeni mücadele biçimleri de aynı şekilde transversal olarak düşünülmüştür (Bkz. Félix Guattari, *La révolution moléculaire*, Ed. Recherches 1977). Oluşturmakta olan bu sıralarda merkezi yapıların kemiklesen bürokrasilerine bir son vermektir. Aynı bağlamda 1980 yılında lağvedilen Paris Freudçü okulunun kurucusu, meşhur psikanalist Lacan, radikal sosyalist tipli bir örgütlenme biçiminden sıyrılarak, benmerkezci, ama yaygın

bir psikanalist örgütünü oluşturmuştur. “Ben psikanalistim” diyen herkes psikanalist olabiliyordu. Lacan ne kadar benmerkezci olursa olsun, “bu benim kurumumdur” desin, yine de buna karşı verilen mücadele biçimi merkeziyetin kırılması şeklinde olmuştur. 1972 yılında yayımlanan “*L’Antiédipe*” kitabıyla “Ben” sorunu ortadan kalkmıştır. Psikanalist, bundan böyle, “Ben’in birliği” sorunuyla uğraşmaktan vazgeçmiş ve de artık çılgınlığın nasıl estetik bir sorun haline konulacağı tartışılır olmuştur.

ulus devlet kuramına son

Aynı yıllarda ekonomide de yeni yeni oluşların başgöstermesi dünya ekonomik krizinin “moneter” bir bunalım olması, yeni yeni merkezlerin ortaya çıkması, bunların arasından

Güney Kore, Singapur vb. gibi “Yeni gelişmekte olan ülkelerin” ortaya çıkması beraberinde bu bunalımın niteliğini de belirtmektedir: Bazı ekonomistlerin yaptıkları çözümlemelere göre bu Batı ekonomisinin bunalımı tahmin edildiği gibi, petrol bunalımı değil, hakimiyet kurmak isteyen sınıfların ve sınıf fraksiyonlarının aralarındaki mücadeleden başka bir şey değildir. Mültinasyoneller, yani çokuluslu şirketler artık hakim sınıf fraksiyonu olmaktan çıkmakta ve yerini yükselmekte olan transnasyonellerin hakimiyetine bırakmaktadır. Bu Üçüncü Dünya ve “Yeni sanayileşmekte olan ülkeler”in patronlarının dünya ekonomisi içinde bazı sektörlerde sözlerinin geçerli olmaya başlaması demektir. Yeni uluslar arası iş bölümünde artık sanayileşmekte olan ülkeler eski battal sanayi sektörlerini üstlenecekler ve de sanayi ötesi olarak nitelendirilen, bir başka deyişle post modern toplumlar ise yeni telematik, büromatik, bilgisayar sistemleriyle sermayeyi yeni alanlara doğru taşıyarak, yeni alanlara açılacaklardır. Bu bağlamda söylemsel oluşum da yerini “en az çalışmayla en fazla kazanç sağlama” söylemine bırakacaktır. Artık filozofların dedikleri gibi, “Gerçek”, “Adalet” sorun olmaktan çıkarak, “Yetkinlik” sorunsallaştırılacaktır (Bkz. Jean François Lyotard, *La condition post moderne*, Minuit, 1979).

Toplumlarda merkezkaç güçler kendi içlerinde yeni örgütlenme biçimleri içinde toplanıp klanlaşacaklardır: Bunun örneklerini Batı toplumları yaşadığı gibi, günümüz Türkiye’sinde de buna benzer konumlar bulmak mümkündür. Örneğin Bağdat Caddesi üzerinde “Maganda” ve “zonta” avcılığı yapan ve “kaykaylarının” üzerinde “gamalı haç” taşıyan gençlerin çeteler halinde birbirleriyle dalaşmaları bunun en somut örneklerinden birini vermektedir. Yine 1970’li yılların sonunda, “terör” gruplarının “kurtarılmış mahalleler” oluşturmaları ve duvarlara yazdıkları yazı ve grafitiler ile bölgelerini tayin etmeleri ve oradan geçenlere zor anlar yaşatmaları herkesin anımsayacağı somut örneklerdir. Fransız sosyolog Maffezoli toplumlarda “tribüleşmenin” ortaya çıktığını yazdı. Ulus Devlet kavramı tek bir merkezde toplanan yapısını kaybetmekte. Tribülerin oluşturduğu bir toplumda herkesin kârı başka yerde olduğundan, coğrafi bü-

tünlük ilkesi de yerini küçük birimlere ve bu birimlerin dışarıdaki birimlerle kurduğu ittifak ilişkilerini pekiştirmektedir. Bugün “Punk” İngiltere’de de, Fransa’da da, hatta Türkiye’de de tipinin getirdiği farklılıkla kendisine benzeyeni bulabilmektedir. Fransa’da gençlerle yapılan bir anket sırasında “Birbirlerinize nasıl tanışıyorsunuz?” sorusunu yanıtlarken, “Elbiselerine ve ayakkabılarına bakıp fikirlerinin bize yakın olup olmadığını anlıyoruz” demektedirler.

Buna benzer bir süreç ülkeler içinde de yaşanmakta. Türkiye’de gelişen son olaylar (paranın konvertibiliteye geçmesi, çimento fabrikasının Fransızlara satılması vb.) Doç. Dr. A.Esin’in geliştirdiği bir tezi doğrulamaktadır. Artık ikinci uluslararası işgücü yerini yeni bir biçime bırakmaktadır: O da yeni şehir merkezlerinin yataygeçişli iktidarlarıdır. Örneğin New York, Londra, Paris, İstanbul, Bangkok şeridi merkez olabileceği gibi, Arkansas, Sussex, Lyon, vb. çevre durumuna düşebilecektir. Böylece ulus devletler üzerine yapılaşmış bir merkez, yerini ulus devletlerinin parçalandığı bir yapıya bırakacaktır.

Bu şekilde merkezi güçler artık iktidarlarını kaybetmektedirler.

egemenliğin iktidarından yönetmenin iktidarına doğru

Michel Foucault Collège de France’da 1977 ve 1978 yıllarında “Güvenlik, Toprak ve Halklar” adlı dersinde yönetme temasını ele alır. Şöyle der: Yönetme sanatı neyi içermektedir? şeyleri kuru halindeyken yakalamak amacıyla anti makyavelci büyük yazının metinlerinden birini, 1555 tarihini taşıyan ve adı *Siyasi Ayna* olan ve çeşitli hükmetme şekillerini içeren Guillaume de la Perrière’in kitabını ele almak istiyorum. Bu metinde, ki Makyavelinkî ile kıyaslarsak çok hayal kırıklığına uğrayabiliriz, bence önemli olan birtakım şeylerin eskizlerini görmemizdir. İlk La Perrière hükümeten ve hükmetmekten ne anlamaktadır? Bunun tanımını ne şekilde yapmaktadır. Metnin 46. sayfasında şöyle der: “Her monarka, imparatora, krala, prens, senyöre, hakime, yüksek papaza, yüksek görevliye ve benzerlerine verilen ad yöneticidir”. La Perrière, gibi diğer yönetme sanatı üzerine düşü-

nürler de sürekli olarak bir aileyi, bir dini tarikati, bir manastırı, bir taşra bölgesini, ruhları, çocukları, bir evi yönetmenin de hükmetmek olduğunu anımsatırlar. Bu gözlemler tamamen kelime haznesine bağlı gözlemlermiş gibi gözükseler de, önemli siyasi içermelere sahiptirler. Böylece Makyavel de gözüktüğü gibi veya ona atfedilenlerde olduğu gibi, Perens tanımını içinde —okunduğu zaman kitabın temel ilkesi burada yatmaktadır— kraliyetinde tek olan kimsedir ve kraliyetine göre aşkın ve dışarıdanlık konumu içindedir. Öyleyse, sadece hükümdarın gözüktüğü yerde, hükmetmek pratiğinin gösterdiği, bir yandan hükmetmenin birçok pratikleri içerdigi ki, birçok kimse hükmetmektedir bir ülkede; aile babası, bir manastırın en yüksek görevlisi; eğitimbilimci, çocuğa veya cırağına göre usta; öyleyse birçok hükmedene göre bir prens devletini yönetmektedir ki bu yönetmenin sadece bir biçimidir ve diğer yandan, tüm bu hükmedenler (veya yönetenler) topluma ve hatta devlete içkindirler. Bir aile babası bir devletin içinde ailesini, bir manastır yüksek papazı manastırını vd. yönetebilmektedir. Öyleyse, hem yönetimin şekillerinin çokluğu hem de devlete nazaran hükmetmek pratiklerinin içkinliği vardır. Bu eylemlerin içkinliği ve çokluğu Makyavel'in Prensini aşkın tekilliğine zıttırlar. Tabii ki yakalanabilen bunca yönetim şekilleri arasında, toplumla ve devletle içiçe geçmiş ve onlarla keşmiş olan özgün bir hükümet şekli de mevcuttur, ki bunu ortaya çıkarmaktır gerekli gibi görünen: Tüm bir devlete uygulanacak olan özel hükmetme şekli işte budur.

Değişik hükümet tipolojilerini yapmaya çalışırken, gönderme yaptığım metine nazaran daha geç bir metinde, bir yüzyıl sonrasına aittir. François de la Mothe Le Vayer, kralın oğluna öğretme amacıyla yazdığı bir metinler dizisinde, herbirinin özel bir düşünmeye sahip olduğu veya bir çeşit bilim olduğu üç tip hükmetme şekli vardır, diye yazar. Ahlakla ilgili olan kendi kendini yönetme (kendine hükmetme); ikinci olarak gerektiği gibi bir aileyi yönetme sanatı ki bu ekonomiye aittir; ve sonunda siyasete ait olan devleti yönetme sanatı. Tabii ki, ahlakla ve ekonomiye göre siyasetin kendi tekilliği vardır ve La Mothe Le Vayer siyasetin ne tamamen ahlak ne de ekonomi olduğunu belirtir. Bana öyle geliyor ki, burada önemli

olan tipolojilere rağmen, göndermede bulundukları her zaman belirttikleri bu yönetme sanatıdır. Birinciden ikinciye ve buradan da sonuncuya olan süreklilik budur. Halbuki Prens'in doktrini veya genelde hükmetmenin teorik yasası sürekli olarak Prens'in iktidarı ile her türlü iktidar biçimi arasındaki ayrılığı, süreksizliği vurgulamaya çalışır. Buradan itibaren de anlatılması, açıklanması, değerlendirilmesi gerekli olan bu süreksizliği kurmaktır ve oradan da, bu yönetme sanatlarında, inen ve çıkan sürekliliği bulup çıkarmak gereklidir. Çıkmakta olan süreklilik bu anlamda devlete hükmetmek isteyen kişinin öncelikle kendi kendini yönetmesini bilmek zorunluluğudur; sonra başka bir düzeyde, ailesini, varlıklarını ve bölgesini yönetmek ve son olarak da, devleti yönetmeye yeterli olabilir. Bu çağda, önemli olan Prens'in bütün bu eğitimbilimlerini karakterize edecek olan bu çıkan çizgidir. (Yükselen süreklilik) ve bunun en güzel örneğini veren de La Mothe Le Vayer'dir. Kralın yerini alacak olan kimse için önce bir ahlak kitabı, sonra bir ekonomi kitabı ve son olarak da bir siyaset kitabı yazar. Öyleyse Prens'in eğitimbilimi bu değişik yönetme şekillerinin çıkan sürekliliklerini sağlayacaktır. Tersini alırsak bir inmekte olan süreklilik vardır ki bu anlamda bir devlet iyi şekilde yönetildiğinde, aile babaları ailelerini iyi bir şekilde yönetirler, zenginliklerini, varlıklarını ve özel topraklarını iyi yönetirler ve bireyler de gerektiği gibi davranırlar. Bu yükselmekte olan çizgi ta ki, bireylerin davranışlarına, ailelerin işletilmesine, devletin iyi yönetilmesine kadar gittiğinde bu dönemde bunun adına "polis" denilmekteydi. Prens'in eğitimbilimi çıkmakta olan, yükselen hükmetme biçimini ve polis de inmekte olan sürekliliği sağlamaktadır. Öyleyse gördüğünüz gibi, her şekilde, bu süreklilikte, Prens'in eğitimbilimi kadar poliste de temel olan kısım aileyi yönetmek olan ve adına tam tamına "ekonomi" denen kısımdır.

Bu yazında ortaya çıkan hükümet sanatı bu soruya karşılık vermelidir: Ekonomiye nasıl buraya sokmalı, yani insanları gerekli olduğu gibi nasıl yönetmeli ki bir aile babasının karısını, çocuklarını, hizmetçilerini yönetmesi gibi iyi yönetilebilsin? vs. Kim ailesinin varlığını en iyi şekilde yükseltebilir, bunun için kim gerekli olan ittifakları sağlayabilir, bu dikka-

ti, bu titizliği devletin içinde işletmede olan aile babasının ailesini yönetmesinin tipine nazaran nasıl konulmalıdır? Politika ekzersizinin içine ekonomiyi sokmak, sanırım, yönetmek denilen şeyin esas ögesidir. 16. yüzyılda olan bu şeyin 18. yüzyılda da hâlâ aynı olduğunu sanırım. Jean Jaquës Rousseau'nun "Ekonomi Politik" adındaki makalesinde şematik olarak, Rousseau'nun ayrı terimlerde sorunu koyduğunu görürsünüz: "Ekonomi" sözcüğü kökeninde tüm ailenin iyiliği için evin akıllıca, bilgece yönetilmesidir. Rousseau şöyle der: "Sorun ne şekilde bu bilgi aile yönetimi, mutadis mutandis veya varolan süreksizlikleriyle, devletin genel yönetiminin içine sokulabilir? Bir devleti yönetmek, öyleyse, ekonomiyi ortaya çıkarmak olacaktır, öyle bir ekonomi ki, tüm devlet düzeyinde olsun, yani bu devlette oturanlar nazarında, zenginlikler, herkesin ve her şekliyle bir denetim şekli, bir gözetleme şekline sahip olmak, tıpkı aile babasının evi ve varyoğu üzerinde olan dikkati kadar."

Egemenlik, kamu hukukunda, Ortaçağdan 16. yüzyıla kadar hep bir toprak üzerindeki egemenliği içermiştir. Bir Prens kendi topraklarının egemenliğine sahiptir ve bu toprakları "herkesin iyiliği için" yönetir. Bundan böyle bu topraklar üzerindeki özneleri, tebaasını yönetmek gücüne sahip olur. Yani Makavel'e göre egemenliğin olması için bir toprak ve üzerinde yaşayan insanlar gereklidir. Bu devirden beri ulus devletler hep bu ilke üzerine kurulmuşlardır ve Fransız devrimiyle bir de aynı dili paylaşma duygusu ortaya çıkmıştır. Aynı kökten gelen aynı dili konuşanlar topluluğun yönetilmesi ister Monarşik isterse demokratik olsun, aynı paradigmanın öğelerini içermektedir. Michel Foucault'ya göre, La Perriere'in metni çok değişik bir şeyi vurgulamaktadır. Burada hükümet bir toprak parçası için var değildir. Bu metinde önemli olan "Şeyleri yönetmek"tir. Bir hükümet, öyleyse insanları ve nesneleri yönetmektir. Burada egemenlik artık yönetmek terimine karşıt olarak durmaktadır. Egemenlik bir toprak üzerinde yapılırken, yönetmek belli insanları ve şeyleri yönetmek olmuştur. Mekan önemini kaybetmekte midir? Hukukçulara ve dinbilimcilerine göre bu "ortak varlık" egemenliğin sonunu getirmektedir. Bunların söylediklerinin "gerçek içeriğine" bakıldığında, öznelerin kayıtsız şart-

sız yasalara boyun eğdiği görülür. Prens kurduğu düzene boyun eğmek zorundadırlar, aksi taktirde cezalandırılırlar. Onları cezalandırmak kralın düzeninin sürdüğünü göstermektedir. Burada "kamu mülkü" tanrının düzenlediği ve prensin (yahut kralın) onun adına yönettiği düzenin içinde tebaaların yasalara boyun eğmesi söz konusudur. Egemenliği niteleyen bu "ortak kamu mülküdür". Makavel'in belirttiği şey "Prens her ne pahasına olursa olsun bu kamu mülkünün düzeninin sağlanmasını başarmaktır. Halbuki La Perriere ile yeni bir fikir ortaya çıkartır, Focault. "Şeyleri ortak kamu mülkünün düzeni" için değil, fakat hukukçuların da belirtmiş oldukları gibi, "uygun bir sonuca" bağlamak için "el altında tutmak" gereklidir. Burada hükmetmek egemenliğe karşıt gibi durur. Egemenlikte, yasa ile hükümdar aynı şeydirler. Yasaya uymamak hükümdara karşı gelmek anlamını taşır. Halbuki hükmetmek teriminde durum farklıdır. Burada insanlara yasalar karşısında boyun eğmek yerine, özgürlükler içinde bir hukuk devleti tanınmaktadır. İnsanları yasalara boyun eğdirmek değil, ama "nesneleri el altında tutmaktır" önemli olan. Yasaları kullanmak yerine düzenin sürekliliği için belli sosyal taktikler kullanılır. Bu şekilde bazı insanların amaçlarına varmaları sağlanır. Modern toplumların biyopolitikası denilen, halkları yönetmektir. Ama zorla değil, halkların kendi arzularıyla bir yönetim şekli söz konusu olmuştur. Böylelikle modern toplumlarda yasaların önemleri de giderek kaybolmakta, yöneticiler yeni yeni çeşitli taktikler kullanarak toplumları işletmekte, yönetmektedirler. Bu yeni taktiklerin amacı da yönetme süreci içinde en yüksek etkinliği bulmak, süreçlerin akışını yükseltmektir. La Perriere'in metnine dönersek, ona göre iyi bir hükümetin kılıca ve insanlar üzerinde öldürme hakkına sahip olması değildir önemli olan, ama hükümdarın "sabırı" ve "özeni" söz konusudur. Şiddet ve öfke yerine sakin bir bilgelige ihtiyacı vardır. Sabra dayanır.

Burada gösterilmek istenilen devletin tekmerkezci bir yapıdan tarih boyunca başta çokmerkezli ve çökerli bir yapıya sahip olmasıdır. Batı tarihinde adalet devleti feodal yapıyı bir toprak üzerine kurulmuştur. Bu toplum için "yasa toplumu" adı verilebilir. 15. yy.'da

doğan ve feodal yapıdan çok sınırlarla alanı belirlenen bir devlet yapısı Makyavelci bir "yönetim devletidir". Son olarak da modern adını verebileceğimiz toprağı ile belirli olmaktan çok, bir halk kitlesini "elinin altında bulundurmasıyla" yönetilen devlet biçimi vardır. Bu son devletin biçimine biyo-politika denebilir. Bu devlet biçiminde ki, ulus devletin çözülmesi bunun son aşamasını oluşturmaktadır, artık toprak parçası ve devletin sınırları hakim öge olmaktan çıkmıştır. Halkının üzerine kurduğu hükümet biçimi gibi toprak ve sınırlar da devletin yapısının belirli öğelerinden başka bir şey değildir. Bu devlet içindeki halklar yasalara boyun eğmekten çok yasalara karşı çıkarak, belli normları kendi içlerinde hazmederler ve bu şekilde yönlendirilir ve yönetilirler. Burada da hakim olan "insan-

lar üzerine yaşama ve öldürme hakkına" sahip olmaktan çok "özen gösterme" ve "sabır" ilkeleridir. Bu tip bir yapıda merkezi iktidarlardan bahsedilemeyeceği gibi, mücadele edenlerin hedeflerinin de yaygınlaştıklarını görürüz. Yaygın, çok başlı iktidarlar ve çok çeşitli mücadele biçimleri yataygeçişli oldukları gibi, tek bir hedefe de yönelik olamazlar. Bu nedenle de devleti "monolitik" (tekparça) olarak görmek, belki de taktik olarak çok yanlış olacaktır. Çünkü devletin iktidarı tek olmadı ve asla yaygın özelliğini kaybetmedi. Tekparça "asyagil" bir devlet iktidarı belki de "zaten bir mit (söylence) idi. Bu bağlamda "sivil toplum" veya "yasakçı devlet" gibi söylemleri tartışırken bazı verileri de göz önünde bulundurmalı mıyız?

köklü ve sorgulayıcı bir muhasebe yapmalıydınız

Ülke solunun şafağında adım adım yeniden ideolojik-politik-stratejik netleşmenin ana çizgileriyle belirginleştiği bir süreci yaşıyoruz. Sizin de bu nesnellikte yerinizi ve çizginizi tanımak gereğini duyuyoruz. Gerçekten aynı rengin ayrı ayrı tonları mıyız, yoksa apayrı renklerden miyiz? Bunu anlamaya, görmeye çalışıyor ve derginizi izliyoruz.

Tarih bilinci yaşanmış olanı unutmayı değil, ondan dersler çıkarmayı buyurur bize. Sizlerde de, yaşanmış olanın köklü ve sorgulayıcı bir muhasebesini göremedik henüz. Bu yapılmalıydı. Esasta beklentimiz budur.

Fatih Sönmez

Gaziantep Özel Tıp Cezaevi

feminizmden öğrenmek

“Feminizm devrimcidir” yazısını ilgi ile okudum. Bu konuda, sosyalistlerin mort olduğunu düşünenlerden değilim. Cinsel sömürü ve baskı hükümdarlığının erkekler sınıfından biri olarak, benim özgürlüğüm benim sorunumdur. İnsanileşmemin de dinamizmi ve imkanı olarak gördüğüm feminist hareketin her alanda bağımsız potansiyelinin harekete geçirilmesi, siz kadınların eseri olacaktır kuşkusuz.

Feminizmden öğrenmeyi bir erkek ve bir sosyalist olarak, kendimin gerçekleşmesi olarak görüyorum.

Fehmi Uzal

Aydın Özel Tıp Cezaevi

kitleler artık şeflere güvenmiyor

İzmir’de yapılan sosyalistlerin birliği panelinin seyri hakkında Oral Çalışlar’la yaptığı-

mız bir sohbette, Çalışlar, panele gösterilen ilginin sosyalistlerin birliği açısından umut verici olduğunu söylemişti. Oysa bir yıl kadar önce, Çalışlar’ın yine panelist olarak katıldığı toplantıya katılım daha fazlaydı, daha coşkuluydu. Aradan geçen bir yıl zarfında, birlik için atılan adımlara, umut verici gelişmelere rağmen, Türkiye halkının niçin yeterince ilgisini çekemiyor?

Kanımcı, 70 yıllık geçmişlerinde sosyalistler, parçalanmışlıkları içinde birbirleriyle kıyasıya mücadele ettiler. Türkiye halkı onlara 1960-70 yılları arası bir fırsat tanıdı, ama sosyalistler bu fırsatı değerlendiremediler. Tekkellere bölünerek halkı unuttular. Bugün artık halk sosyalist önderlerin her dediğine inanmıyor, onun arkasından gitmiyor. Şeflere, kişilere ilgi göstermiyor. Kitlelere güven verecek olan da, kollektif, çoğulcu, geniş ve birleşik bir örgütlenmedir.

Artık, 1917’nin, 1945’in gerçeğini bugünün Türkiye’sine uyarlayarak hiçbir örgütlenme yapılamaz. Aksine yeni tekkeler inşa edilir. Kafamızda hayal ettiğimiz bir örgütlenme şeklini Türkiye halkına dayatamayız. Dünyada ve Türkiye’de varolan gerçekleri, işçi sınıfının, köylülüğün, küçük burjuvazinin sınıf yapısını, bunların nasıl değiştiğini, iş gücünün yerini alan hızlı teknolojik değişimleri değerlendirmek zorundayız. Birlik, kendi somutumuzun tahlilini yaparak gerçekleşir. Aksi takdirde, her birkaç yılda şapkalarını önüne koyup “halka niye önderlik edemedik?” diye yeni baştan tartışırlar.

Mehmet Emin Akgün
İzmir

kadın hareketi erkeklere de yöneliyor

Sosyalizm, çok büyük iyileştirmeler yapmakla birlikte ne cinsel eşitliği sağlayabildi ne

de erkek-egemen toplumsal yapıyı değiştirebilirdi. Gerekçeleri bir yana, yapmadı, yapamazdı. Çünkü onlar da "erkek"ti. Ben, "yarın değil bugün" şiarınıza katılıyorum. Kısa vadede de, uzun vadede de çözümün, kesinlikle, bu soruna sahip olan cinsin kendi mücadelesiyle olacağına inanıyorum. Hiçbir erkek-egemen yapılanma, en iyi teorilerle donatılmış olsa da, bu sorunu çözemez.

Her toplumsal karşı koyuş, bir sınıfı, kesimi hedef alacaktır. Kadın hareketi bize de yöneliyor. Evde eşitlik isteyen her kadının bir yönü bize dönüktür. Bunun bir yerde bizler için "moral" bir sorun olduğunu düşünüyorum. Görünür/görünmez binlerce bağla bir cinsi ezmenin, başka bir izahı olabileceğini sanmıyorum. Ne yazık ki, teori ile pratik çelişik bir bütünlük arzediyor. Bunlar oldukça yoğun konular bizim için. Sabah kalkıp süpürgeye sarılmak, kendi yatağını düzeltmek bir dolu teori-den daha somut bilgi veriyor insana.

İbrahim Terkivatan

Ceyhan Özel Tip Cezaevi

proletaryanın cephesi sosyalistlerin birliği ile mümkündür

İnsanlığın tüm gözlerinin "sosyalist" ülkelere çevrildiği bir anda, tarihin projektörlerinin *sosyalizmi* yeniden aydınlatmaya başladığı bir durumda, 70 küsur yıldır süregelen ideolojik kum fırtınası ve popülist-Stalinist pratik karasabanı, yerini cisimlerin ve maddesel hareketlerin tüm boyutlarıyla netleşmeye başladığı güneşli bir döneme bırakmakta. Devrimci Marksizmin birikimsel değerlerini ve ilkelelerini popülizmin Thermidorunda ayaklar altına alan karşı-devrimler ile uzlaşmacılığın kararlı çizgisinde, proleter emekçi kitleleri savaş alanlarına ve Nazizmin mezbahanelerine götüren Stalinizmin ve Epigon-mimetik'lerinin tarihin foseptik çukuruna atılışlarını gözlemlemektedir.

"Social-selection" yasasının adil hükümlerine uyumlu teori-pratik insanları olarak, cesaretle gerçekleştirilmiş kopuşlarla yetinilemeyeceğinin bilincindeyiz. Artan enerji ve kararlılıkla ilerleyerek, aynılar ile aynı yerde olma noktasında pragmatik "Sosyalist Birlik"ler

oluşturmak zorundayız. Aksi durumda, sosyalist aparatçik olmaktan öteye bir şey olamayız.

Son iki üç yılda ulusal-sol gettolardan kurtulmayı ve Enternasyonal Devrimci zemine iki ayağımızla girmeyi başarmış bulunuyoruz. Ama korkunç boyutlarla insan ve beyin gücü harcayarak. "İnsanlığın kaderi öncünün kaderine indirgenmiş durumdadır." Öncünün (proletaryanın) birleşik cephesi gerçekleşmeden kurtuluş garantisi altına alınamaz. Sosyalistlerin birliği gerçekleşmeden, proleter birleşik cephesi de mümkün değildir. İdeolojik-pratik netleşme sağlayamayan, bir program ortaya koyamayanlar da "Sosyalist Birliği" gerçekleştiremezler, "sol çocukluk hastalığına" yenik düşerler.

Olaylarla dolu geçen günler, olaylarla dolu geçecek günlerin müjdecisidir.

Mustafa Çelik

Gaziantep Özel Tip Cezaevi

öcalan röportajında farklı sorular da olmalıydı

Aralık sayınızdaki röportajı okudum. Zevkle... Bir PKK sempatzımanı olarak, teşekkür ederim. Birdizi konuda aydınlanmama, aydınlanmamıza olanak sağladınız. Ancak tamamını yayınlamadığınız için de, üzüldüm... Gerekçenizde, yayınlamadığınız(!) bazı bölümleri çıkardık deseydiniz, daha anlaşılır olurdu; ama yer darlığının ileri sürülmesi, beni tatmin etmedi. On yılda bir de olsa olmalıydı bu, diye düşündüm.

Ayrıca, röportajı da eksik ve dar bulduğumu belirttim. Ben olsaydım, daha farklı sorular da yöneltirdim; Örneğin, SSCB'deki ulusal sorun nasıl çözülecek, çözülmeli? Ulus ve azınlıklar, verilen-verilecek tüm, eşit haklarına rağmen yine de ayrılmayı dayatırlarsa, merkezin tutumu ne olmalı? Ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı ilkesine bağlı kalınarak, SSCB'nin dağılmasına göz yumularak, hakları kayıtsız şartsız (Kapitalizmi de seçebelirler, Sosyalizmi de) teslim mi edilmeli; yoksa, proletarya diktatörlüğü ayrılmaya karşı şiddete mi başvurmalı? Eksikliklerine, yanlışlarına... rağmen, sosyalist bir yönetimden ayrılma hakkı mıdır, haksız mıdır? İlerici mi, gerici midir?

Röportaj, örgütlenme, mücadele ve sosyo ekonomik taklitin, yani subjektif koşulların kalıbını aşmamış, neden? Ülkenin nesnel koşullarına genellikle değinilmemiş. Ekonomik yasaların işleyiş yönüne; eninde sonunda tüm kapitalist-emperyalist düzenlerin varacakları noktanın sosyalizm olacağına; mücadelenin bugün olmasa, yarın mutlaka olacağına; PKK... olmazsa, başka bir örgütlenmenin oluşacağına; bunun devrimin nesnel koşullarına bağlı olduğuna ve bugün devrimin nesnel koşullarının olgunlaştığına....

Sıraladığım konular, bugün tüm şiddetiyle tartışılıyor, tartışılmalıdır. Keşke bu yönlü socrularınızda olsaydı ve kendi verdiğim cevaplarla karşılaştırabilseydim onları...

Cemalettin Çinkılıç
Nazilli E Tipi Cezaevi

"141/142 ve tüm yasakları kaldıralım" kampanyası üzerine

21.12.1989 tarihli Cumhuriyet gazetesinde "141-142 ve Tüm Yasakları Kaldıralım" ilanınız üzerinde kısaca durmak istiyorum. 12 Eylül'ün getirdiklerini ve sonuçlarını tartışmayacağım uzunca. Ama yenilginin, ideolojik ve pratik olduğunu söylemeliyim. Özellikle birinci nedenden ötürü, geçmiş tartışmaları yapmanın yararı büyük. Ama bu, içinde bulunduğumuz durumun tartışılmasını engellememeli. 12 Eylül, üzerimizden tank gibi geçerken, çoğu kazanımları da aldı, götürdü. Bunun için bile 12 Eylül'le hesaplaşmak, kaçınılmaz bir görev. Sosyalistler açısından bu, esas mücadelenin kopmaz bir parçası olarak yürütülmeli. Demokrasî mücadelesi sadece 12 Eylül'ün gaspettikleriyle sınırlı değil kuşkusuz. Öncesi de var. Ama öncelikle gündemde olan bu.

141-142-163. maddelerinin kaldırılması yönünde yapılan tartışmalar, geç kalınmış bir gündemin oluşturulmasında rol oynamalı. İlanın, böyle bir gündem oluşturma işlevi olsa gerek. Her çevrenin kendine göre değerlendirmeleri olacak. Ama bu, birlikte iş yapmanın önünde engel olmamalı. Şu an, uzun tartışmalar yapılmaksızın pratik adımlar atılmak zorunda. Yasalar, insanları ilgilendiriyorsa, bu, egemenler ve toplum arasındaki konumlanışın

da ifadesi oluyor. Yani mücadele, hem yasaların varlığını-yokluğunu, hem de yazılı varolma da uygulanıp uygulanmadığını belirliyor. 12 Eylül öncesi çoğu TCK maddesinin işlerliğini olmadığı açıkken, Cunta sonrası binlerce insan bu ceza yasalarına göre yargılanmışlardır. Önemli olan meşru olanı yapmak, yaygınlaştırmaktır. Ama yasal kısıtlamaları kaldırmak da zorunlu. Nisan eylemleriyle işçiler, 12 Eylül yığınlığında sosyalistler de içinde olmak üzere, topluma bir mesaj verdi. Cezaevlerindeki açık grevlerini gazetelere ilan vererek desteklemeyi benimsemeyip (ilanları da protesto amacıyla) her türlü baskıya karşı sesini yükselten "siyahlı kadınlar"ın herkese bir mesajı vardı. Umarım bunlardan dersler çıkarılır/çıkarılmıştır.

Nasıl gündeme gelmesi gerektiği bir yana, bir olgu var ve bu desteklenmekle kalmamalı, çerçevesi genişletilerek yürütülmeli. 82 Anayasası başta olmak üzere, Sendikalar Yasasındaki düzenlemeler ve tüm çalışanlara sendikal hak; YÖK yasası ve özerk üniversite; sınırsız grev hakkı, örgütlenme, propaganda özgürlüğü vs. olmaksızın 12 Eylül hukukuyla hesaplaşmak olanaksız. Ama bunlar kadar 12 Eylül yargılamaları da gündemde yerini almak zorunda. Yargılamalar üzerinde uzunca durmayacağım, ama çelişik bir durumdan söz etmeden de geçemeyeceğim.

Egemenler, 141-142-163. maddelerin ortadan kaldırılmasının Anayasaya aykırı olduğunu ileri sürerek bir çözüm bulmaya çalışıyorlar. Anayasaya aykırı davranmamak isteginde olduklarını da söyleyerek, formüller arıyorlar. Ama... Anayasaya aykırı böyle uygulamalar var ki, bunları görmezden geliyorlar. İşte sosyalistlerin ve her türden muhalefetin atlamaması gereken şeylerden biri de bu. Örneğin, Anayasanın 2. maddesi, "Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organları idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır... kanunlar Anayasaya aykırı olamaz" hükmünü getirirken; aynı Anayasanın 145. maddesi Sıkıyönetim Askeri Mahkemelerinin görev süresini, sıkıyönetimle sınırlamaktadır. 84'den başlamak üzere iki yılda Sıkıyönetim parça parça kaldırıldı. Yani üç yıldır hiç bir kentte sıkıyönetim yok. Ama Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri

(gerçi bazı mahkemelerin artık sadece Askeri Mahkeme işlevi gördüğü yorumları da yapılmaktadır. Ama o zaman da, asker olmayan siyasi tutukluların dava dosyalarının bu mahkemelerde işi ne, diye sorulmalı) cezalar yağdırmaya devam ediyor. 10 yıldır hâlâ yargılanan tutuklular (ki yasalara göre suçsuz sayılıyorlar) zindanlarda. Anayasaya aykırı bu durumun dayanağı yok değil. Anti-demokratik Anayasanın geçici 15. maddesine göre "MGK'nın yaptıklarının anayasaya aykırılığı iddia edilemez." MGK dağılmış, ama yaptıkları hem yürürlükte hem de eleştirilmesi yasak. İşçiler Anayasanın esas maddesini işlev-

siz kıldılar, unutulmasın... Hak ve özgürlükler lütfedilmiyor, kazanmak zorunlu. Bu ise mücadele demek.

İdeolojik, politik sorunları tartışacağız, tartışmalıyız. Ama yapılacaklar da unutulmaması. İlan bunu başlangıcı olsun diliyorum ve oluşturulacak gündemin bir maddesinin de "Sıkıyönetimsiz sıkıyönetim mahkemeleri kaldırılmalı, kararları geçersiz kılınmalı" olması gerektiğine inanıyorum. Bu sadece binlerce tutuklunun veya yargılanmış olanların talebi değil, 12 Eylül ile hesaplaşmanın da bir gereğidir.

Atila Karagöz
Bartın Özel Tıp Cezaevi

adana'dan sosyalistlere duyuru

Türkiye sosyalist hareketinin içinde bulunduğu bugünkü durumda, sosyalistler arası birliğin örölmesi, mevcut farklılıkların netleştirilerek en aza indirilmesi, birliğin hem teorik hem pratik yapısının oluşturulmasında yeni bir güven, anlayış yış ve tartışma ortamının yaratılmasına katkıda bulunmak için sosyalistler arası diyalogun şart olduğuna inanıyoruz.

Ve şuna da inanıyoruz ki, bu sürecin birliğe dönüştürölerek aşılabilmesi için tartışmaların yurt düzeyine yayılmasını sağlamak ve var olan sosyalist potansiye- lin teorik, pratik olarak bir üst düzeyde yeniden üretilebilmesi ile mümkün ola- caktır.

Sosyalistlerin oluşturacakları platformlar kanalıyla yapılacak olan tartışma ve eylem birlikleri karşılıklı güveni sağlayacak birliğin yolunu açacaktır.

Bu nedenle aşağıda imzası bulunan biz Adana'daki sosyalistler olarak 1989 temmuzunda 18 arkadaşımızın çağrısı ile yapılan Kuruçeşme toplantılarını ve orada görevlendirilen BTDK'nın çalışmalarını destekliyor, bu paralelde çalışacak olan sosyalist platformu Adana'da oluşturduğumuzu duyururuz.

Mehmet Merhametsiz

Hacı Ali Işık

Murat Ateş

A.Faruk Ulaş

T.Ahmet Türkmen

Osman Gıdık

Ferit Işık

Şener Ekiz

Mehmet Karlıdağ

Kasım Avcıoğlu

Mustafa Çumuk

Rıza Aydın

Zülfü Aydoğan

Abdurrahim Görür

Ömer Uz

Sami Gürsoy

Mükerrem Ateş

Mahmut Kurt

Mahmut Teberik

Veli Kaya

Aziz Erdem

Mehmet Şerifoğlu

stalinizme ve reformculuğa hayır!

Romanya bayrağının ortasındaki oyuğun bir tarafından bakıldığında, Stalinist bürokratik bir diktatörlüğe karşı halkın şiddetli tepkisini ve ayaklanışını görüyoruz. Halkın devrimci sembolere kadar uzanan tepkisine hiçbir şekilde katılmamakla birlikte, aynı Macar ihtilalinde olduğu gibi, kendimizi bürokratik diktatörlüğe karşı mücadeleyle aynı safta hissediyoruz. Ancak, bayrağın ortasındaki oyuğun diğer tarafından bugüne ve geleceğe baktığımız zaman gördüğümüz, reformizme ve kapitalizme savrulmadır. Bu noktada kendimizi, ne Ulusal Kurtuluş Komitesi ile, ne de kapitalizme karşı uyanıklık içinde olmadığı anlaşılan halk kitleleri ile aynı safta görmemiz mümkün değildir. Burada, reformizmle, kapitalizmle ve hatta bunların peşine katıldığı ölçüde halk kitlelerinin geri eğilimleri ile aramıza bir çizgi çekiyor, Sosyalizm bayrağını yükseltmenin ve savunmanın bugün yaşamsal bir önemde olduğunu düşünüyoruz.

Stalinist diktatörlükler yıkılırken yerine gelen, ne yazık ki, devrimci sosyalizm olmamaktadır. Tersine, Stalinizm'e tepki olarak yaşanan, reformizme savrulma, topyekün sosyalizmden uzaklaşma ve kapitalizme entegrasyondur. Bugün yayılan akım reformizmdir. Reformizm, sosyalizmin içinde bir yozlaşma ve çürüme akımıdır. Bu akımın sosyalizmin içinde olması tehlikenin boyutunu küçültmüyor, büyütüyor. Çünkü reformizm sosyal demokrasiden daha tehlikeli olarak bir çok sosyalisti kapitalizmin saflarına götürmektedir. Macaristan örneği, reformizmin varacağı son durağı göstermiştir. Koca Macar nomenklaturası, topyekün ideoloji değiştirmiş ve açıkça kapitalizm yoluna gittiğini ilan etmiştir. Reformcu piyasa uygulamalarının varacağı noktayı Yugoslavya örneği de ortaya koymuştur. Yugoslavya'da enflasyon yüzde iki bin beşyüzdür. Paralarının sonundaki dört sıfırı atmak zorunda kalmışlardır. Reformizmin halk kitlelerine karşı tavrı nı ise Çin örneği göstermiştir. Reformizm, iktidarını tehdit altında gördüğünde halkın kanını dökmekten çekinmemiştir.

Bugünkü reformculuk, bütün tezleri ve önermeleri ile, Bernstein-Kautsky çizgisinde bir akım olduğunu ortaya koymaktadır. Devrimin reddi, barışçı geçiş, sınıf işbirliği, evrimcilik, proletarya iktidarının reddi, piyasa ekonomisine hayranlık, burjuva demokrasisine boyun eğiş açılarından II. Enternasyonal'den hiçbir farkı kalmamıştır. Leninizm bugünkü reformculuğun baş hedefi durumuna gelmiştir.

Bugünkü reformizm, Stalinizm ile kesin ve temelden bir hesaplaşmanın önünde bir engeldir. Geçmişte Stalinizm'i temel noktalarda savunmakta ısrar edenler ve devrimci sosyalizme Stalinizm cephesinden saldıranlar bugün aynı tutumlarını reformizmin burçlarından sürdürmektedirler. Bugün de reformizm Stalinizm'i en temel noktalarda reddetmemekte, hatta savunmakta ısrar etmektedir. Stalinizm ile reformizmin temelindeki ortak noktaları, ikisinin de "üretimci" olmalarıdır. Her ikisi için de önemli olan, kitlelerin katılımı, yabancılaşmanın giderilmesi ve insan ögesinin gelişmesi değil, ne pahasına olursa olsun üretim normlarının artırılmasıdır. Stalinizm bu hedef için bürokrasinin baskısını getirirken, reformizm bir "yenilik" olarak piyasanın ve teknokrasinin baskısını devreye sokmaktadır. Üstelik, Deng Siaoping örneğinde de görüldüğü gibi her reformcu lider potansiyel bir Stalinist bastırma hareketinin uygulayıcısı olmaya hazırdır.

Bugün bütün dünyada devrimci sosyalizmin reformizme karşı ideolojik alanda mücadelesi büyük önem kazanmıştır. Durum son derece ciddidir. Hattâ, diyebiliriz ki, bu büyük reformist akım karşısında, dünya sosyalizminin var olma savaşındır.

Öte yandan, reformizme karşı mücadele etmek Türkiye'deki durum açısından da çok önemlidir. Her şey bir yana, halkın, baskıcı diktatörlük altında yaşadığı, solun 12 Eylül rejimi ile bastırıldığı bir ortamda "ulusal mutabakat" ve banşçı geçişi öneren TBKP programı, bir yılı aşkın süredir solda yapılan yoğun eleştirilerden de anlaşılacağı gibi solun önüne burjuvaziye teslimiyeti ve işbirliğini getirmektedir. Bu, sol için yıkım olacağı gibi, halk kitlelerinin baskıcı diktatörlüğe karşı yürüteceği mücadeleye de darbedir.

Biz, aşağıda imzaları bulunan *Sosyalist Birlik* dergisi Yazı Kurulu üyeleri ve yazarları, bugün reformizme karşı mücadelenin önemini vurgularken, geçtiğimiz bir yılda Stalinizm'e karşı mücadele içinde reformizme karşı yeterli uyanıklığı göstermediğimizi burada açıkça saptamak durumundayız. Daha da önemlisi, sosyalistlerin birliği çalışmalarına katılan arkadaşlarımızın bazıları, dergimiz ve çevresinin reformizme yakın bir eğilim içinde olduğu izlenimini veren bir tutum takındılar. TBKP'nin bölücü ve reformist çizgisine karşı mücadele eden sol kesim ile yeterli dayanışmayı göstermediler ve böylece *Sosyalist Birlik*'in TBKP'ye yakın bir grup olduğu imajının doğmasına yol açtılar. Bugün reformculuğa, sağa kaymaya ve kapitalizme savrulmaya karşı mücadelenin muhafazakâr Stalinizm'e karşı mücadele ile birleştirilmesinin zorunlu hale geldiği ve devrimci sosyalizmi savunmanın en acil görev olduğu koşullarda, *Sosyalist Birlik*'in sağa kayan çizgisinde bir düzeltmenin gerçekleşmesi için dergi ve çevresinde bir tartışma başlatıyoruz. Bu tartışmanın uygar bir ortamda sürdürüleceğine ve devrimci sonuçlar vereceğine inanıyoruz. Ocak ayı başında yapılan Sosyalistlerin Birliği Tartışma toplantılarında devrimci eğilimin üstün konumu ve reformizmin gerilemesi cesaretimizi artırıyor. BTDK çalışmalarında ortaya çıkan tebliğ ve tezlerin devrimci yönelimi geleceğe yönelik iyimserliğimizi güçlendiriyor.

Sosyalist Birlik saflarında farklı eğilimlerin varlığını sürdürmesi için elimizden gelen çabayı göstereceğiz. Kimseyi kişisel olarak suçlamak ya da hedef almak gibi bir sorunumuz yoktur. Şahsiyat yapılmasına karşıyız. Düzgün ve açık bir ideolojik mücadeleden yanayız. Bu duyurumuzu *Sosyalist Birlik* saflarındaki bütün arkadaşların bilgisine sunuyoruz. Tartışmayı birlik halinde ve devrimci bir tarzda sürdürmek için herkesin elinden gelen çabayı göstereceğine ve bu tartışmanın saflarda devrimci bir canlanma yaratacağına inanıyoruz.

İMZALAR

Yavuz Alogan	Nevzat Kulaoğlu
Zübeyir Bilen	Feyyaz Kurşuncu
Mehmet Gündüz	Tevfik Özkorkmaz

Yas Tutan Tarih 33 KURSUN

Günay ASLAN

YAS TUDUĞU NACI ARMAĞANI
HODONTA 33 KURSUN

**pencere
yayınları**

V.I.Lenin

III. Enternasyonal Konuşmaları

JAGUAR GÜLÜŞÜ

(Nikaragua Gezi Notları)

